

TƏBRİZİN QIZI

Siddiqə Sarəminin xatirələri

Hüda Məhdizadə

Kitabın adı:.....Təbrizin qızı
Qələmə alan:.....Hüda Məhdizadə
Çap tarixi:.....2020
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

Ağacan və Abanın (ana) tərbiyəsi altında Sevimli Ağababa (Baba)

Babalarım və nənələrimdən, yalnız anamın atasını görmüşəm. Əliəsgər baba çox savadlı və bütün Qurani əzbər bilən bir mömin idi. Məktəbdə dərs deyərdi. Əlbəttə əsl peşəsi bu deyildi. Xırdavat dükanı vardı və dolanışığını bu dükandan əldə etdiyi qazanla təmin edirdi. Maddi vəziyyəti çox yaxşı idi. Onlar əslən təbrizli idilər və Hacı Cabbar Nayeb küçəsində yaşayırdılar. Bir oğlu və dörd qızı vardı. Anam, onun birinci həyat yoldaşından olan övladlarının sonbeşiyi idi. Adını Əşrəf qoymuşdular. Üç yaşında ikən anası vərəm xəstəliyindən dünyasını dəyişir. Babam Sara adlı bir qadınla evlənir. Ondan sonra babamın övladlarına qarşı diqqəti daha da artır. Xüsusilə də, min bir nemət içində böyüdülmən anama qarşı daha qayğıkeş olmağa çalışır. Sara dünyaya bir qız övladı gətirir. O,

anamın uşaqlıq dövrünün oyun yoldaşı olur və birlikdə atalarından Quran oxumağı öyrənirlər.

Anam atasına çox bağlanmışdı. Atasını Adaş¹ deyər çağırar və həmişə deyərdi: “Ruhum Adaşın ruhuna bağlıdır”. Biz də ona Ağababa deyərdik. Çox mehriban və səmimi bir insan idi. Tez-tez bizi görməyə gələrdi; həmişə də piyada. Plastik bir zənbili var idi. Həmişə də gələndə zənbili dolu olardı. Futbol oynayan zaman daim corablarını cıran qardaşlarım üçün corab, bizim üçün isə broşka, rəngli plastmas daraqlar, ruşur², daban daşı və s. gətirərdi.

Həmişə deyərdi: “Saçlarınızı taxta daraqla darayın. Neftdən düzəldilmiş plastik əşyaları saçlarınıza vurmayın”. Həyatımızın ən şirin günləri, babamızın bizim evə qonaq gəldiyi günlər olardı. Hamını öz ətrafına yığıb söhbət edərdi. Bizə qədim nağıl və hekayələr danışar, namaz qılmaq və Quran oxumaq öyrədərdi. Həmişə deyərdi: “Uca səslə danışmayın, bir-birinizi təhqir etməyin, hamı ilə mehriban olun, böyüklərə hörmət edin və ata-ananızın qədrini bilin”. Babam İmam Rzanın (ə) aşiqi idi. Həmişə bizə deyərdi: “Əşrəf, dua elə gedib Məşhəddə yaşayım”. 1977-ci ildə İmam Hüseyinin (ə) qırxına bir neçə gün qalmış Məşhədə getmək qərarına gəldi. Səfərdən əvvəl bir-bir bütün övladlarını görməyə getdi. Bir qızı Tehranda yaşayırdı, biri də Kərəcdə. Onlara da baş çəkib, ordan da anamın ögey bacısı ilə Ərbəin

---

¹ Bəzi təbrizli ailələrin uşaqları atalarına Ağadadaş deyərdilər. Adaş isə onun kiçildilmiş formasıdır.

² Ruşur - qədim İran hamam mədəniyyətindən müasir günümüzədək gəlib çatmış, üzün dərisini hamar və yumşaq edən, üzdəki qara nöqtələri aradan aparan təbii təmizlik vasitəsi.

ziyarəti üçün Məşhədə yollandı. Yolda qızına vəsiyyəət etmişdi ki, əgər Məşhəddə vəfat etsəm, mənə elə oradaca torpağa tapşırın. Amma əgər qayıtdıqdan sonra Təbrizdə dünyamı dəyişsəm, o halda cənazəmi dəfn etmək üçün Məşhədə aparın. Elə də oldu. Qayıtdıqdan bir neçə gün sonra, Təbrizdə 111 yaşında dünyasını dəyişdi. Xalalarım və dayım babamın vəsiyyətinə uyğun olaraq, Ağababamı Məşhəddə torpağa tapşırtdılar. Babamın qiymətli kitabları vardı. Vəfatından sonra hamısını milli kitabxanaya hədiyyə etdilər.

Aba (ana)

Anama Aba deyərdim. Özü belə sevirdi. Kimsə ona maman deyəndə acığı gələrdi. Deyərdi: “Maman xarici sözdür!” Bir gün Abamdan atamla necə evləndikləri barədə soruşdum. Belə danışdı: “On iki yaşım var idi. Gəlinciyimi möhkəm qucaqlayaraq dostlarımla evcik-evcik oynayırdım. Bir cavan oğlan gələrək qonşularımızdan birinin qapısını döyüb məktub verdi. Qırılmış başı və geyimindən əsgər¹ olduğu bəlli idi. Məktubu verib, bir az uzaqlaşandan sonra, qarşı tərəfdəki elektrik dirəyinin yanında dayanıb bizi izləməyə başladı. O gün mən çox qorxmışdım və buna görə də evə həmişəkəndən daha tez qayıtdım. Ögey anam hər nə qədər rəngimin qaçmasının səbəbini soruşsa da, qorxumdan bir şey demədim. Deyirdim yorulmuşam. Bir neçə gündən sonra yenidən o cavan oğlanı həmin elektrik dirəyinin yanında görürdüm, amma bu haqda kiməsə danışmağa

---

¹ Sonralar bildik ki, o qonşumuzun oğlunun əsgərlik yoldaşı idi. Qonşumuzun oğlunun adı Əkbər Fəxuri Benam idi.

cürət etmirdim. Gücüm ancaq özümə çatırdı ki, küçədə çox az görünəm. Bir-iki ay ondan bir xəbər olmadı. O vaxta qədər ki, günlərin birində iki qadın mənə elçilik etmək üçün evimizə gəldilər. "Oğlumuz özü sizin qızınızı bəyəni", - deyəndən sonra, məsələnin nə yerdə olduğunu anladım. Bu məsələlər barədə son qərarı atam verərdi. Hərçənd ki, Adaş deyirdi Əşrəfin yaşı ərə getmək üçün hələ çox azdır, amma ciddi rədd cavabı da vermədi. "Hə cavabı" verilən gün iki əsas şərt qoydu. Birinci şərt bu idi ki, qızının mehriyyəsi təyin olunan məbləğdən bir rial da az olmamalıydı. İkinci şərt isə, qızına güldən ağır söz deyilməməli idi. Dedi: "Mən bütün bu illər ərzində Əşrəfin nazını çəkmişəm ki, qəm yeməsin və heç bir yoxluq hiss etməsin. Əgər kimsə onu incitsə dözə bilmərəm. Nişanlılıq dövrünə aid olan bütün adət-ənənələri də gərək yerinə yetirəsiniz.

Əqdımız oxunan zaman, yəni 1946-cı ildə nişanlım 20 yaşında idi. Yenicə hərbi xidmətini bitirmişdi. Yeniyetməlik dövründən Taliqani küçəsində bir qəssab yanında şagirdlik edərək, qəssablıq peşəsinin bütün sirlərinə yiyələnmişdi. Buna görə də toyumuzdan sonra, atası Eynüddövlə¹ bağında ona bir dükən kirayələdi ki, orada qəssablıq etsin”.

---

¹ Eynüddövlə kimi tanınan Əbdül Məcid Mirza Məşrutə dönəminin Sədrəzəmi (baş naziri) idi. Kiçik istibdad dönəmində Məhəmmədəli şah tərəfindən Azərbaycana hakim təyin edilir. Onun adına Təbrizdə bir böyük imarət və bağ vardı ki, hazırda Taliqani küçəsi o məhəllədən keçir.

Ağacan

Atamın adı Məhəmməd idi. Biz ona Ağacan deyirdik. 1926-cı ildə imkanlı bir ailədə anadan olmuşdu. Ata-anası, hər ikisi Zincənab¹ kəndindən idilər. Ağacan da elə o kənddə dünyaya gəlmişdi. Atasının adı Rəsul, anasının isə adı Səkinə idi. 1936-cı ildə Təbrizə köçmək qərarına gəlirlər. Babam adlı-sanlı xalça toxuyanlardan idi və maddi vəziyyəti də çox yaxşı idi. Təbrizin Eynüddövlə küçəsində böyük bir ev alaraq orda yaşamağa başlayırlar. 600 kvadrat metrlik genişlikdə olan bu evin həyəti hündür ağaclarla dolu idi. Həyətin ortasından isə bir bulaq axırdı. Həyəət o qədər böyük idi ki, bir tərəfindən baxanda, o biri tərəfindəki ağacları görmək olmurdu.

Ağacangil beş qardaş və iki bacı idilər. Əlbəttə böyük bibim, babamın ögey bacısı idi. Atası cavanlıqda ağır xəstəliyə düşər olaraq dünyasını dəyişmişdi. Səkinə nənəm yoldaşının vəfatından sonra babamla evlənmişdi. Ögey bibim və əmilərimdən ikisi Zincənabda doğulmuşdular. Amma kiçik bibim və əmilərimdən ikisi isə Təbrizdə dünyaya gəlmişdilər.

Babamın bütün övladları həmin evdə böyüyüb ailə qurmuşdular. Ata-anam da öz birgə həyatlarına bu evdə başlamışdılar. Evliliklərinin ilk dövrlərində babam dünyasını dəyişir. Abam və Ağacanın evliliyindən üç il sonra, bacım Ruhəngiz dünyaya gəlir². Mən onu Xanım bacı deyərək çağırırdım. Ruhəngizdən üç il sonra, ikinci bacım Fərəhəngiz doğulur. Ondan iki il sonra isə, üçüncü

---

¹ Təbriz yaxınlığında bir kəndin adıdır

² Uşağa qalmaqda gecikmənin səbəbi Abamın bədəninin zəifliyi idi. Çünki uşaq yaşlarında evlənmişdi.

bacım Mehrəngiz dünyaya gəlir. Həmin ərəfələrdə atam qərara alır ki, özü Əhrab küçəsində bir ev alaraq qardaşlarından ayrı, ailəsi ilə müstəqil yaşasın. Əhrab küçəsi anamın atasının evindən çox da uzaq deyildi. Atam o zaman Ara məscidinin¹ yaxınlığında qəssab dükanı almışdı. Sonralar, anamdan niyə müstəqil yaşamaq istəkləri haqda soruşduqda dedi: “Babanızın ölümündən sonra ailə üzvlərlə münasibətim əvvəlki kimi olmadı. Bir tərəfdən də nəvələrin sayı çoxalmışdı. Bir-biri ilə yola getmirdilər. Böyük əminizin öz evinə köçməsindən sonra biz də ayrıca bir evə köçmək qərarına gəldik”.

Aba həmişə nənəm Səkinəni xoş xatirələrlə xatırlayıb deyirdi: "Mən ona Xanım deyərdim. Xanım, çox mehriban, bacarıqlı və ədəb-ərkanlı bir qadın idi. Savadı yox idi, amma bütün vücudu xanımlıq və gözəl əxlaqla zəngin idi".

Nənəm ömrünün axırlarında xəstələnərkən, anam ona qulluq etməyi öz öhdəsinə götürdü. Baxmayaraq ki, özünün üç kiçik körpəsi vardı. Aba deyirdi: “Çoxları mənim başıma qaxırdılar ki, sən cavansan və üç azyaşlı uşaqla bu yaşlı qadına baxa bilməzsən. Amma mən bu sözlərin heç birinə əhəmiyyət vermədən bu məsuliyyəti öz üzərimə götürdüm. Həmişə nənənin saçlarını taxta daraqla darayaraq səliqəyə salardım. Saçlarını bir neçə hissəyə ayırıb hər birini hörərdim. Axırda bu hörükləri bir-birinə bağlayardım. Tez-tez əl-ayağına xına qoyardım. Bu işi çox sevərdi. Həmişə mənə dua edərək deyirdi: “Allah

---

¹ Bu məscid Gəzran və Molla Hüseyn məscidlərinin arasında yerləşdiyi üçün, ona Ara məscidi, ya da Miyana məscidi deyərdilər. İslam İnqilabından sonra bu məscidin adı İmam Xomeyni məscidi adlandırıldı.

sənin aqibətini xeyirli eləsin”. Axırıncı gün, ömrünün son anlarında israr edirdi ki, onu üzü qıbləyə uzadam. Bu işi görməyə ürəyim gəlmirdi. Qəbul edə bilmirdim. Elə o anda atanız nahar üçün evə gəlmişdi. Xanım ona dedi: “Məhəmməd, mənə üzü qıbləyə uzat. Halım yaxşı deyil”.

Onu üzü qıbləyə uzadanda Ara məscidindən azan səsi gəlirdi. Ayağa qalxmağa təqəti yox idi. Amma əli ilə işarə edərək namazını qıldı və gözlərini yumdu. Onu səslədim. Bir şey demədi. Xanım artıq gözlərini əbədi olaraq yummuşdu. Amma can verməsi o qədər rahat oldu ki, biz fikirləşdik ki, yuxuya gedib”.

Kimsə bu barədə anama təşəkkür etsəydi, dərhal deyərdi: “Mən vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Bizə uşaqlıqdan, böyüklərin hörmətini saxlamağı öyrədiblər”. Anamın Xanıma xüsusi bir bağlılığı var idi. Deyərdi: “Xanımın vəfatından sonra hər zaman bir çətinliklə üzləşsəydim ona təvəssül edərdim. Həmin gecə yuxuma gələr, mənə yol göstərərdi və beləcə aram olardım”.

Həm babam, həm də nənəm İmamıyyə¹ qəbristanlığında dəfn olunublar. Aba və Ağacan iki həftədən bir, mütləq onların qəbirlərini ziyarət etmək üçün bu qəbristanlığa gedərdilər.

Divara dırmaşan qız!

Nənəmin ölümündən bir müddət sonra, 1959-cu ildə qardaşım Məhəmmədrza dünyaya gəldi. Onun doğumundan bir il sonra, 1960-cı ilin iyun ayının 14-də isə mən dünyaya göz açdım. Atam mənə üçün Siddiqə adını

---

¹ Təbrizin qədim qəbristanlıqlarından biri idi. İmamıyyə məhəlləsində yerləşirdi. (Məşrutə xiyabanında)

seçdi. Məndən sonra üç bacı və dörd qardaşım da dünyaya gəldilər. Hər biri də bir-birindən iki, ya üç il fasilə ilə. Mən 3 yaşında ikən atam Lalə üçyolunda böyük bir ev aldı və biz ora köçdük. Bir neçə böyük otağı vardı. Həyəti də əvvəlki evimizin həyətidən böyük idi.

Uşaqlıq illərimizdə anam hər birimiz üçün parçadan gəlinciklər tikmişdi ki, onlarla oynayaq. Oğlanlar isə ya velosiped təkərinin disklərini sürür, ya da ağacdan düzəlddikləri tüfənglərlə oynayırdılar. Uşaqlıqda bacı-qardaş kimi münasibətimiz çox yaxşı idi. Bir-birimizlə çox az dava edərdik. Böyük bacım bizim qayğımıza çox qalardı. Əgər anamız bir yerə getsəydi o bizdən çox muğayət olardı. Mənim gəlinciklə və ya qızların oynadığı oyunlarla çox da aram yox idi. Oğlanlarla yeddi daş, aşıq-aşıq, futbol və şarık oynamağı sevərdim! Bu məsələyə görə də həmişə Abam mənə nəsihət verərdi.

Uşaqlıqdan emosional və qorxmaz idim. Yay vaxtı anam adətən günorta çağı həyətin qapısını qıfıllayıb deyərdi: “Uşaq günortalar bayırda olmamalıdır”. Heç kimin saat 5-dən əvvəl küçəyə çıxmağa haqqı yox idi. Amma mən həyətin divarına dırmaşıb küçəyə tullanırdım. Beləliklə, bir gün Ağacan Abaya dedi: “Bu qız divardan da qaçıb gedir. Günortadan sonra onu özümlə dükanə aparacağam ki, sən çox da əziyyət çəkməyəsən”.

Beş yaşım olanda artıq mənə də ev işləri görməyi tapşırıdılar. Daha bunun altından qaça bilməzdim. Bu, ailənin qanunu idi, gərək hamı ev işlərində bir-birinə kömək edəydi. Əlbəttə o yaşda mənim işim yalnız həyəti süpürməkdən ibarət idi.

Həmişə abad olan ev

Əlirza və Rəsul məndən sonra dünyaya gəlmişdilər və bir-biriylə yola getmirdilər. Həyətimizin ortasında bir su quyusu vardı. Dava edərkən quyunun qapısını bir taxta parçası ilə kənara itələyib bir-birinin paltarını, əşyalarını quyuya atardılar. Bu mənim üçün çox məzəli bir səhnə idi. Onların bu işinə çox gülərdim. Bir gün Ağacan hər ikisini qucağında oturdub dedi: “Bir-birinizlə dava edirsiniz, bəs niyə mənə maddi zərər vurursuz?!” Rəsul şirin uşaq dili ilə cavab verdi: “Yox Ağacan, öz əşyalarımızı atırıq”. Gülməkdən Ağacanın gözləri yaşardı.

Məcid və Yunisin işi isə camaatın pəncərələrini sındırmaqdan ibarət idi. Təbii ki, qəsdən sındırmırdılar, futbol oynayarkən top dəyirdi.

Ağacan uşaqlarına çox acıqlanan və hirsələnən adam deyildi. Hətta nəsihət vermək istəsəydi, sözünü mülayimcəsinə çatdırardı. Uşaqlar çox səs-küy edəndə deyərdi: “Oğlan, mən öldüm axı”. Bu səsi eşidəndə artıq bilirdik ki, məsələ nə yerdədi və səs-küyümüzü bir az azaldardıq. Atamızın əsəbləşməyinin son həddi isə, bu dua olardı: “Allah sizə özünüz kimi bir övlad versin!” Amma Abam hər zaman əlimizdən əsəbləşsəydi, bizi möhkəmcə danlayar və tez də peşman olardı.

Rəsul, Məcid və Yusif çox dəcəlliklər edərtilər. Amma həmişə çalışırdılar ki, əvəzini bir yaxşılıqla çıxıb, anamızın ürəyini ələ alsınlar. Rəsulun gözəl idarəetmə qabiliyyəti var idi. Anamız ayağını evdən bayıra qoyan kimi bizi bir xətt üzrə düzər və deyərdi: “Əlirza sən get həyəti süpür, Məcid sən hovuzu doldur, Yusif sən filan yeri təmizlə...” Aba evə qayıdana qədər hər yer gül kimi olardı. Ona deyirdilər: “Siz bizim zəhmətimizi çox çəkirsiz, deyin, daha nə edək ki, bizdən razı qalasız”. Aba

da deyirdi: “Siz evi bir-birinə vurmayın, elə bu mənə bəsdir”. Rəsul çox şirin dilli idi. Deyirdi: "Aba, başına dönüm, sənə nə lazımdır gedim alım? Nə işin var, de görüm?" Bəlkə də gördüyü işin keyfiyyəti yaxşı olmurdu, amma anamın ürəyini ələ almaq onun üçün çox əhəmiyyətli idi.

Anamla atamın heç birinin savadı yox idi. Amma Ağacan şəriət hökmlərini və İslami əxlaqı yaxşı bilirdi. Bütün fikri-zikri, bizim də şəri məsələləri bilməmiz və gündəlik ictimai məsələlərlə tanış olmağımızdan ibarət idi. O vaxtın siyasi mühiti bunu tələb edirdi. Anam da dinə çox bağlı idi və bizim dini qaydalara uyğun tərbiyə almağımızda mühüm rolunu vardı. Xülasə, biz dini təlimləri ata-anamızdan öyrəndik.

Ağacan hamıya qarşı əliaçıq və səxavətli idi; ətrafımızdakı yoxsullardan tutmuş, ailə üzvlərimizəcən. Həmişə çalışırdı ki, qonaqları üçün gözəl ev sahibliyi etsin. Ailəvi şəkil çəkdirmək istəsəydik, bizi fotoatlyeyə aparmazdı. Fotoqrafdan xahiş edərdi ki, öz fotoaparatını və lazımı avadanlıqları ilə evimizə gəlsin və ürəyimiz istədiyi qədər şəkil çəkdirək. Qohumlara baş çəkməyi sevər və tez-tez vəfat edən qardaşının uşaqlarını görməyə gedərdi. Deyirdi: “Bəlkə nəyəsə ehtiyacları olar, amma gəlib mənə deməyə xəcalət çəkərlər. Mənim vəzifəmdir ki, o uşaqlara baş çəkəm və qayğılarına qalam”.

Bacılar bəxt evinə köçdülər

Bacım Ruhəngiz ərə gedəndə dörd yaşım vardı. O, hələ təhsilini başa vurmamışdı. Yoldaşı bizim ögey bibimizin oğlu idi və kənddə yaşayırdı. Bacımı da kəndə aparmağı qərara almışdı. Anamın onların evliliyinə yeganə etirazı, aralarındakı yaş fərqi çox olması idi. Ancaq atam

onunla bir az söhbət edəndən sonra razılaşdı. Bacımın "hə cavabı" verildikdən bir gün sonra, məktəbdə, əksəriyyəti məhəlləmizdən olan sinif yoldaşları ondan şirinlik istəmişdilər. O gün Ruhəngizin məktəbə gedəcəyi son gün oldu. Utandığından bir daha məktəb, dərs sözünü dilinə gətirmədi. Onların toyunu yayda həyətimizdə təşkil etdik. Masa və oturacaqlar düzmüşdük. Atam dondurma düzəldən aparat sifariş verdi. Gətirib evin zirzəmisinə qoydular ki, qonaqlara təzə dondurma versinlər. Toylarından bir il sonra Şahnaz adlı qızları dünyaya gəldi. Atam evimizin yaxınlığında onlar üçün bir ev kirayələdi ki, köçüb Təbrizdə yaşasınlar.

Fərəhəngiz bacım, birinci sinifə gedərkən, müəlliməsinin vurduğu bir sillədən sonra bir daha məktəbə getmədi. Anamla birgə qalıb, evdarlıqla məşğul olurdu. Ruhəngizdən bir il sonra o da ərə getdi. Həyat yoldaşı öz məhəlləmizdən idi.

Ara məscidi

Uşaqılıqda Ara məscidi tez-tez baş çəkdiyim yer idi. Baxmayaraq ki, namaz qılmağı bacarmırdım, amma məscidin camaat namazlarında iştirak edirdim. Ağacanın camaat namazına getmək istədiyini görsəydim, ıldırım sürəti ilə hazırlayıb həyət qapısının ağzında onu gözləyərdim. Həyətə düşüb, məni başımda çadra onu gözlədiyim halda görəndə, gülümsəyərdi. Əlimdən tutar və məscidə yollanardıq.

Rübab xanım orta yaşlı bir qadın idi ki, onu həmişə məsciddə görərdim. Bir gün mənə dedi: "Siddiqə, gəl görüm namaz qılmağı bacarırsan?" Başladım namaz qılmağa. Bir neçə kiçik səhvim var idi. Rübab xanım və

məsciddəki başqa qadınların yardımını ilə onları da həll etdik.

Əzizə xanım da məsciddə tez-tez gördüyüm qadınlardan biri idi. Məhəllədəki evlərdə həftəlik Quran oxuma mərasimlərini təşkil edərdi. Hər dəfə mənə görünəndə, Quranın Fatihə, İxlas kimi kiçik surələrini mənəmlə birgə oxuyar və öyrənim deyər, təkrarlardı. Məsciddəki bütün qadınlar çox mehriban və xoşxasiyyət idilər. Amma camaat namazında ürəyim istədiyi yerdə durmağıma asanlıqla icazə verməzdilər. Uşaqların camaat namazında birinci sırada dayanmasının şəri cəhətdən icazəli olmadığını düşündülər. Mən buna görə çox hirsələnirdim. Bir gün dəcəlliyim tutdu və onları cəzalandırmaq üçün ağılıma bir şey gəldi. Həmyaşıdlarımdan bir neçəsini toplayıb namaz qılmaq üçün ən axır cərgədə dayandıq. Qadınlar səcdəyə getdikləri vaxt, yavaşca çadralarını bir-birinə düyünlədik. Namaz bitdikdən sonra ayağa qalxmaq istəyəndə hamının çadrası başından yerə düşdü. Bu işi bir neçə dəfə də təkrarladım. Nəhayət, mənə bu işi görməkdə məqsədimin nə olduğunu başa düşdülər. Daha heç kimin mənəmlə işi olmadı. Rahat şəkildə ürəyim istədiyi cərgədə durub namazımı qılırdım.

Əhməd ağa!

Atam mühafizəkar dindarlardan idi. Məktəb yaşım gəlib çatan dövrlərdə, məktəblərin mədəni mühiti qarışıq və baxımsız idi. Hicabsızlıq da məktəblərdə adi bir şeyə çevrilmişdi. Bəzi ruhanilər, qızların hicabsız məktəbə getməyini dini qaydalara zidd hesab edirdilər. Baxmayaraq ki, birinci və üçüncü bacım dördüncü sinifə qədər oxumuşdular, amma mənə məktəb yaşım çatanda,

atam məktəbə yazılmağıma icazə vermədi. Hər nə etdimsə, səkkiz yaşına qədər məktəbə getmək üçün icazə ala bilmədim. Beyhəqi¹ ibtidai məktəbinin direktori Məhabadi xanım bizim ailəvi tanışlarımızdan idi. Güclə atamı razı saldı ki, mənim məktəbə getməyimə icazə versin. İki il gecikmə ilə ibtidai məktəbə getməyə başladım. Birinci sinifdə müəlliməmin adı Xace Mərdan xanım idi. Dərs ilinin birinci günü təkbaşına məktəbə getdim. Nigarançılıq və xoşbəxtlik hisslərim bir-birinə qarışmışdı. Nigarançılığım ondan ötrü idi ki, birdən dərslərimin öhdəsindən gələ bilməyəm. Amma Allaha şükür ki, dərslərimi çox yaxşı oxuyurdum. Gərək də belə olaydı. Atam çox çətinliklə mənim dərs oxumağıma icazə vermişdi. Çox rahatlıqla da yenidən məni evdə oturma bilirdi. Məktəbin ikinci həftəsi, müəlliməm məni sinif nümayəndəsi seçdi. Yaş və cismani cəhətdən digər sinif yoldaşlarımdan böyük idim. Bir az dəcəlliyim var idi, amma intizamsızlıq etmirdim. Sinifdə bütün diqqətimi müəlliməyə və yazı lövhəsinə yönəldirdim. Elə ciddi sinif nümayəndəsi idim ki, bütün yoldaşlarım məndən çəkinərdilər. Hamı vaxtında sinifdə olmalıydı. Kimsə müəllimədən sonra sinifə daxil olmaq istəsəydi, icazə verməzdim. Çox vaxt müəllimənin mənim bu işimə gülməyi tutardı və başı ilə işarə edərki ki, bir az mülayim olum. Bir neçə dəfə Xace Mərdan xanımın məni başqa müəllimlər üçün necə tərifiyəyini də eşitmişdim. “Oğlanlar kimi qeyrətli və qüdrətli qızıdır...” Məktəbə gedəndən bir neçə ay sonra, artıq yazıb-oxumağı yaxşıca

---

¹ Beyhəqi ibtidai məktəbi Əhrab küçəsində evimizin yaxınlığında yerləşirdi.

öyrənmişdim. Ağacan dükanın bank işlərinin məsuliyyətini mənə həvalə etdi. Zirək və dilli-dilavər uşaq idim və bu xüsusiyyətim üzündən, Ağacan mənim bu işləri görə biləcəyimdən arxayın idi. Baxmayaraq ki, o vaxtlar bir qızın belə işlərlə məşğul olması el arasında qəbuledilməz idi. Xüsusilə də bu işləri görə biləcək məndən böyük Məhəmmədrza qardaşım olduğu halda. Amma Ağacan, onun bu işlərini mənim görməmi istəyirdi. Buna görə də məhəlləmizin sakinləri zarafatla məni "Əhməd Ağa" deyər çağırardılar.

Ağacan bekar olanda, əlini belinə qoyub dükanın qarşısında oyan-buyana yeriyərdi. Yaxınlaşdığımı görəndə gülümsəyər və üç dükən yuxarıda yerləşən məhəllə çayçısına mənə çay gətirməsini tapşırırdı.

Əhrab xiyabanının Şəhid Şəhri küçəsinin başında Saderat Bankının şöbəsi var idi. Səhərlər birinci işim, Ağacanın dünən qazandığı pulları banka aparıb onun hesabına yatırmaq olurdu. Sonra isə məktəbə gedirdim. Buna görə həmişə dərsə gecikirdim. Direktor, müavinləri və müəlliməm gecikməyimin səbəbini bildikləri üçün mənimlə işləri olmazdı.

Boyum bankın bacalarına çatmırdı. Zorla dabanımı qaldırırdım ki, bank işçisi məni görsün. Pulları və hesab nömrəsini verirdim ki, özü blankı mənim üçün doldursun. Bankın müdiri atamın dostlarından idi və məni tanıyırdı. Başı qarışıq olmayanda məni çağırar və özü işimi həll edərdi.

Dərslərim səhər növbəsi olanda, məktəbdən çıxıb Ağacanın yanına gedərdim və birlikdə evə dönərdik. Dərslərim günortadan sonra növbəsi olanda isə, səhər tezdən Ağacanla dükana gedər, əvvəl bank işlərini həll edərdim. Daha sonra isə dükana qayıdaraq oranın

soyuducusunu təmizləyib, döşəməsini yuyardım. Qoymazdım bu işləri atam görsün. İşim bitdikdən sonra Ağacan mənə isti səngək çörəyi ilə yemək sifariş edərdi. Naharı birlikdə yeyib məktəbə yollanırdım. Atamı o qədər sevirdim ki, dükanda onun yanında daha çox zaman keçirməkdən ötrü, evə qalmasını deyərək ev tapşırıqlarımı məktəbdə tənəffüs zamanı tələsik yazardım. Qalan dərslərimi də adətən dükanda ayaqüstü oxuyardım.

Qonşu dükançılardan birinin adı Sadiq idi. Həccə gedib-gətmədiyini bilmirdim, amma hamı ona Hacı Sadiq deyərdi. Məni çox sevər və Sidan¹ deyərək çağırırdı. Həmişə deyərdi: “Məhəmməd ağanın sən kimi iki-üç övladı olsaydı, bütün dünyanı öz qüdrəti altına alardı”.

Bir gecə Ağacan mənə bir miqdar pul verdi ki, səhər məktəbə gətməzdən əvvəl sallaqxananın hesabına yatıram, amma unuttum. Saat on ikinin yarısı sinifdə bir anlıq yadıma düşdü ki, banka gətməli idim. Düşünürdüm ki, pulu bu gün hesaba yatırmısam nə isə pis bir hadisə olacaq. Elə bu haqda düşünürdüm ki, birdən özümü müəlliminin masasının önündə gördüm. Ondan icazə alıb direktorun yanına gətdim. Başladım məsələni ona danışmağa, sözlərim bitməmiş nə istədiyimi anladı. Gözlərini bərəldib əli ilə masaya vurub ucadan dedi: “Sərəmi, belə bir məsuliyyəti qəbul edə bilmərəm ki, sən şəxsi məsələyə görə məktəbdən çıxasan!” Nə qədər xahiş etsəm də xanım direktor bu işlə razılaşmırdı. Mən israr edirdim, direktor isə inkar.

---

¹ Siddiqə adının danışiq dilində dəyişmiş formasıdır. Bu tip dəyişiklik Azərbaycan dilində danışiq zamanı baş verir. Məsələn, İbrahimi - İbiş, Məhəmmədi - Məmi kimi səsləyərlər.

- Xanım, siz icazə verin, mən iyirmi dəqiqəyə qayıdacam. Məgər burdan Əhraba nə qədər yol var ki? Tez gedib, qayıdacağam.

- Əgər səni maşın vursa və ya başına iş gəlsə, atanın cavabını kim verəcək?!

- Allah eləməsin! Kağız yazıb qoyaram ki, öz xahişimlə məktəbdən icazə almışam. Hər hansı bir hadisə baş versə məsuliyyəti öz öhdəmədir.

Nəhayət ki, mənim israrımla direktor icazə verdi. Qaçacaq özümü banka çatdırdım. Bankın müdiri məni görən kimi çağırdı: “Əhməd ağa, gəl bura”. Pulu və qəbzı məndən alıb özü işləri gördü.

Müavini güdərəkən

Məktəbin direktoru ciddi, tələbkar və işbilən idi. Onun müavini Cahani xanım da həm çox ciddi, həm də kobud idi. Bütün şagirdlər ondan qorxardılar. Bütün uşaqlardan fərqli olaraq mənim ondan xoşum gəlirdi. Onunla yaxşı münasibət qura bilmişdim. Hətta uşaqları sıraya düzməkdə və həyətdə nizam-intizam yaratmaqda ona kömək edərdim. Hər sıranın sinfə yollanmasından sonra həyətin və pillələrin altında bütün dəlik-deşikləri axtarardım ki, kimsə həyətdə qalmasın. Bir-iki dəfə dərstdən çıxandan sonra Cahani xanıma təqib etdim və evlərinin ünvanını öyrəndim. Evləri Molla Əli Əkbər¹ məscidinin yaxınlığında idi. Bu məzəli zirəkliyim bəlkə də uşaqlığımdan irəli gəlirdi.

---

¹ Molla Əli Əkbər məscidi. Barnavak məhəlləsində yerləşir.

Anbarda həbsə salınmaq

Qədimdə Əhrab məhəlləsində qurumuş bir bulaq vardı. Vaxtilə camaat onun suyundan evlərində işlətmək üçün istifadə edərmişlər. Həmin qurumuş bulağın yerində - bizim məktəbin çıxış qapısının yanında – istifadəsiz, köhnə bir anbar var idi. Bulaq qurusa da, anbarın döşəməsi daim nəm olardı. Tənbəl və dəcəl şagirdləri tənhbeh etməkdən ötrü bir neçə saat o anbarda həbsə salırdılar. Amma mən heç vaxt tənhbeh olunmadım.

Bir gün məhəlləmizdən bir uşaq dərsdən sonra məktəbdən evə qayıtmamışdı. Bütün məhəllədə onu axtarırdılar. Hətta anası mənim yanıma da gəldi, amma mənim ondan xəbərim yox idi. Qızıcığazın ailəsi çoxlu axtarışdan sonra, məcbur olub direktorun yanına getdilər. Məhabadi xanım məsələni dinlədikdən sonra birdən yadına düşdü ki, qızı axırıncı dərs anbara salıb və sonra oradan azad etməyi unudub! Yazıq qız çoxlu ağladıqdan sonra, döşəmə üzərinə uzanıb yatmışdı.

Başqa əmriniz yoxdur ki?

İkinci sinifdə müəlliməm Əhrab küçəsində yaşayan Nirumənd xanım oldu. Adətən əti atamın dükanından alardı. Mehriban bir xanım idi. Mən, dərs zamanı müəlliməmin lövhədə təbaşirlə yazı yazmağına çox etiraz edirdim. Çünki həm təbaşirin taxta üzərində çıxardığı səs məni narahat edirdi, həm də tozuna qarşı allergiyam var idi. Bir dəfə Nirumənd xanıma dedim: “Xanım, sizin yağlı yazan təbaşirlərdən almağa pulunuz yoxdur? Belə olsa, həm paltarlarınız batmaz, həm də biz narahat olmarıq”.

Gülərək dedi: “Gözüm üstə, Əhməd ağa! Başqa nə əmriniz var?!” Onun bu cavabından sonra bütün uşaqlar güldülər və mən bir az utandım.

Bacarıqlı və zirək sinif nümayəndəsi

İbtidai sinifdə həmişə əlaçı olardım. Rüblik qiymətlərim yüksək olduğundan hər il sinif nümayəndəsi seçilirdim. Sinif nümayəndəliyim dəcəllik və şıltaqlığının çox gözə çarpmasına mane olurdu. Hərçənd ki, bir faydası da olmurdu. Dərsin ortasında beynimə su içmək düşsəydi və müəllim də icazə versəydi, məsələ həll olurdu. Əks halda, bir bəhanə tapıb mütləq bayıra çıxardım. Məsələn, silgini islatmaq bəhanəsi ilə. Sinif nümayəndəsi olduğum üçün uşaqlar da etiraz edə bilmirdilər.

Direktor müavinləri şagirdlərin dərstdən əvvəl düzüldüyü sıraların səliqəli, siniflərin təmiz olmasına çox əhəmiyyət verirdilər. Həmişə nümunəvi sinif nümayəndələrinə rəngli qələm və pozan kimi hədiyyələr verməklə onlara təşəkkür edərtilər. Mən də ildə bir, ya iki dəfə belə hədiyyələrlə təltif olunurdum. Uşaqlar məndən çox çəkinirdilər. Sırada hamı bir-birinə qısılmış halda, bir xətt üzrə dayanaraq, arxadakı öndəkinin kəmərinə əli ilə tutardı. Sinifdə heç kimin yerə zibil atmağa icazəsi yox idi. Kiminsə skamyasının altı çirkli olsaydı, axırıncı dərs sinifdən çıxılmazdan əvvəl gərək dəsmalla təmizləyib sonra gedəydi. Bir gün qızlardan birinin skamyasının altı qələm yonuşları və çörək qırıntıları ilə dolu idi. Dedim: “Partanın altını təmizlə. Çiyinlərini dartaraq cəsarətlə dedi: “Dəsmalım yoxdur”. Dedim: “Corabınla təmizlə! Təmizləməsən ayağımı sinifdən bayıra qoymağa icazən yoxdur”.

Ertəsi gün anasını gətirmişdi. Direktor müavinini soruşdu: “Niyə belə iş görmüsən?” Özümə əminliklə dedim: “Partasının altı zibillə dolu idi. Onun tökdüklərini kim təmizləyəcəkdi? O vəziyyətdə qalsaydı, siz bu gün bütün sinfi tənbeh edəcəkdiz. Bu insafdırmı?” Qızın anası

mənə çox əsəbi baxırdı. Müavin yanımda olmasaydı, mütləq qulağımın dibinə bir sillə vuracaqdı. Amma Allaha şükür ki, mənə cavabım xanım müavin üçün qanedicisi oldu və bu məsələ xoşluqla sona çatdı.

Baxmayaraq ki, çox ciddi sinif nümayəndəsi idim, amma sinif yoldaşlarımla gözəl münasibətim vardı. Bizim dostluğumuz həsəd və mənfi rəqabətdən uzaq idi. Uşaqlar pozanlarını tez-tez itirirdilər, amma mən pozanımı mismarla deşib sapla boynumdan asmışdım ki, itməsin. Sapını da uzun etmişdim ki, yanımdakı uşaqlar ondan istifadə edə bilsinlər. Kimsə qələm gətirməyi unutsaydı, uşaqlardan biri öz qələmini ortadan bölüb ona verərdi ki, dostu qələmsiz qalmasın.

Məktəbin oturacaqları üç nəfərlik idi və ortada oturan həmişə əziyyət çəkirdi. Ona görə hər gün yerlərimizi dəyişərdik ki, kimsə qarşı haqsızlıq olmasın. Bir-birimizə çox hörmət edərdik, yeməyə bir şeyimiz olsaydı aramızda bölərdik.

Qırx mərsiyə məclisi

Dördüncü sinifdə oxuyurdum. Ağacandan eşitdim ki, hər kim qırx dəfə mərsiyə məclisinə getsə duası qəbul olar. Sözlərinin nə dərəcədə doğru olduğunu bilmirdim, amma bu məsələyə çox inanmışdım. Məhəlləmizdə Miryusif Ələvi və Mirhəməzə İsfəhlani adlı iki mərsiyəxan var idi. Mirhəməzə alçaqboylu bir seyyid idi. Bala ağa¹ ləqəbi ilə məşhurlaşmışdı. Anamla mən, bu iki mərsiyəxanın məclislərinin iştirakçısına çevrilmişdik. Hətta Abanın işi olanda belə, özüm bu mərsiyəxanların arxasınca düşərdim

---

¹ Boyu qısa olduğu üçün ona Balaca Seyyid deyirdilər.

və hər yerdə məclis olsaydı, orada iştirak edərdim. Televiziya proqramları əxlaqsızlığı təbliğ etdiyindən, İslam alimləri onlara baxmağı haram bilirdilər. Buna görə də televizor olan evlərə getməyə icazəmiz yox idi. Heç vaxt özümə icazə verməzdim ki, ailəmin mənə olan etimadından sui-istifadə edəm. Anam mənimlə olmasaydı belə, icazəm olmayan yerə ayaq basmazdım. Düşünürəm ki, etimadı doğrultmaq, Ağacan və Abamın tərbiyəsinin nəticəsi idi. Onlar heç vaxt halal və haramı bizə sözlə öyrətmirdilər. Biz gözümüzlə görürdük ki, ata-anamız hansı işləri görməyə rəğbət göstərirlər və hansı işlərdən çəkinirlər. Beləcə, onların tərbiyəsi altında böyüdük. Evimizə qonaq gələndə gözü ilə işarə edərdi və biz, qonağa süfrə açmaq lazım olduğunu anlayardıq. Aba həmişə deyərdi: “Sizdən bir iş istəsəm, onu bir dəfə deyən kimi yerinə yetirin. Bir söz ikinci dəfə təkrar olunanda, ağacdan qopub yerə düşən yarpağa bənzəyir ki, daha ağac üçün heç bir qiyməti yoxdur”. Heç vaxt bizə demədi ki, kürəkənlərin yanında hicabınıza diqqət edin. Anam özü riayət edərdi, biz də onu təqlid edərdik. Bütün qızlar üçün gen şalvarlar tikmişdi. Evdə ya o şalvarlardan geyinərdik, ya da ətək. Anam heç vaxt qısaqol köynək geymədi və bizə də heç vaxt almadı. Namazını ilk vaxtda, düz zamanında qılırdı və bu işi bizə də tapşırırdı. Mən İslam hökmlərinin çoxunu o mərsiyə məclislərində öyrənərdim. Adətən ruhanilər bizə anlatmaq üçün hər gün bir şəri məsələni seçərdilər və o məsələ haqda çoxlu hədis, rəvayət və ayələr xatırladardılar. Axırda da bir-iki dəqiqə mərsiyə oxuyub məclisi bitirərdilər. Hər mərsiyənin sonunda İmam Zaman (ə.s.f) və ailəmizin salamatlığı niyyəti ilə təsbehimi cibimdən çıxarıb, əvvəlki muncuqların sırasına daha birini əlavə edərək təsbehimi düyünləyərdim. Təsbehin

muncuqları ilə getdiyim mərsiyə məclislərinin sayını bilərdim. Nəhayət ki, qırx günlük mərsiyə başa çatdı. Məhəlləmizin qadınları ilə bu məclislərə o qədər get-gəl etmişdim ki, artıq onların hamısı məni çox yaxşı tanıyırdılar.

Məktəbə belə getdim

İbtidai məktəbi bitirmək üzrə idim. Aba hey eyham vuraraq eşitdirərdi ki, sənədlərimi orta məktəbə verməyim. Əlbəttə, o da kürəkənlərimizin sözlərinin təsiri altında bu qərara gəlmişdi. Onların əqidəsinə görə, qız elə yazıb-oxumağı bilsə, imza atmağı bacarsa bəsidir. Ondan sonra gərək evdarlığı öyrənə. Baxmayaraq ki, atam yumşaq və mülayim xasiyyətli idi, amma anamın istəyinə qarşı da etinasız qalmaq istəmirdi.

İkinci kürəkənimiz bu mövzuya o qədər həssas idi ki, bəzi vaxtlar qırmızı rəngli Fluks maşını ilə arxamca düşüb məni təqib edərdi. Bir gün məktəbə gedəndə evimizdən Badamçı küçəsinə qədər olan düz yolu piyada getmək istədim. Birdən arxadan bir maşının dalbadal verilən siqnallarını eşitdim. Anam uşaqlıqdan bizə öyrətmişdi ki, qız küçədə maşının siqnal səsinə, fitə və s. dönüb baxmamalıdır. Bu anamın bir nəsihəti idi və həmişə qulağımdan sığa kimi asılmışdı. Mən siqnal səsinə etina etmədim. Midqalçı küçəsinin başına çatanda, qeyri-ixtiyari başımı çevirib gözaltı maşının sürücüsünə baxdım. Gördüm kürəkənimizdir. Məni yoxlayıb bilmək istəyirdi ki, nə qədər başısağı və özümə hakiməm. Baxmayaraq ki, gördüyü bu işdən narahat oldum, amma bürüzə vermədim. Əsəbi halda çadramın ətəyini əlimə yığıb sürətli addımlarla məktəbə çatdım. Həmin gün o qədər əsəblərim korlanmışdı ki, dəcəllik etməyə belə halım yox idi. Yalnız

vaxtın tez keçməsinə istəyirdim. Dərslərim bitən kimi tez Ağacanın yanına getdim. Onu görəndə kimi, başladım hadisəni danışmaq şikayət etməyə. Dedim: “Nə qədər ki, siz varsınız, heç kimin arxamca düşüb məni təqib etməyə haqqı yoxdur! Məgər siz mənə etimad etmirsiz?! Mən sizin qızınızam. Allaha şükür nə anam, nə də atam əyri yolun adamı deyillər ki, mən də pis yola düşəm! Mən özüm on kişiyə bərabərəm! Gündükcü mənim nəyimə lazımdır?” Ağacan çox əsəbləşdiyimi görüb, əlini başıma çəkərək dedi: “Qızım, mənim sənə etimadım var. O da sənənin böyük qardaşıdır. Düzdür, yaxşı iş görməyib, amma sən üzünə vurma, inşallah niyyəti xeyir imiş”. Ağacanın söhbətindən sonra sakitləşib ordaca məsələni unuttum. Amma kürəkənimiz uzun müddət xəcalətindən bizə gələ bilmirdi.

Düşünürdüm ki, qarşılaşdığım bu hadisədən sonra Ağacan mənim təhsilimi davam etdirməyimə mane olmayacaq. Amma işlər düşündüyüm kimi olmadı. O və anam qərarlarının üstündə çox möhkəm dayandılar. Bu problem və məhdudiyətlər təhsilimi davam etdirmək fikrindən əl çəkməyimə səbəb oldu. Amma yeni dərs ili yaxınlaşdıqca nigarənciliyim artırdı. Əlimi əlimin üstünə qoyub ailəmin qərarına təslim ola bilmirdim. Günlük bir qranlıq xərcəliyimi bir daxıla atıb yığmışdım. 1973-cü ilin yayının son günlərində daxılımı sındırdım. Bütün pullarım 49 ədəd bir qranlıq sikkə idi. Bu pulu, şəxsiyyət vəsiqəmi və beşinci sinif qiymət cədvəlimi götürüb şəkil çəkdirməyə getdim. Fotoqrafın adı Sabir idi. Eyni məhəllədə yaşayırdıq, məni tanıyırdı. Qiymət cədvəlimi və şəxsiyyət vəsiqəmin bir nüsxə surətini çıxarıb Əhrab küçəsinin sonunda yerləşən Əndişə mədrəsəsinə getdim. Yolüstü, Təzə Hamamın yanında yerləşən Mərcan

mağazasından sənədlərimi qoymaq üçün narıncı bir qovluq aldım.

Əndişə mədrəsəsi yeni açılmışdı. Xoşbəxtlikdən mədrəsənin direktoru məni yaxından tanıyan Dadrəsnejad xanım idi. Evləri atamın mağazasının yaxınlığındakı Güzərçilər¹ küçəsində yerləşirdi. Ağacanın daimi müştərilərindən idi. Salamlaşdıqdan sonra məktəbə yazılmaq üçün gəldiyimi dedim. Məndən ata-anamı soruşdu. Tez atamın işini bəhanə gətirərək dedim: “Xanım Dadrəsnejad, özünüz yaxşı bilirsiniz, günün bu saatlarında atamın başı çox qarışıq olur, müştərilər dükanın qabağında təzə ət almaq üçün növbəyə dayanıblar. Ona görə də Ağacan gələ bilmədi. Sizə salamlarını yetirməyimi və adımlı məktəbə yazmanızı xahiş etdi. Anamın da başı ev işləri və uşaqlara qarışıb”. Nəhayət, bu fəndlə direktoru adımlı məktəbə yazmasına razı sala bildim. Yazıq qadının bu sözlərini eşidərkən halıma acıması zahirindən məlum idi. Qeydiyyatın və kitabların pulu cəmi 50 rial edirdi. Mənim sə 49 rial pulum vardı. Başqa çarə yox idi, o bir rialı da hardansa tapmalı idim. Dedim: “Deyəsən, pullarımdan bir rialını gələndə yolda itirmişəm”.

Direktor dedi: “Mühüm deyil, amma yadımdan çıxmasın, sonra mütləq gətirərsən”. Məktəbə yazılıb, kitabları da aldım. Evimizdə heç kimin bu işimdən xəbəri yox idi. Kitabları qəzetə büküb evdəki dolabda gizlətdim ki, kimsə onları görməsin. Bircə dərs ilinin başlanması qalmışdı, bəs məktəbə necə gedəcəyəm?! Hər gün səhər tezdən evdən çıxmaqla, ailəməzdən kimsənin getdiyimdən

---

¹ Mühəribədən sonra bu küçənin adı məhəllənin şəhidi olan Şəhid Ətai adına dəyişdirildi.

xəbərsiz olması mümkün deyildi. Gördüm ki, başqa çarəm yoxdur. Ailəmlə danışmalıydım, amma bu işi özüm bacarmırdım. Ona görə də, məktəbə yazılıandan bir-iki gün sonra direktorun yanına gedib, bütün macəranı ona danışdım. Dadrəsnejad xanım təəccüb və sual dolu baxışlarla mənə baxırdı. O, heç bir söz demədən ah çəkib, təhsil qovluğumu gətirməyə getdi. Bütün bu gizli işlərimin məktəb və dərslə olan sevgimdən irəli gəldiyini anlamışdı. Gözlədiyimin əksinə olaraq, əsla əsəbləşmədi və əvvəlki illərin qiymət cədvəllərini nəzərdən keçirərək dedi: “Heyifdir ki, təhsilini davam etdirməyəsən, mən atanla söhbət edərdəm, bəlkə razılaşdı”.

Həmin gün xanım müdir özü axşamçağı Ağacanın yanına getmişdi. Həqiqəti ona danışmışdı: “Siddiqə dərs oxuyan qızıdır. Heyifdir ki, təhsilini yarımçıq qoya. Bu qız dərs oxusa, mütləq gələcəkdə böyük bir insan olacaq. Nə vaxtacan sizin bank işlərinizi görməlidir?! Məktəbdən sizin evinizə qədər də çox yol yoxdur. Piyada gəlib-gedə bilər. Özüm də ondan muğayət olaram. Çalışın Əşrəf xanımı da özünüz razı salasız”.

Axşam namazına az qalmışdı. Ağacan evə zəng elədi və mənəmlə danışmışdı: “Gəl dükanə, səninlə işim var”. Dükanə çatanda gördüm ki, direktor da ordadır. Onu görəndə ürəkləndim. Rahatlıqla özüm hər şeyi Ağacana danışdım. Amma məndən öncə Dadrəsnejad xanımın izahları və dəlilləri öz işini görmüşdü. Atamın mənə dükanə çağırmaqda məqsədi, təhsilimi davam etdirə biləcəyimi bildirmək idi. Təkid edirdi ki, özü icazə verməmiş gərək anama bir şey deməyəm. Deyirdi: “Kürəkənlər hacı xanımın qulağını doldurublar, onu razı salmaq asan bir iş deyil, gərək biraz səbr edək”.

Atam direktordan, ilk iki həftəni məktəbə ikinci növbə getməyimi istədi. Sonra bir çarə taparıq - deyə hələlik bu işi hamıdan gizli saxladıq.

Bütün yay tətili boyu, çox vaxt günortadan sonralar dükanın hesab işləri üçün atamın yanında olurdum. Məktəbin ilk iki həftəsi ikinci növbə idim və heç bir çətinlik qarşıya çıxmadı. Hər gün bir bəhanə ilə - bir gün dükanın soyuducusunu təmizləmək, bir gün dükanı yuyub silmək, ya da hesab işlərini görmək adı ilə evdən çıxırdım. Çanta və kitablarım da dükanda qalırdı ki, evdə heç kim şübhələnməsin.

Yeni dərs ilinin başlamasından çox keçməmiş, günlərin birində hamımıza bildirdilər ki, məktəbli forması geyinməliyik. Mən və dörd rəfiqəm o günə qədər məktəbə çadrayla gedirdik. Atam bu məsələyə görə çox narahat oldu. Amma mən, təhsilimə xatir və atamın xətrinə dəyməmək üçün qərara aldım ki, evdən mədrəsəyəcən çadrayla get-gəl edəm. Mədrəsədə isə şalvar və boz pencək, altından isə qırmızı damalı köynək geyinməli idim. Formanın parçasını məhəllənin parça satanından aldım, tikməyinin zəhmətini də sinif yoldaşlarımdan birinin anası çəkdi. Məktəbə daxil olanda çadranı qatlayıb çantaya qoymaq qərarına gəldik ki, kimsənin etirazına səbəb olmayaq. Həmin günlərdə Ağacan dedi: “Bu məsələni anana deməyin vaxtı çatıb. Məktəbə getməyindən bundan artıq xəbərsiz qalması yaxşı deyil”. Bilirdim ki, anam bu məsələyə qarşı çox həssasdır və mütləq mənə ürək dolusu danlayacaq. Bir tərəfdən də ürəyim rahat idi, çünki Ağacanın sözünün üstündən heç vaxt söz demədiyini bilirdim. O günə qədər də Ağacanın istəyinə görə anamdan gizlətməyə məcbur olmuşdum. Yoxsa, özüm də gizlin gedib-gəlməklərdən və dediyim yalanlardan

yorulmuşdum. Anam məsələni bilən kimi, bizi yolumuzdan döndərməyə çalışdı, amma öhdəmizdən gələ bilməyəcəyini anlayandan sonra, əsəbi şəkildə Ağacana baxıb dedi: “Sabah bu qıza xatir oturub dizinə vursan, mən yoxam ha!”

O günlərdə anam ev işlərini görməkdə məndən yardım gözləyirdi. Çünki üçüncü bacım artıq üç ay idi ki, ailə qurub ər evinə köçmüşdü. İndi evin böyük qızı mən idim. Aba çox ciddi şəkildə dedi: “Dərs oxumaq istəyirsən, oxu. Amma sən artıq böyümüsən və gərək ev işlərində mənə də kömək edəsən. Bundan sonra yemək bişirmək, qabları və paltarları yumaq sənin öhdəndir”. İşimin çətinləşəcəyini bilirdim, başqa yolum da yox idi. Dərs oxumağıma irad tutmasın deyə, bütün şərtlərini qəbul etməli idim.

O vaxtacan yemək bişirməyi yaxşı bacarmırdım. Əvvəllər çox naşı idim, amma getdikcə yaxşılaşdı. Xörəklə yanaşı göyerti və salat yeməyə adət etmişdik. Anam razı qalsın deyə, onları da özüm hazırlayırdım. İş görməkdə sürətimi artırmışdım, çalışırdım bütün işləri özüm qaydasına salam. Bircə dəfə də olsun, balaca bacılarım Səkinə, Zəhra və Fatimədən işlərimdə yardımçı olmalarını istəmədim.

Ramazan ayında iftar və imsak hazırlamaqdan ötrü səhərəcən oyaq olardım. Süfrəni açıb, yeməkləri boşqablara çəkəndən sonra evdəkiləri oyadardım. Süfrədə nəsə bir şey əskik olsaydı, oğlanların səsi yüksəlirdi. Ona görə də çalışırdım ki, hər şey səliqəli və hazır olsun. Bir gün səhər tezdən məktəbə getməkdən ötrü çadramı başıma atmışdım ki, anam çağırırdı:

- Siddiqə hara?
- Məktəbə.
- Səhər yeməyindən sonra stəkanları yumamısan!

Həyət qapısının qabağında çadramı çıxarıb, ipin üstünə atdım. Mətbəxə qayıdıb stəkanları yuyub səbətə düzəndən sonra məktəbə getdim. Anam əzazil adam deyildi, sadəcə bu işlərlə məni dərs oxumaqdan çəkəndirmək istəyirdi. Mən də tez yorulub bezən birisi deyildim. Dərs oxumaqdan ötrü bütün çətinliklərə dözməyə hazır idim.

“Ağ inqilab” tamaşası¹

Məhabadi xanımın qızı Övliyayi xanım, orta məktəbdə mənim biologiya müəlliməm idi. Şagirdlərdən ibarət bir teatr truppası yaratmışdı. “Ağ inqilab” adında bir tamaşa səhnələşdirdi. Öz-özümə sual verirdim ki, biologiya müəlliməsinin teatrla nə əlaqəsi? Amma deyəsən o, bu kimi fəaliyyətlərlə özünə imtiyaz toplamaq istəyirdi. Övliyayi xanım, başqa müəllimələrlə müqayisədə daha dindar idi. Ramazan ayında oruc tutar, başını yaylıqla örtərdi. Adətən uzun və enli paltar geyinərdi. Bir gün koridorun ortasında qarşımı kəsib dedi: “Sarəmi, sən də bu tamaşada oynamağın istəyirəm”. Qeyri-ixtiyari gülməyim tutdu və dedim: “Xanım, mənim atam sadə adamdır, qulağına çatsa ki, qızı tamaşada rol alıb, fikirləşəcək ki, mən ya rəqqasə, ya da aktrisa olmuşam! Ondan sonra gəlib məni bu məktəbin pəncərəsindən bayıra atar. Dərs oxumağıma belə onu güclə razı salmışam”.

---

¹ Ağ inqilab və ya “Şahın inqilabı və xalq”. Məhəmməd rza Pəhləvinin İranın modernləşdirilməsi üçün gördüyü işlərdən ibarət idi. İqtisadi, siyasi, ictimai, mədəni və s. kimi müxtəlif sahələrdə İranı qərbləşdirmək, Avropalaşdırmaq məqsədilə reallaşdırılan islahatlar paketi idi. 1963-cü ilin yanvar ayının 26-da saxta referenduma qoyularaq qəbul olunaraq xalqa tətbiq edildi.

O zaman ictimai-isiyasi məsələləri düzgün təhlil edə bilmirdim. Belə işlərdə atamın sözü mənim üçün etalon idi. O desəydi ki, bu iş sənə yaraşmaz, mənim nəzərimcə də mütləq elə idi. Ağacanın yaxşını pisdən ayırd etməkdə məndən üstün olduğuna əmin idim. Ona söz vermişdim ki, şəriətə zid olan heç bir iş görməyəm. Ona görə də şahın xeyrinə hazırlanan inqilabi tamaşada rol almağı özümə yaraşdırmadım.

Məktəbin yaxşı oxuyan uşağı

Orta məktəbdə özüm üçün üç səmimi dost seçmişdim: Huriyə, Məlihə və Səhrayi xanım. Hər üçünün də atası məhəlləmizdə dükan sahibi və atamın dostları idilər, bir-birimizlə ailəvi get-gəlimiz var idi. Biz dörd nəfər yaxşı oxuyurduq və məktəbin bəzi müəllim və müavinləri ilə gözəl münasibət yarada bilmişdik. Məktəbdə nizam-intizam yaratmaq, sıraları düzəltmək, tənəffüs zəngləri, koridorları yoxlamaq və uşaqları vaxtında siniflərə göndərmək bizim öhdəmizdə idi. Hətta uşaqların siniflərdə dərsə hazır olmalarını da özümüz müəllimlərə xəbər verirdik. Məktəbin bufetçisi olmayanda və ya başı qarışıq olanda tənəffüs zamanı müəllimlərə biz çay verərdik. Hətta bəzi günlər Dadrəsnejad xanım, bizi müəllimlərə səhər yeməyi üçün çörək almağa göndərirdi. Məktəbin gözetçisinə yardım etmək üçün özümüz həyətə süpürərdik və heç kimin yerə zibil tökməsinə imkan verməzdik. O zaman hər gün şagirdlərə banan, keks, kökə, alma, süd, üçbucaq şəklində olan - heç kimin bəyənib yemədiyi Hollandiya kərəsi verərdilər. Uşaqların çoxu bu kərə yağıyla ayaqqabılarını parıldadardılar. Beləcə üç il orta məktəbin enişli-yoxuşlu yollarını arxada qoyduq. Son ilin buraxılış imtahanlarında əyalət üzrə üçüncü yerə çıxdım.

Hicab problemi

Ağacan və Aba təhsilimi davam etdirmək məsələsi ilə yavaş-yavaş razılaşırdılar. Çünki mən, həm dərsimi yaxşı oxuyurdum, həm də şəriət və əxlaq məsələlərinə lazımınca riayət edirdim. Ona görə də artıq mənimlə heç bir işləri yox idi. 1976-cı ildə Pərvin¹ adlı tam orta məktəbə yazıldım. Məktəbin direktoru Təqizadə xanım idi. Hündürboylu cüssəli bir qadın idi. Adətən şalvar-pencək geyinər və şagirdlərin hərəkətlərini nəzarətdə saxlamaq üçün həmişə koridorun qapısında durardı.

Atam eşitmişdi ki, məktəbin bəzi müəllimləri kişidir. Daimi olaraq mənə eşitdirirdi: "Kişi müəllimlərin yanında hicabına riayət etməyin hər şeydən vacibdir. Əgər onlar sənə də digərləri kimi sinifdə hicabsız əyləşməyini tələb etsələr, daha məktəbə getməyinə icazə verməyəcəm". Bu mövzu mənim üçün artıq yeni bir problemə çevrilmişdi. Amma ona söz vermişdim ki, hicabıma riayət etməkdə səhlənkarlıq etməyəcəm. Məktəb üçün böyük bir yaylıq almışdım². Kişi müəllimlərin dərsində onu başıma bağlayırdım. Ədəbiyyat və biologiyadan başqa bütün dərslərimizi kişi müəllimlər tədris edirdilər. Çox da nəzərə çarpmamaqdan ötrü, adətən sinifdə ən axırıncı partada əyləşirdim. Məktəbin açılmasından təqribən bir ay yarım keçmişdi ki, bir gün direktor məni otağına çağıraraq soruşdu: "Niyə sinifdə başını yaylıqla bağlayırsan?" Bəlkə də Allahın işi idi, bu söz dilimə gəldi və dedim: "Saçlarımda xəstəlik var, yaylıqla daha rahatam". Yenidən israrla soruşdu: "Dəri xəstəliyən var?" Cavab verdim: "Bəli,

---

¹ İndiki Tohid tam orta məktəbi

² İndi də həmin yaylığı o günlərdən bir yadigar olaraq saxlamışam.

dostlarımın yanında utanıram, buna görə də bəzi vaxtlar başımı yaylıqla bağlayıram”.

Amma direktor əl çəkən deyildi. Evimizə zəng edib demişdi: “QIZIMIZIN dəri xəstəliyi varsa, məktəbə gəlməsin”. Ağacanın bu yalançı xəstəlikdən xəbəri var idi. Bir gün direktorla söhbət etməkdən ötrü məktəbə gəldi. Ondən xahiş etdi ki, təhsil ilinin sonunacan mənimlə heç bir işləri olmasın. Yayda müalicə etdirəcəyinə dair söz verdi. Amma bu izahat Təqizadə xanım üçün qaneedici deyildi və o, bir az da şübhələndi. Dəri-zöhrəvi həkiminin saçlarımı müayinə etməsindən ötrü, məni “Fərhəngiyan” poliklinikasına yolladı. İsrarla bildirdi ki, gərək həkimdən sağlamlıq haqda arayış tədqim edək.

Ertəsi gün günorta Ağacanla poliklinikaya getdik. Xoşbəxtlikdən poliklinikanın həkimi xanım idi və Ağacanı da tanıyırdı. Həkim dedi: “Neçə dəfə sizdən ət almışam”. Atamla həkimin arasında olan söhbətdən anladım ki, onun evi Molla Hüseyin məscidinin yanındakı Əhrab küçəsindədir. Bu tanışlıqdan sonra atam ürəklənərək macəranı danışmağa başlayıb dedi: “Həkim xanım, qızımın saçlarının heç bir problemi yoxdur, sadəcə hicab bağladığı üçün onu məktəbdən ixrac etmək istəyirlər. Direktora yalan deməyə məcbur olduq ki, guya dəri xəstəliyi olduğu üçün başını bağlayır. Xahiş edirəm siz arayışda bir şey yazın ki, ondan əl çəksinlər”. Doktor ikrahla bu xahişi qəbul edib arayışda belə yazdı: Bu şagirdin dəri xəstəliyi var, amma keçici deyil. Cızdığım bu plan baş tutdu və uzun müddət kimsənin mənimlə işi olmadı. Məktəbə daxil olanda çadralarımızı koridorda asılıqana asıb siniflərə daxil oluruduq.

İlin birinci yarısının imtahanları yenicə bitmişdi. Bir gün axırıncı dərstdən sonra çadralarımızı asılıqandan

götürmək üçün getdikdə, onların yerində olmadığını gördük. Direktor müavini Nasehi xanımın yanına getdik. Dedi: “Əşrəf Pəhləvinin¹ əmridir. Bundan sonra heç kimin çadra və hicabda məktəbə gəlmək icazəsi yoxdur”. Nasehi xanım alçaqboylu və həddən artıq bəzənən bir qadın idi. O gün uzun yalvarış və xahişlərdən sonra çadralarımızı təhvil alıb evlərimizə qayıtdıq. Amma təhdid olunduq ki, “sabahdan bir daha çadrayla məktəbə gəlməyək!” Mən şəxsən bu rahatlıqla meydanı tərk etmək fikrində deyildim. Sözlərini ciddiyyə almadım. Ertəsi gün yenə çadramı koridorda asılıqana asdım. Qayıdanda yenə də onun yerində olmadığını gördüm. Bu dəfə müavinin yerinə məktəbin xadiminə yalvardım. Adı Əkbər idi. Ondan xahiş etdim ki, məktəblə üzbəüz toyuq əti satan mağazanın sahibi Hacı Hüseyni çağırınsın. O, atamın dostlarından idi və evimizi tanıyırdı. Hacı Hüseyn məktəbin qapısına gəldi. Ona yalvardım ki, tez velosipedi ilə evimizə gedib mənə çadra gətirsin.

Bir neçə gün kimsənin xəbəri olmasın deyə, çadramı çantamda gizlədirdim. Sən demə, Nasehi xanım bizi nəzarət altında saxlayıbmiş. Üstüörtülü mənə xəbərdarlıq edirdi. Amma ona qulaq asan kim idi? Yanvar ayının axırlarında mənə hicabdan çəkindirə bilməyəcəklərini və mənimlə bacarmayacaqlarını görüb məktəbdən ixrac etdilər.

Evdə oturduğum bu müddətdə toxuma sənətini öyrənməyə fürsət yarandı. Amma özümü bu işlərlə qane edə bilmirdim. 1977-ci ilin aprel ayının 9-da yaşlılar üçün

---

¹ Şahın əkiz bacısı idi və Pəhləvi hakimiyyətində böyük nüfuz sahib idi.

nəzərdə tutulmuş qiyabi məktəbə yazıldım. Bütün dərsləri özüm evdə mütalibə edib imtahana getdim. Yaxşı qiymətlə də qəbul oldum.

Ağacanın sürgün edilməsi

1977-ci ilin Novruz bayramı ailəmiz üçün xoşagəlməz bir hadisə ilə yadda qaldı. Ailəlikcə Novruz xonçası ətrafında əyləşib ilin təhvil olmasını gözləyirdik. Səhər saat 9:13 dəqiqədə İrənin yeni təqvim ili başlayacaqdı. Təzə ilin daxil olmasına bir neçə dəqiqə qalmışdı ki, həyət darvazamızı möhkəm döydülər. Qardaşım Məhəmmədrza qapını açmağa getdi. Onun arxasınca mən də qalxdıb pəncərənin küncündən baxdım ki, qapıdakıların kim olmasını görəim. Qapını açan kimi onu vurub həyətin ortasına itələdilər. Mənim qışqırığımla Ağacanın cəld özünü həyətdə çatdırdı. Anam da çadrasını başına atıb onun arxasınca həyətdə qaçdı. Nə baş verdiyini anlamamış, iki nəfər polis tüfəngin qundağı ilə qardaşımı vurub həyətdə yerə sərdilər. Ağacanın əllərini bağlayıb özləri ilə apardılar. Atam belə bir şeyin baş verəcəyini qabaqcadan bilirdi. Ona görə hətta çantasını da öncədən hazırlamışdı. Yeni ilin başladığı ilk dəqiqələrdə bizim evdən fəryad və ağlamaq səsləri ucaldı. Elə bil hansısa bir əzizimizi itirmişdik.

Məsələ isə belə idi: O zamanlar Hollandiyadan İslam şəriət qaydalarına uyğun şəkildə kəsilməyən donmuş ət gətirirdilər. Bu heyvanların şəri qaydalara uyğun olmayan bir şəkildə, aparat vasitəsilə kəsildiyi deyilirdi. Atam da bir neçə müctəhid nümayəndələri ilə məşvərət edəndən sonra dükanına donmuş ət qəbul etməirdi. Din xadimləri ona demişdilər ki, İslami qaydalara uyğun olmayan şəkildə kəsilmiş heyvan əti satmaq haramdır. Siz topdan ət satışı

nümayəndəliyi olduğunuz və digər qəssablara ət payladığınız üçün, bu işin şəri məsuliyyətini də siz daşıyırsız.

Atamın işi valiliyin nəzarəti altında idi. Onun donmuş ət qəbul etməməsi məmurları qəzəbləndirmişdi. Bir neçə dəfə Ağacanı məhkəməyə çağırmışdılar. Hətta birinci dəfə atamın edam edilməsi təklifini də irəli sürmüşdülər. Ağacan işinə yenidən baxılması üçün ərizə ilə məhkəməyə müraciət etmişdi. Sonda atamın sürgün edilməsi qərarı verildi, amma zamanı məlum deyildi. Ona görə də Ağacan qabaqcadan bu uzaq səfər üçün hazırlaşmışdı. Kiçik tünd mavi rəngli bir çanta idi ki, içinə bir neçə dəst paltar və dəsmal qoymuşdu. Nəhayət, həmin gün atamı həbs edib sürgünə göndərdilər. Biz üç həftə ərzində atamın harda olduğundan xəbər tuta bilmədik. Bu müddətdə hər dəfə anam polis idarəsinə müraciət edərkən, onu boş-boş sözlərlə geri göndərdilər. Bir dəfə isə demişdilər ki, şahın əleyhinə olan və ölkəyə xəyanət edən bir şəxs sürgün edilməlidir. Böyük ehtimalla onu öldürüb, cənazəsini sizə təhvil verəcəklər. Bəlkə də cənazəsini dənizə atdılar...

Nəhayət, üç həftədən sonra Ağacan zəng edib sağ-salamat olduğunu bildirdi. Hər neçə gündən bir ona telefonla zəng etmək icazəsi verirdilər. Amma zəngləri o qədər qısa müddətli olurdu ki, yalnız onun sağ olduğunu bilirdik. Heç bir izahat da vermirdi. Bizim hələ də onun harda olduğu barədə heç bir məlumatımız yox idi. Bu müddətdə Ağacanın sallaqxanadakı qəssab dostlarından biri hər gün nahardan sonra atamın dükanını açırdı. Adı Məhəmmədhüseyn idi. On yeddi ilə yaxın idi ki, Ağacanla yaxın dostluq edirdi. Biz ona əmi deyərdik. Əminin etdiyi bu yaxşılıq sayəsində dolanışığımız təmin olunurdu.

Əlbəttə, biz də bunun müqabilində ona zəhmət haqqı verirdik.

Atamın sürgünündən üç aya yaxın vaxt keçirdi. Bir gecə saat birdə evimizin qapısı döyüldü. Gördüm hamı yatıb. Kimisə oyatmağa ürəyim gəlmədi. Özüm gedib qapını açdım. Ağacanı gördükdə sevindiyimdən elə hayküy saldım ki, qonşular da bayıra çıxdılar. Taykeş geydiyim çəkələklə bacımgilə tərəf qaçdım. Bizdən çox da uzaq deyildilər. Bibim oğlu olan kürəkənimiz qapını açdı.

- Siddiqə?! Gecənin bu vaxtı burda neynirsən? Nə olub?!

- Bibi oğlu! Muştuluğumu ver... Ağacan gəlib!

Gecə ikinin yarısı olardı. Qonşular və ailəmiz hamı Ağacanın ətrafına yığılıb qulaqlarımızı şəklemişdik ki, bu üç aylıq sürgündə baş vermiş hadisələri onun dilindən eşidək.

“İki nəfər idik. Mənlə Ağa Rəhim¹. Əllərimizi qandallamışdılar. Məscidə daxil olmağa icazə vermirdilər. Gərək küçənin qırağında namaz qılaydıq. Namaz qıldığımız vaxtda silahla başımızın üstündə durub hamıya deyirdilər: “Namaz qılmaqlarına baxmayın, onlar şahın əleyhdarları və vətən xainləridir. Onlar millətə xəyanət ediblər. Heç vaxt əsl məsələni - niyə şahın əleyhdarıyıq və nəyə görə bizi həbs etdiklərini isə camaata demirdilər. Axırda bizi Şəhrza² şəhərinə sürgün etdilər. İşimiz gecə-gündüz bir yığın kağızlara qol çəkmək idi ki, özümüz də onların nə olduğunu bilmirdik. Bir gün polislərdən birinə etiraz

---

¹ Ağa Rəhim Şəms Təbrizi xiyabanının Dəvəçilər məhəlləsindən idi. Elə o məhəllədə topdan ət satışı nümayəndəliyi varı idi.

² İsfahan əyalətinin şəhərlərindən biri.

edərək dedim ki, artıq yorulmuşuq. Heç olmasa bizi aparın şəhəri gəzib dolanaq. Adam öldürməmişik ki! Amma bizə qulaq asan kim idi?! Bir gün səhər polis idarəsinin rəisini gördüm. Mənə tanış gəlirdi. Farsca danışa bilmirdim, amma sözlərini başa düşürdüm. Öz dilimizdə rəisə dedim ki, sən Kəhnəmuyninin qardaşı oğlu deyilsən? Təccüblə qaşlarını yuxarı qaldırıb dedi: Bəli! Sən məni hardan tanıyırsan?

- Biz onlarla qonşuyuq.

- Yaxşı yaddaşın var sənin. Əmimin yoldaşı necədir?

Bu tanışlıqdan sonra razılıq verdilər ki, hər gün nahardan sonra şəhəri gəzək. Amma saat səkkizdə saxlanıldığımız yerə qayıtmalı və dəftərə qol çəkməli idik. Hər dəfə şəhərə çıxanda fürsətdən istifadə edib iki riallıq sikkələrlə sizə zəng edirdim”.

Abam məni güdüdü

Həmin ilin yayı, Ağacanın tövsiyəsi ilə təhsilimi davam etdirmək üçün sənədlərimi biologiya təmayüllü Səhənd¹ tam orta məktəbinə təqdim etdim. Artıq həm Ağacan, həm də Abam məndən arxayın idilər. Onlar görürdülər ki, birinci təhdiddən sonra çoxları hicablarını çıxartdıqları halda, mən dayanıb müqavimət göstərdim. Bəzi vaxtlar hiss edirdim ki, anam məni izləyir. Qırmızı rəngli plastik zənbili vardı, onu götürüb bəhanə edirdi ki, alış-verişə gəlmişdim, təsadüfən səni gördüm.

---

¹ Hafiz küçəsində yerləşirdi, inqilabdan sonra adı İffətiyyə olaraq dəyişdirildi.

O hadisələrdən sonra bir gün oturub çadramın qabağını tıkdım ki, küçədə açılmasın. Maşınla tıkməyi bacarmadığım üçün onu əlimdə iynə sapla tıkdım.

Təzə məktəbdə kimsənin əqidəm haqda məlumatlı olmasını istəmirdim. Bu səbəbdən də çadramı gizlədirdim. Amma kişi müəllimlərimizin dərində sinifdə yaylıqla otururdum. Kimsə də ciddi əhəmiyyət vermirdi. Müəllimələrin isə hicabla dərə daxil olmalarına icazə vermirdilər. Bəziləri özlərini elə bəzəyirdilər ki, sanki gözəllik salonundan birbaşa durub məktəbə gəlirdilər.

Bir dəfə sinif yoldaşlarımdan biri məktəbin müavinlərindən olan Əfruzi xanımdan soruşdu: “Xanım siz gecələr yatmırsız?!” O, təəccüblə dedi: “Bu nə sualdır soruşursan?! Necə yəni gecələr yatmıram?”

- Axı sizin saçlarınız həmişə səliqəlidir. Dedim bəlkə bir dəfə salona gedəndə daha gecələri yatmırsız ki, saçlarınız dağılmasın”.

Əfruzi xanım tərs-tərs baxıb dedi: “Siz özünüzdə aid olmayan bu suallarla maraqlanmaq əvəzinə, yaxşı olar ki, dərslərinizlə məşğul olasız”.

Məhv elədik bu şahı

O kişi gələcək

1977-ci ildə İran-İraq arasında yerləşən sərhəd-keçid məntəqəsi yenidən açılmış, gediş-gəliş bərpa olmuşdu. Məhəlləmizin sakinlərinin çoxu Kərbəlaya getmək üçün ad yazdırsalar da, onlardan yalnız üç nəfərin adı çıxmışdı. İki xanım və bir də atam. Ağacan sürgündən qayıtdıqdan üç ay sonra Kərbəlaya yollandı. Zənvvarlar Tehrandan Nəcəfə təyyarə ilə, ordan da Kərbəlaya avtobusla getmişdilər. Oktyabrın 21-i Ağacan səfərdən qayıtdı. Bütün qohumlar və məhəlləmizin camaatı onu qarşılamağa gəlmişdilər. Atam evə ayaq basan dəqiqədən ardıcıl olaraq deyirdi: “O kişi gələcək!”

Mən 15 yaşımı tamamlamışdım, amma o günə qədər İmam Xomeyni (r) haqda heç bir şey eşitməmişdim. Soruşdum: “Ağacan, "o kişi" deyərkən kimi nəzərdə tutursuz?! Kimliyini demək istəmirsiniz? O kişi kimdir ki, bu günlərdə hamı ondan danışır". Ağacan dedi: “O Ruhullah adlı bir ruhanidir”. İmamın 1964-cü ildə sürgün

edilməsi barədə danışdı. 1977-ci il oktyabr ayının 23-ü idi. Atamın Kərbəladan qayıtmasından düz iki gün keçmişdi ki, Seyid Mustafa Xomeyninin şəhadət xəbəri yayıldı.

“SS”- yəni Siddiqə Sarəmi!

O zamanlar məscidə gedərdim. İnqilabdan əvvəl məscidin fəaliyyəti yalnız camaat namazı, Quranı üzündən oxumaq və onun tərcüməsini təlim verməkdən ibarət idi. Məsciddə hər hansı bir siyasi fəaliyyət göstərmək mümkün deyildi. Tahiri və Mirhəməzə İsfəhlani cənabları məscidin İmamı idilər. Bəzən iki namazın arasında bizim üçün camaat namazı barəsində söhbət edərdilər.

Tam orta məktəbin ikinci ilində idim ki, inqilab haqda bəzi pıçılıtlar qulağıma çatırdı. Siyasi mövzular məktəbin mühitini də öz təsiri altına almışdı. Şagirdlərin bir hissəsinin hətta danışmaq tərzi belə dəyişmişdi. Sanki illərdir ki, siyasətlə məşğul idilər. Çox vaxt onların söhbətlərindən baş açmırdım.

Gecələr onların söhbətlərini atama danışardım, o da danışqların məzmununu mənə izah edərdi. İnqilabçı dostlarımdan biri, Heydərniya demişkən, bizim bütün fikrimiz namaz və Quranda ikən, sinif yoldaşlarımızdan bəziləri Xalq Mücahidləri Təşkilatının tədbirlərində iştirak edərdi və qulaqlarını onların təbliğatları ilə doldurardılar. Qış günlərinin birində çoxlu qar yağmışdı. Məktəbin həyəti ağappaq idi, sinif yoldaşlarımdan biri ayağı ilə qarın üzərində iki "S" hərfi yazdı. Soruşdum bu yazdığın nə deməkdir. Mənimlə məzələnirmiş kimi, gülümsəyib dedi: “Yəni Siddiqə Sarəmi!” Mən də sadələvhəsinə əvvəl onun sözünə inandım. Amma sonra gedib dostumdan bu yazının mənasını soruşdum. Dedi: “Onun mənası həmmən alman cəsusluq təşkilatı olan "SS"dir”.

Ondan sonra anladım ki, o nədən danışmış və mən nə anlamışam! O, siyasətdən başı çıxdığını göstərmək istəyirdi. Mən isə bəzi siyasi şəxslərin, məsələn Cavad Zəncirefuruş və Musa Xiyabaninin¹ adını eşitmişdim. Amma heç birini tanımırdım.

Siyasətlə maraqlanan şagirdlərlə ünsiyyət saxlamağa çalışırdım. Siyasi məsələləri və cərəyanları tanımaq, onları başa düşməyə səy edirdim. Yeni bir şey eşidən kimi, böyüklərdən soruşub baş vermiş hadisələr barədə məlumatlarımı təkmilləşdirirdim. O biri uşaqlar da mənim kimi idilər. Məlumatlarımızı bir-birimizə ötürərdik. Əlbəttə bu məlumatları məktəbdə bir-birimizə ötürmək mümkün deyildi. Bu səbəbdən də qərarlaşmışdıq ki, hər həftə dostlarımızın birinin evində yığışaq və baş verən siyasi hadisələr haqda söhbət edək. Bax beləcə, yavaş-yavaş inqilab məsələləri ilə tanış oldum.

Bura təhlükəsizlik təşkilatıdır, Xanım!

1978-ci il yanvar ayının 9-u idi². Radiodan eşitdim ki, Qum şəhərində iranlı olmayan bir qrup şəxs şaha zərbə vurmaq məqsədi ilə aksiya keçirib. Polis və hərbi qüvvələr də aksiyanın qarşısını vəhşicəsinə alıblar. O zaman atamın dostlarından bəziləri Qum şəhərində yaşayırdı. Bu xəbərdən təqribən bir həftə sonra, atamın dostlarından iki nəfər Təbrizə iş dalınca gəlmişdilər. Atam bu iğtişaşlar

---

¹ Zəncirefuruş və Musa Xiyabani hər ikisi Xalq Mücahidləri Təşkilatının rəhbərlərindən idilər.

² 1978-ci il yanvar ayının 9-da “Ettelaat” qəzeti “İran və qırmızı-qara müstəmləkəçilik” adlı məqalə dərc etdi. Pəhləvi xanədanının sifarişi ilə yazılan bu məqalənin müəllifi “Əhməd Rəşidi Mütləq” ləqəbli bir jurnalist idi.

haqda maraqlanırdı. Dedilər: “Nə iğtişaş?! Qumda böyük mitinq keçirildi, polislər və hərbi qüvvələr ruhaniləri məscid və hərəmdən çıxarıb, əmmamələrini boyunlarına dolayaraq, küçələrdə yerlə sürüyüdürlər. Tələbələrdən bəzilərini mədrəsənin damından aşağı atdılar. Bəziləri də Qum gölündə itkin düşdülər”. Deyirdilər bir çox ruhani bu hadisələr zamanı şəhid oldu.

Bu hadisədən sonra atamdan, Təbriz bazarının da tətıl elan etmək istədiyini tez-tez eşidərdim. Atam deyirdi ki, böyük ehtimalla bir tədbir olacaq. Qardaşım Məhəmmədrza da deyirdi: “Qərar qəbul ediblər ki, Qum şəhidlərinin qırxı münasibəti ilə Qızılı məscidində¹ tədbir keçirsinlər”. Həmişə mənə tapşırırdı: “ Bu günlərdə bayıra çıxanda mütləq özünə soğan götür. Bir hadisə baş versə və göz yaşardıcı qaz atsalar, gözünə bir neçə damcı soğan suyu damcılatsan təsir etməyəcək”.

Fevralın 18-nə bir neçə gün qalmış şagirdlərin bir çoxu məktəbə gəlmirdi. Mən səhər növbəsində oxuyurdum. Məhəmmədrzaya demişdim ki, şəhərdə etirazlar keçirilsə, məktəbdən bayıra çıxıb mitinqdə iştirak edəcəyəm. Qərarlaşdıq ki, Firdovsi xiyabanının başında duram. Məhəmmədrza təkid etdi ki, kimsənin şübhələnməməsindən ötrü mütləq çanta və kitablarımı da özümə götürəm. Səhər saat 9:10 dəqiqə idi ki, birinci zəng vuruldu. Gördüm, valideynlərin çoxu məktəbin qapısında övladlarını aparmaq üçün gözləyirlər. Əksəriyyəti də qızları üçün kağız bağlamada çadra və yaylıq gətirmişdilər. Fikirləşirdilər ki, inqilabçılar hicabsız

---

¹ Təbrizin bazar kompleksində qədim bir məsciddir. 1978-ci ilin fevral ayının 18-də Təbrizdə baş vermiş qiyam oradan başladı.

qız-gəlinləri vuracaqlar. Camaatın söhbətlərindən başa düşdüm ki, etirazçılar küçələrə tökülüblər. Nə biləydim ki, mitinq nədir! Mənim üçün yaxşı fürsət yaranmışdı, böyük həyəcanla küçəyə qaçdım. Xaqani küçəsinin başına çatanda şəhid edilərək yerə uzanmış gənc oğlanın cənazəsini gördüm.¹ İki-üç nəfər də yanacaq doldurma məntəqəsi yaxınlığında yaralanıb yerə düşmüşdülər. Yolumu bazar tərəfə saldım. Saat meydanına çatanda, Səpəh bankına od vurulduğunu və bankın kassasının açılaraq pulların yerə səpələndiyini gördüm.

Min bir müsibətlə özümü Firdovsi küçəsinə çatdırdım. O qədər camaatın içində cəmi bir neçə qadın gözə dəyirdi. Onlardan da biri mən idim. O gün Ayətullah Qazi Təbatəbainin qızı ilə tanış oldum. Ondan eşitdim ki, Ayətullah Qazinin həftəlik məclisi Şəban məscidində təşkil olunur.

O qarışıqlıqda Məhəmmədrzani tapmışdım. Yanıma gəlib dedi: “Siddiqə ətrafına bir bax! Əmin ol ki, bu küçənin kənarındakı mülki geyimlilərin hamısı ya SAVAK məmuru, ya da polisdirilər. Sənin burda olmağın düzgün deyil. Fikrimi bilmək istəsən, burdan getməyin yaxşıdır”. Bunu deyib məndən ayrıldı. Daha ondan xəbərim olmadı. Birdən silah səsi eşitdim. Məncə havaya atəş açdılar. O günə qədər yaxından güllə səsi eşitməmişdim. Doğrusu qorxdum. Yenidən Saat meydanına tərəf qayıtdım ki, özümü etirazçılara çatdıram. İcra hakimiyyəti binasının qarşısında, bir polis qarşımı kəsib mənə dayanmağı əmr etdi. Məni başdan ayağa süzdü. O gün Ağacanın Kərbəladan hədiyyə gətirdiyi mavi

---

¹ Sonralar eşitdik ki, həmin oğlanın adı Məhəmməd Qulamidir.

çadranı taxmışdım. Ayağımda ağ idman ayaqqabısı var idi. Soruşdu: “Hara gedirsən?!”

- Məktəbdən evə gedirəm.

- Bunlar nədir geymisən?

- Nə geymişəm ki?

- İdman ayaqqabıları geymisən ki, mitinqdə iştirak edəsən.

- Nə danışırısan, mən məktəbliyəm. Bax! Bu da çantam və kitablarım.

- Niyə çadra taxmısan?!

- Mən dindar bir ailənin qızıyam, evə gedirəm.

- Onda eviniz bazar tərəfdədir?!

Necə böyük səhv buraxdığımı anladım. Bazar tərəfdə yaşayış evləri yox idi. Qaçdım. Polis də mənim arxamca düşdü. Cənubi Ərteş küçəsinin başında məni tutub dedi: “Sən etirazçılardansan!”

- Bu nə sözdür? Küçədən keçən hamı mütləq etirazçı olmalıdır?

Polis mənimlə bacara bilmədiyini görüb, elektrikli dubinka ilə böyrümdən bir zərbə vurdu. Çox ağrıtdı, amma qorxumdan tez qaçmağa başladım. Məmurlar da qaça-qaça arxamca gəlirdilər. Ərteş küçəsinə, ordan da keçmiş 17 Şəhrivər küçəsinə tərəf qaçdım. O qədər qaçdım ki, daha arxamca gəlməkdən vaz keçdilər. Kiçik pillələri olan bir ev gördüm. Elə bil çiyimdən ağır bir yük götürdülər. Pillələrin üstündə oturdum ki, bir az nəfəs alam. Saat meydanından bura qədər dayanmadan qaçmışdım. İki nəfər əsgər küçədə var-gəl gedirdilər. Yanıma gəldilər, onlardan biri farsdilli idi. Mənə dedi: “Xanım niyə burda oturmusuz?!” Təngənəfəs şəkildə dedim: “Oturmuşam bir az dincələm”.

- Bilirsiniz bura haradır?

- Yox, vallah. Ancaq bilirəm ki, bu küçəni axıra qədər getsəm evimizə çatacağam.

- Xanım bura təhlükəsizlik təşkilatıdır.

- Hara?

- SAVAK

- Sən demə yağışdan çıxıb yağmura düşmüşəm.

SAVAK adını çox eşitmişdim. Ayağa qalxıb küçənin axırına tərəf qaçmağa başladım. Günorta saat 4 olardı ki, öz küçəmizin başına çatdım. Anamı gördüm. Nigarançılıqdan əllərini ovuşduraraq addımlayırdı. Özümdən utandım. Çox nigaran olmuşdu. Ona yaxınlaşmağa qorxurdum. Gözləri mənə sataşan kimi bir neçə addım irəli gəlib titrək səslə dedi: “Allah səni neyləsin, qız! Mitinqə gedən kişilər qayıdıb evlərinə gəldilər. Sən bu vaxtadan harda idin?!” Birlikdə evə getdik. Nahar süfrəsi hələ də açıq idi. Aba özü nahara çəkilməmiş ətlə kartof qızartmışdı. Məhəmmədrza pəncərənin qarşısında oturub gülürdü. Onun gülməyini görəndə, mənə də gülmək tutdu. Anamın qorxusundan özümü güclə saxladım. Ağacan mənə göz vuraraq Abaya dedi: “Dedim sənə bu qıza görə nigaran olma, o sağ-salamat qayıdıb gələcək”. Əl-üzümü yuyub süfrəyə oturdum. Anam mənə danlayıb hirs soyuyandan sonra, başıma gələn hadisələri onlara danışdım.

BBC-dən xəbər almaq

O günlər, İran xalqının çoxu BBC radiosunun xəbərlərinə qulaq asardı. Çünki bu kanal, İranda baş verən mitinq xəbərlərini yayımlayan yeganə radio idi. Daxili kütləvi informasiya vasitələri: qəzetlər, radio və televiziya rejimin əmrinə tabe olduqları üçün hadisələri düzgün işıqlandırmırdılar. O gecə atam əvvəlki gecələr kimi,

radionun yanında əyləşib ingilislərin 18 fevral hadisələrini təhlil etməsinə qulaq asırdı. Baxmayaraq ki, bədənim ağrıyırdı, amma dözmək olardı. Atamın yanında əyləşib radioya qulaq asırdım. Gecənin yarısı daha ağrıya dözə bilmirdim. Sızıltım hamını yuxudan oyatdı. Məni Şirxorşid¹ xəstəxanasına apardılar. Həkim məni müayinə etdikdən sonra dedi: “Möhkəm zərbə dəyibdir”. Amma xəstəxana əsgərlərlə dolu olduğuna görə dubinka zərbəsindən söz belə getmədi. Həkimin göstərişi ilə o gecə UZİ-yə girdim. Xoşbəxtlikdən daxili qanaxmam yox idi. Bir neçə iynə dərman yazdıqdan sonra evə qayıtdıq.² Beləliklə 18 fevral 1978-ci il mənim siyasi fəaliyyətlərimin başlanğıcı oldu. O gündən sonra çalışırdım ki, Ayətullah Qazinin həftəlik məclislərində iştirak edəm. O zamanın siyasi ab-havası üzündən Ayətullah üstüörtülü danışdı və bu sözləri anlamaq mükəmməl informasiya və zirəklik tələb edirdi. Həmişə bu məclislərdən sonra bütün eşitdiklərimi evdə Ağacana danışardım. O da daha artıq izah edərək, cənab Qazinin sözlərini yaxşı başa düşməyimə köməklik edirdi.

Təbrizdə qanlı bazar günü

1979-cu il yanvarın 26-da (bazar günü) İmam Xomeyninin İrana daxil olması qərara alınmışdı. Bu xəbəri radiodan eşitmişdim. O günə qədər bizim televizorumuz yox idi. Atam sadəcə İmam Xomeyninin İrana daxil olduğu anları görmək üçün televizor aldı. Şahab markalı

---

¹ İndiki Sina xəstəxanası.

² Uzun müddət o zərbənin ağrısı mənə əziyyət verdi. Sonralar da bu zərbənin təsiri ilə böyürümdə dərinin altında bir şiş əmələ gəldi ki, 1983-cü ildə əməliyyatla onu götürdülər.

narıncı rəngli kiçik bir televizor idi. Hamı səhər 8-dən televizorun qarşısında bu anları görmək üçün keşik çəkirdi. Amma heç bir xəbər olmadı. Saat 12-də xəbərlərdə elan edildi ki, Bəxtiyar İran aeroportlarını İmamın üzünə bağlayıb. Bu gəlişi həsrətlə gözləyən xalq həmin xəbəri eşidəndən sonra çox qəzəbləndi. O qədər əsəbləşdilər ki, hətta bəziləri öz televizorlarını pəncərədən bayıra tulladılar! Bir neçə dəqiqə keçmədi ki, küçələrdən millətin səsi gəlməyə başladı: “Vay halına Bəxtiyarın, əgər Xomeyni gec gələ!” Etirazçılar küçələrdə ayaqlarını yerə döyərək bu şüarı təkrar edirdilər. Yavaşca evdən bayıra çıxıb onlara qoşuldum. Qonqa meydanına doğru hərəkət etdik. Camaat küçəbağ və Rahahən (Dəmiryolu) tərəfdən meydana tərəf gəlirdi. Yerindəcə gözəl şüarlar qoşub deyirdilər. O gün fotokameram da yanımda idi.¹

Həmin gün dillərdə daha çox səslənən şüarlardan biri də bu idi: “Biz deyirik şah istəmirik, baş nazir dəyişilir. Biz deyirik eşşək istəmirik, eşşəyin palanı dəyişilir”. Bu şüar o zaman tez-tez əvəz edilən baş nazirlərə aid idi.

Bir göz qırpımında Qonqa meydanına birləşən küçələrdən əlli-altmış nəfər meydanın ortasına toplandı. Birdən etirazçılardan ibarət böyük bir qrup Şahnaz² küçəsinə tərəf yollandı. Camaat bu şüarı səsləndirirdi: “Ey İmam, ey İmam, qəlbimiz sizin təyyarənizin eniş zolağıdır”. Yolu davam edərək Şəban məscidinə çatdıq. Dedilər: “Cənab Qazi xəbər yollayıb ki, Tərbiyəət küçəsindən Qızıllı məscidinə tərəf yürüş təşkil edin”.

---

¹ Yeniyetməlik dövründən fotoqraflığa marağım var idi. Bu fotokameranı da mənə verilən gündəlik xərclikləri yığaraq almışdım. Peşəkar fotoqraf deyildim, yalnız özüm üçün şəkil çəkirdim.

² İnkilabdan sonra bu küçəyə Doktor Şəriəti adı verildi.

Əvvəlki mitinqlərdə olduğu kimi, yenə də qadınlar barmaq sayı qədər olardı. Biz xanımlar gedib Şəhrdari (İcra Hakimiyyəti) küçəsinin daxilində dayandıq. Ruhanilərdən iki-üç nəfər irəli gələrək elan etdilər ki, cənab Qazinin buyurduğuna əsasən, yürüşün istiqamətini Saat meydanı tərəfə dəyişməliyik. Meydanı dövrə vurub Mərkəzi bankın qarşısına doğru hərəkət edin. Küçələrin künc-bucağında dayanan adamlar da bizə qoşulsun.

Yürüşün istiqaməti 180 dərəcə dəyişdi. Əvvəllər Saat meydanının ortasında şahın heykəli var idi; millət onu yıxaraq, İmamın çərçivəli şəklini meydanın ortasında həmin heykəlin yerinə qoymuşdular. Meydandan Milli Bank tərəfə yürüş edərkən bir qrup şəxs ruhani libasında küçəyə axışdı. Bir neçə dəqiqə çəkmədi ki, paltarlarının altından qəribə silahlar çıxarıb milləti atəşə tutdular. SAVAK məmurları bu paltarlarla camaatın arasına girmişdilər. Rəhim Hamidi¹ adlı cavan bir oğlan İmamın şəklini öpmək istəyirdi, amma arxadan qəlbinə tuş gələn güllə ilə şəhid oldu. O gün fotokameram yanımda idi. Bir neçə şəkil də çəkmişdim. Birdən məmurların birini qarşımda gördüm. Əlini mənə tərəf uzadıb əsəbi şəkildə dedi: “Kameranı mənə ver!”

- Niyə?!

- Şəkil çəkməyə icazə yoxdur!

- Necə? Bəs sənin bu günahsız camaatı öldürməyə haqqın var?

- Heç nə bacarmasam da, sənin qəlbinə bir güllə vurmağı yaxşı bacararam.

---

¹ Şəhid Rəhim Hamidi Məcid oğlu 1960-cı ildə Təbrizdə doğulmuşdu. İslam İnqilabı fəallarından biri və Ayətullah Qazi Təbatəbainin yaxın köməkçilərindən idi. O, 1979-cu il yanvarın 26-da şəhid edildi.

Bu deyişmədə kameramı əlimdən alıb ayağının altında qırdı. Kameram “110” idi. Dedim: “Bu kameranın nə dəyəri var idi ki, sən onu sındırdın?!”

- Sən şəkil çəkirdin! Sən de görək, bu şəkillərin nə qədər dəyəri var?!

- Mən istəyirəm bu hadisələri əbədiləşdirəm.

- Onda sınıq kamera da sənə yaxşı bir yadigar olar.

Gördüm ki, bu deyişmənin heç bir faydası yoxdur və mənim özümü də həbs edə bilərdilər. Birdən camaatın arasına vəlvələ düşdü, hərəsi bir tərəfə qaçırdı. Özümü məmurların gözündən yayındırdım. Otərəf-butərəfə qaçıb gizlənməyə yer axtarırdım. Küçənin kənarından axan arx diqqətimi özünə cəlb etdi. Onun üstündəki kiçik beton körpü gizlənmək üçün ən yaxşı yer idi. Özümü zorla körpünün altına sığışdırdım. Kənardan nəzərə çarpmamaq üçün bütün bədənimi yığmağa məcbur oldum. Saatlarla başımı dizlərimin arasına sıxıb oturdum. Küçədəki səs-küy yatana qədər o darısqal yerdə qalmalı oldum. Hiss etdim ki, daha küçədə heç kəs yoxdur. Qorxa-qorxa başımı oradan bayıra çıxartdım. Gecə düşmüşdü və hər yer qaranlıq idi. Körpünün altında neçə saat qaldığımı bilmirdim. Üz-gözümün vəziyyətindən də xəbərim yox idi. Ata-anama nə cavab verəcəyimdən savay heç bir şey haqqında düşünmürdüm. Mən hara, gecənin bu vaxtına qədər küçə hara? Sakit və xəlvət küçədə sürətlə addımlayırdım. Evə çatdım. Bacım qapını açdı. Nigaran üzündən bəlli idi ki, məni yamanca danlamaq istəyir. Birdən diksinib dedi: “Bu nə vəziyyətdir, üz-gözün nə hala düşüb?!”

Dedim: “Yəqin TİR maşınlarının tüstüsü üzümə hopub”. Hamı anlamışdı ki, yalan deyirəm. Amma kimsə üzümə vurmadı.

İmam gəldi

Fevralın 1-i səhər tezdən hamı həyəcanla televizorun qarşısında əyləşib intizarla gözləyirdi. O qədər güclü iztirab keçirirdim ki, hətta səhər yeməyini belə yeyə bilmədim. İmamın təyyarəsinin hava limanına endiyini eşitdiyim an, qeyri-ixtiyari atılıb otağın qapısı qarşısında dayandım. Bilmirdim niyə bütün bədənimizi iztirab hissi bürümüşdü. Öz-özümə düşünürdüm, bir çətinlik qarşıya çıxsa, mütləq hamı küçələrə axışacaq. Ağacan soruşdu: “Siddiqə, niyə ayaq üstə dayanmısan?” Qısa cavab verdim: “Nigaranam”. Atam tam əminliklə dedi: “Nigaran olma, Allah bu gəlişə Özü zəmanət verir”. İmamın Mehrabad hava limanına daxil olması anını izləyərkən bütün ailəmiz göz yaşları içində idi. Məhəmmədrza neçə dəfə bu cümləni təkrar etdi: “Kaş ki, mən də Tehrana gedəydim”. Uzun müddət evdəkilər mənim o an fərəqət halında duruşumdan danışib gülürdülər. İmamın Beheşti Zəhradakı məruzəsi bitdikdən sonra, camaat küçələrə axışdı. Bir-birini təbrik edib, şirinlik paylayırdılar. Aba bir aliminium kasaya şokolad töküb yoldan keçənlərə paylayırdı.

Qonqa meydanından Universitetəcən

Cənab Bazərqanın baş nazir seçilməsinin bir macərəsi var idi¹. Biz bu xəbəri radiodan eşitdik. Məhəmmədrza bayırda idi. Xəbər gətirdi ki, bir qrup adam Gəzran məscidində toplaşib, istəyirsən mənimlə gedək”. Məscidin qarşısındakı həməən adamlarla özümüzü Qonqa meydanına

---

¹ İmam Xomeyni 1979-cu il fevralın 4-ü mühəndis Mehdi Bazərqanı müvəqqəti İnkilabi Hökumətin baş naziri təyin etdi.

çatdırdıq. Şəhərin bir çox yerindən olan adamlar planlaşdırılmamış bu yürüşdə iştirak edirdilər. Bu qədər adamın eyni zamanda, eyni məkanda toplaşmasını bir-birlərinə necə xəbər etdiklərini anlaya bilmirdim. Yürüşün yolu Təbriz Universitetinə idi. Bütün yol boyu, kişilərin bir qrupu qollarını bir-biri ilə düyünləyib arxaları xanımlara olan vəziyyətdə bizi bir dairə şəklində mühasirəyə alıb qoruyurdu. Bu hərəkət təhlükəsizlik üçün idi ki, polis dəstələri və ya SAVAK-ın hücumu keçəcəyi təqdirdə qadınlara bir zərər dəyməsin. Əlbəttə, qadınların sayı o qədər də çox deyildi. Allaha çox şükür heç bir problem də yaranmadı.

Hamılıqla “Bazərqanın seçilməsi, mərcei-təqlidin seçimidir” şüarını verirdik. O gün güclü yağış da yağdı. Elə şövq və ucadan şüar səsləndirirdik ki, nə yolun uzunluğundan, nə də başımıza yağan yağış damcılarından xəbərdar idik.

Silah və qərənfil gülü

Fevralın 8-də Hava Qüvvələrindən ibarət bir dəstə İmamla beyət etmək üçün əzəmətli bir yürüş təşkil etmişdi. Taliqani üçyolu və Saat meydanının arasında durub onlara tamaşa edirdim. Bir əllərində İmamın şəklini tutmuş, digər əllərini isə vəhdət rəmzi olaraq yuxarı qaldırılmışdılar. Camaat böyük həvəslə irəli gedir və onların silahlarının ucuna ağ və qırmızı qərənfil gülləri taxırdılar. Ağacanın mənə aldığı təzə kamera da yanımda idi. Bu səhnələri anbaan lentə almaq istəyirdim.

Həmin günün səhəri, Ərteşlə¹ xalq arasında qarşıdurma baş verdi. Camaatın hədəfi polis idarələrini Ərteşin əlindən almaq idi. 6 nömrəli polis idarəsi Gülüstan bağının² yanında yerləşirdi. Polis idarəsi ilə üzbəüz dayanıb həmin qarşıdurma səhnələrindən şəkil çəkirdim. İnqilabçılar tez bir zamanda polis idarəsini ələ alıb oradakı silahları ələ keçirdilər. Bu arada bir neçə nəfər rejim məmurlarını kətkəliyir, bir SAVAK işçisinin cənazəsini yerlə sürüyürdü. Sonralar həmin hərəkət Ayətullah Qazinin və bir neçə alimin narazılığına səbəb olmuşdu. Onlar bəyan etmişdilər ki, günahkar bir şəxs cənazəsini yerlə sürümək doğru bir iş deyil”.

---

¹ İranda rəsmi olaraq Şah dönəmindən bu günə qədər davam edən orduya “Ərteş” deyilir. 1979-cu il İslam İnqilabından sonra isə bu ordu ilə paralel olaraq “Sepah” kimi tanınan İslam İnqilabı Keşikçiləri Korpusu da hərbi güc kimi təsis edildi. Bu müəssisənin istər azərbaycan, istərsə də başqa dillərdə tam qarşılığı olmadığı üçün ümumiyyətlə farsçada olan adı, yəni Sepah sözündən istifadə edirlər. Tərcüməmizdə bu iki hərbi gücün bir-birindən ayırd edilə bilməsi üçün biz də istər rəsmi orduya, yaxud da İnqilab Keşikçiləri Korpusuna deyilən adların orijinal variantını qeyd etmişik.

² İnqilabdan sonra Fəcr bağı adlandırıldı.

Allahu Əkbər gecəsi

Fevralın 10-da fəvqəladə rejim elan edildi. İmam Xomeyni buna qaraşını çıxaraq buyurmuşdu: “Camaat komendat rejimindən çəkinib, evlərində qalmasın”.¹ Fevralın 9-da gün batandan sonra bu çağırışı eşidən məhəllənin bütün camaatı küçəyə axışdı. Qadın-kişi, uşaq-böyük bir-birinə qarışmışdı. Camaatın hədəfi yalnız İmamın buyuruğuna tabe olmaq idi. Hətta Təbrizin kəskin şaxtası belə, camaatın küçələrə çıxmasının qarşısını ala bilmirdi. Anam evin qapısının qarşısına bir yorğan sərmiş, üzərinə böyük bir məclis samavarı qoyaraq çay dəsgahı qurmuşdu. Qonşulardan hər biri evlərindən müxtəlif yeyinti gətirmiş, süfrəyə pendir-çörəklə xurma və s. düzmüşdülər.

---

¹ İmam Xomeyni 1979-cu il fevralın 10-da mesaj verərək belə buyurdu: “Baxmayaraq ki, mən hələ də müqəddəs cihad əmrini verməmişəm, amma istəyirəm ki, əmin-amanlıq olsun, qarşıya çıxan hadisələr millətin rəyi ilə qanunun tələb etdiyi şəkildə həll edilsin. Lakin bu vəhşiliklərə dözə bilmirəm, xəbərdarlıq edirəm, əgər qardaş qanı tökməkdən əl çəkməsəniz və Daxili Qoşunlar ordusu öz xidmət yerinə qayıtmasa, Ərteşin rəhbərləri bu qeyri-qanuni işlərin qarşısını almasa, Allahın ümidi ilə özümün son qərarımı verəcəyəm və onun məsuliyyəti də təcavüzkarların üzərindədir. Mən şücaətli Tehran xalqından istəyirəm, təcavüzkar qüvvələr geri çəkilsələr, siz öz hazırlıq və ayıqlığınızı qoruyaraq, düşmənin hiyləsinə uymayıb öz nizam-intizamınızı qoruyun. İslamın və müsəlmanların namusunu müdafiə etmək üçün hazır və təchizatlı olun. Bu gün kamendat rejiminin elan edilməsi hiylə və şəriətə zidd bir iş idi. Xalq heç bir şəkildə buna məhəl qoymasın”. İmam Xomeyni əsərlərini nəşr edən müəssisə, “Səhifeyi İmam” (Tehran, 2007, 6-cı cild, Səh. 121-122)

Bir-iki saat sonra, 15 nömrəli polis idarəsinin¹ məmurları havaya atəş açmaqla camaatı qorxudub dağıtmağa çalışdılar. Amma heç kim yerindən tərpənmədi. Onlar dizlərini yerə qoyub camaatın qarşısında atəşə açmağa hazır şəkildə dayansalar da, bu işi görməyə cürətləri yox idi. Məgər bir-iki nəfər idik ki, bizim öhdəmizdən gələlər?! Cavanların bir qrupu, məmurların bu hərəkətinin yalnız və gülünc olduğunu başa salmaqdan ötrü onlara çay təklif edirdilər.

Sübhəcən kimsə oranı tərk etmədi, xalq küçə və meydanlarda qaldı. Sübh azanı olanda iki-üç nəfər oğlan azan deməyə başladı. Hamı səcdə etmək üçün daş və ya səcdə etmək icazə verilən şeylər axtarırdı. Məmurlar bu inanca bağlılığa mat-məttəl qalmışdılar. Özləri də artıq anlamışdılar ki, onların varlığının heç bir mənası yoxdur. Qayıdıb polis idarəsi tərəfə getdilər. Biz də sübh namazından sonra dağılışıdıq.

Fevralın 10-u günortadan sonra şəhərin vəziyyəti qarışıq idi. Mərkəzə aparan küçə və xiyabanlar izdihamlı idi. Günortadan sonra saat 4 radələrində Ərteş neytrallığını elan etdi. Firdovsi küçəsinin başında əlimdə kameramla dayanmışdım. Camaat Ərteşin yükdaşıyan maşınları üzərinə gül atıb: “Ey ərteşli qardaşım, niyə qardaşını öldürürsən?” şüarını səsləndirirdi. SAVAK məmurları kütləni dağıtmaq üçün havaya bir neçə atəş açdı. Bu təhdidlərə əhəmiyyət verən yox idi, öndə olanlar hərbiçilərin silahlarına gül taxırdılar. Əmin² üçyoluna çatan kimi “Millət Ərteş üçündür, Ərteş də millət üçün” şüarı

---

¹ Bu polis idarəsi Saib və Laləzar küçələrinin ortasında yerləşirdi.

² İndiki Şəhid Mühəqqiqi dördyolu.

ucaldı. Nəhayət ki, SAVAK-ın gücü millətin qeyrətinə çatmadı. Fevral ayının 10-da polis idarələri təslim oldu və Ərtəş öz strategiyasını dəyişdi.

İslam inqilabının qələbəsi elan edildikdən sonra camaat axşam saat 9-da damlara çıxıb "Allahu Əkbər" şüarı deyirdilər. Anam bizim hamımızdan əvvəl dama çıxmışdı. Ucadan "Allahu Əkbər" deyərkən, sanki ürəyindəkilərin hamısını boşaldırmış kimi, gözlərindən sel kimi yaş axırdı.

Fevralın 11-i günü

Fevralın 11-i Qonqa meydanına getmək istəyirdik. Məhəmmədrza da mənimlə idi. Ağacan dedi: "Dəstəmazlı halda gedin. Başınıza bir iş gəlsə, istəyirəm Allahın hüzuruna pak-pakizə qovuşasız".

Meydana çatdıq. Saat meydanı həddən artıq izdihamlı idi. Biz də onlara qoşulduq. Davamlı olaraq şəkil çəkirdim. Saat meydanı insnalarla dolu idi. Kütlənin bir tərəfi hətta meydana birləşən küçələrəcən uzanırdı. Deyirdilər Ərtəş küçəsində qarşıdurma yaranıb. Amma xalq daha heç nədən qorxmur və yalnız şüar verirdi. Şüarların çoxu da bədahətən deyilirdi. Məslən: "Bu şah, bu şah, bu şahı. Məhv elədik bu şahı". Saat meydanı ətrafında bir qəzet parçası tapdım. Yerə sərilib günorta namazını qılmağa başladım. Namaz bitəndən sonra ayaqqabılarımı geyinmək üçün əyilmişdim. Başımı geriye çevirəndə gördüm ki, əlli-altmış nəfər də küçənin otərəf-butərəfində namaz qılmaqla məşğuldur. Bir qrup da namazlarını bitirib qayıdırdılar. Günorta saat 2 radələrində camaat yavaş-yavaş dağılışdı. Televizordan başqa şəhərlərin vəziyyəti haqda məlumat almaq üçün evə qayıtdım.

Sərçəşmədən ön cəbhəyədək

Beş muşketyor

İnqilabın qələbəsindən sonra məktəblərin açılması iki həftə təxirə düşdü. Məktəbdə siyasi mövzular üzrə söhbətlər səngimək bilmirdi. Adətən tənəffüslərimiz 20 dəqiqə olurdu. Həmin müddətdə həyətdə yığışib təbliğat-təşviqat işləri ilə məşğul olurduq. Bəzi mübahisələr o qədər uzanırdı ki, dərslərin başlanması belə yadımızdan çıxırdı. Bu kimi işlər və dərslərə gecikməyimiz, nəhayət direktorun narazılığına səbəb oldu. Bir gün çox əsəbləşib dedi: “Daha heç kimin həyətdə yığışmağa icazəsi yoxdur”. Dostum Heydərniya cəsur bir qız idi. Direktorun cavabını verərək dedi: “Biz də bu cəmiyyətin uşaqlarıyıq, gərək baş vermiş hadisələr haqda söhbət edək. Həyətdə yığışmağımız sizi narahat edirsə, bizə bir otaq verin, müəyyən saatlarda orda yığışaq və müzakirələrimizi aparaq. Əvvəlcə bu istək direktor və onun müavininin nəzərində çox gülünc səsləndi. Amma mən və bəzi sinif yoldaşlarım Cəlilvənd, Mürtəzəvi, Heydərniya, Həsənpur

və Kəhnəmuvi bu məsələ ilə çox ciddi şəkildə məşğul olduq. Hər dəfə bu məsələni direktora deyəndə müxtəlif bəhanələrlə bizi öz başından edirdi. Təbii ki, bu bəhanələrdən daha çox müxalifətçilik qoxusu gəlirdi. Amma biz də asanlıqla geri çəkilən deyildik. Bir müddət beləcə bu çəkişmələr davam etdi. Nəhəyə, artıq partaların və oturacaqların saxlanıldığı 12 kvadrat metrlik anbarı bizim ixtiyarımıza verməyə razılaşdılar. Tədricən, Heydəniya və Kəhnəmuvinin¹ qardaşlarının təklifi əsasında İslami dərnək təşkil etmək fikrinə düşdük. Dedilər: “Yaxşı olar ki, bir dərnək yaradasız və müəyyən etdiyiniz bir məkanda fikir mübadiləsi və düşüncələrinizi bölüşmək üçün iclaslar keçirəsiniz. Bu iclasları isə mədəni fəaliyyətlər adı altında keçirin”.

Məktəbimizin şagirdləri arasında Tudə partiyasının, Xalqın Fədai Partizanları partiyasının və Xalq Mücahidləri Təşkilatının ardıcılıları da var idi. Hamımızdan aktiv Xalq Mücahidləri Təşkilatının tərəfdarları idilər. Onlar divarlara Quran ayələri yazmaqla, sadələvh şagirdləri asanlıqla cəlb edib, öz tərəflərinə çəkirdilər.

Belə bir vəziyyətdə biz də bir iş görməli idik. Qərara gəldik ki, hər gün birimiz hamıdan əvvəl məktəbə gələk. Səhər tezdən məktəbin xidmətçisi qapını açan kimi biz beş nəfərdən birimiz məktəbə daxil olurduq. Cəld divarlar və elan tablosu üzərindəki digər təşkilatların təbliğat və yazılarını qoparıb, özümüzünküləri yapışdırırdıq. Xəttatımız yox idi. Özümüz sadə xətlə qırmızı və ya mavi

---

¹Şəhid Qulamhüseyn Ovniye Kəhnəmuvi 1956-cı ildə Üskünün Kəhnəmuvi kəndində doğulmuşdu. 1982-ci ilin avqust ayının 12-də kürdlərə məxsus Komale partiyasının üzvləri tərəfindən Kürdüstanda şəhid edildi.

flamasterlərlə şablon kağızı¹ üzərində yazdıq. “Biz İmam Xomeyni yolunun əsgərləriyik”, “Nə qədər ki, sağıq, inqilabı müdafiə edəcəyik”, “Biz inqilabın hədəflərinin ardıcılıarıyıq”, “18 Fevral şəhidlərinin xatirəsini əziz tuturuq” və s. cümlələr. Şagirdlər məktəbə daxil olduqları vaxt əvvəlki yazılardan heç bir əsər qalmırdı. Bizi taqətdən salmaq üçün hər nə qədər çalışsalar da, heç nəyə nail ola bilmədilər.

Həmin siyasi mübahisə və deyişmələr zamanı bizim uşaqlardan biri kommunist qrupların tərəfdarları ilə dava etdi. Onlar sonra saçıyolduya çıxdılar. Hamımızı direktorun otağına apardılar. Soruşdular: “Sizin hansınız zərbə vurdu?” Dedik: “Biz beş nəfər birlikdəyik”. Ondan sonra bizim adımızı beş müşketyor qoydular!

Direktor bizi barışdırmaq üçün çox çalışdı, amma heç kim barışmaq istəmədi. Axırda hamımızı otaqdan bayıra çıxarıb dedi: “Çıxın bayıra və bir-birinizin başına nə belə istəyirsiniz gətirin”.

Bir çox məsələlər üçün nəzərdə tutulan referendum

İnqilabdan sonra ilk səsvermədə seçki qutularına nəzarət etmək üçün bir neçə nəfər seçməli idilər. Məhəlləmizdən olan cənab Mübəyyin çox mədəni bir insan idi. O, məni seçki komitəsinə təqdim etdi. İcra Hakimiyyətinə gedib seçki qutularına nəzarət etmək üçün hazır olduğumu dedim. Seçki Komitəsinin sədri cənab Dehqan mənə baxaraq dedi: “Sərəmi xanım, cənab

---

¹ Dərzilərin forma götürmək üçün istifadə etdikləri kağız. Sarı və nazik olur.

Mübəyyindən barənizdə çox eşitmişəm. Sizi, bütün Təbriz üzrə seçki qutularını yoxlamaq üçün müfəttiş təyin edirəm”. Təəccüblə dedim: “Hacığa, bu mənim ilk təcrübəmdir!” Yavaşca başını önə əyərək dedi: “Nigaran olma! Hamımızın ilk təcrübəsidir”. Cənab Dehqanın verdiyi ürək-dirəklə və Allaha təvəkkül edərək bu məsuliyyəti qəbul etdim.

Mənə müfəttişlik kartı verdilər. Səsvermə günü ixtiyarımıza bir maşın vermişdilər. Komitənin bir neçə işçisi ilə şəhər üzrə səsvermə məntəqələrinə baş çəkib seçki qutularına nəzarət edirdik. Günorta Şah¹ küçəsinin axırında yerləşən İmam Rza (ə) məscidinə çatdıq. Seçki məntəqəsində üç nəfər nəzarətçi əyləşmişdi. Soruşdum: “Neçə bülletəndən istifadə etmisiz?!” Seçki bülletenlərini göstərdi, sayı heç 60-a çatmırdı. Təəccüblə soruşdum: “Nə məsələdir? Niyə bu qədər az?”

Dedilər: “Bu məntəqənin sakinləri əsasən cənab Şəriətmədarinin² tərəfdarlarındandır. Onlar seçkini boykot ediblər, bu səbəbdən də heç kim səsvermədə iştirak etməyib”. Dedim: “Burda mikrofon varmı?”

Dedilər: “Bəli, radionun səsini onunla yayırıq”.

---

¹ İndiki Ayətullah Taliqani küçəsi

² Ayətullah Seyyid Məhəmmədkazım Şəriətmədari inqilabın qələbəsindən sonra bəzi siyasi məsələlərə görə fərqli bir yol seçdi və Müsəlman Xalq Cumhuriyyəti Partiyasını qurdu. İslam inqilabına müxalif oldu. Bu müxalifət onun tərəfdarları və inqilabçılar arasında qarşıdurma səbəb oldu. Bu qarşıdurmaların ən böyüyü Təbrizdə baş verdi. Müsəlman Xalq Cumhuriyyəti tərəfdarları müxtəlif mərkəzlərə hücum etməklə, şəhərdə qarışıqlıq yaradır və zorakılıq edirdilər. Sonda inqilab qüvvələrinin onların qarşısını alması ilə bu xaos başa çatdı. Ayətullah Şəriətmədari müxalifətçiliyinə davam etdi. O, 1986-cı ildə vəfat etdi.

Əl mikrofonlarından idi. Mikrofonu əlimə alıb məscidin damına çıxdım. Sözümə “ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ ”¹ “وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ” ayəsini oxumaqla başladım. Onlara inqilab və şəhidlərin qanı qarşısındakı vəzifələrini xatırlatdım. Dedim: “Ruhanilər sizin üçün bu qədər möhtərəm və müqəddəsdirsə və bir ruhaninin hökmü ilə səsvermədən imtina edibsizsə, onda bilin ki, İmam Xomeyninin də əynində bir ruhani libası var. Bu kişi 16 il məndən və sizdən ötrü əziyyət çəkib. Bu illər ərzində o, İslam dininin ayaqda qalması üçün, vətəninədən sürgün edildi və min cür əzab-əziyyətlərə qatlaşdı”.

İcra Hakimiyyətinin nümayəndəsi də məsciddə idi. Söylədiklərim onu qorxutmuşdu. Dedi: “Xanım, siz ki, belə danışdınız, indi bu məscidi dağıdacaqlar!” Dedim: “Nigaran olma, qardaşım, heç nə olmayacaq”.

Bir-iki saat keçməmişdi ki, məscid adamla doldu. Səsvermənin axırına kimi həmin məsciddə qaldım. Hətta səsverməyə artırılan əlavə vaxtı da orada qaldım. Məscidə bir neçə əlavə bağlamalarda seçki bülletenləri göndərildilər. Seçki qutusuna 800-ə yaxın bülleten atılmışdı ki, onların 750-dən çoxunda İslam İnkilabının qurulmasının lehinə səs vermişdilər!

Növbəti gün cənab Dehqan məni İcra Hakimiyyətində görüb dedi: “Sən nə imişsən?! Cənab Mübəyyinin səni o qədər tərifləməsi səbəbsiz deyilmiş!”.

Referendumun nəticələri elan edildi. Millətin səsi ilə Şah rejiminin əvəzinə, rəsmi şəkildə İran İslam Respublikası seçildi. Referendum gününün bütün yorgunluğu canımdan çıxdı.

---

¹ Nisa surəsi, 59-cu ayə

Referendumdan bir neçə gün sonra millət Qonqa meydanında toplaşmışdı. Bu mitinq, Şəriətmədarinin hərəkətlərinə etiraz etmək üçün gözəl bir fürsət idi. Millət “Əlləri pambıqdı Şəriətmədar, cibləri sandıqdı Şəriətmədar” şüarını səsləndirirdilər!

Həmən gecə Ağacan evə gələndə, İmam Xomeyninin risaləsi də əlində idi. Hamını salona yığıb dedi: “Vilayəti fəqihə etiraz edən bir şəxsə təqlid etmək caiz deyil. Mən bu gündən Ayətullah Xomeyninin müqəllidi oluram. Siz də onu öz müctehidiniz kimi seçin”. Mən və ailəm o günə qədər Ayətullah Şəriətmədarinin müqəllidi idik. Amma o gündən sonra mərcəyi təqlidimizi dəyişdik.

Şəhid Mütəhhərinin xatirəsinə

Məktəbdəki dərnəyimizin fəaliyyətləri davam edirdi. Ustad Mütəhhəri mayın 2-də şəhid edildi. Bir neçə gün sonra dərnək uşaqlarının təklifi əsasında Ustad Mütəhhərinin yeddisi mərasimi keçirildi. Həyətdə iki köhnə masanı yanaşı qoyub üzərinə qara parça sərdik. Şəhid Mütəhhərinin böyük şəklini masaya qoyub, ətrafına da onun şəhid edilməsi münasibətilə Təbriz xalqının təşkil etdiyi yürüşdən çəkdiyim şəkilləri düzdüm. Uşaqlardan birinin anası xurma ilə halva hazırlamışdı. Digər birinin ailəsi isə Təvəssül duası kitabçaları hədiyyə etmişdi. Hamısını ustadın şəklinin ətrafına düzmüşdük. Ehsandan meyl edib kitabçadan götürən hər bir şagird ustadın ruhuna bir Fatihə oxuyurdu. Təbriz Universitetinin kitab sərgisindən ustadın bir neçə əsərini də almışdıq. Kitabları satış üçün masanın üzərinə düzmüşdük. Bütün kitabların arasında ən çox satılan “Doğruların dastanı” və “Hicab məsələsi” kitabları oldu. Həmin gün Mehdi Səadət proqramımızda çıxış edərək məruzə söyləyəcəkdi. Cənab

Səadət, Təbriz Universitetinin müəllimi idi. O, Kəhnəmuynin təklifi və təşəbbüsü ilə dəvət edilmişdi.

Məscidin kitabxanası

İnqilabdan sonra məhəllənin ağsaqqalları və dindarları Miyanə məscidində İslam dərnəyi qurmaq fikrinə düşdülər. Atam, Hacı Sadiq, Hacı Rəhim Bəzzaz, Hacı Qulamhüseyn Qəhvəçi də onların arasında idi. Beləliklə, xanımların da məsciddə fəaliyyətinə imkan yarandı. Yayın əvvəlində məscidin birinci mərtəbəsində bizə bir otaq ayırdılar.

İlk addım kimi, cənab Əliağa Kişipurun göstərişi ilə ümumi kitabxananı yaratdıq. Bircə dəfə elan etməyimizlə, məhəllənin sakinləri evdə hər nə qədər kitabları var idisə, gətirib məscidə hədiyyə etdilər. Amma cənab Kişipur deyirdi ki, bütün kitablar məscidə qoymaq üçün münasib deyil. Sentyabrın ikinci yarısında Əliağa münasib olmayan kitabların siyahısını verərək dedi: “Gərək bu kitabları kitabxanadan çıxaraq”. Çoxu Səməd Behrənginin¹

---

¹ Səməd Behrəngi inqilabdan əvvəl müəllim, tərcüməçi və məşhur nağıl yazarı idi. O 1938-ci ildə Təbrizdə dünyaya gəlmişdir. Hekayələrindəki ictimai və siyasi nüanslar Pəhləvi rejiminin həssaslığına səbəb oldu. Beləliklə onu müəllimlikdən uzaqlaşdırıb bir sıra məhdudiyyətlər qoydular. “Balaca qara balıq” kitabı onun ən məşhur əsəridir. Əsərlərində sosial bərabərsizlik, zülmə qarşı mübarizə ideyaları gözə çarpırdı. Bu səbəbdən də ona kommunist kimi baxırdılar. Behrəngi 1968-cı ildə Araz çayında boğularaq dünyasını dəyişdi. Bəziləri hadisədən şübhələnidilər. İslam İnqilabının qələbəsindən sonra bəzi inqilabçı qruplar Səməd Behrənginin əsərlərinin Marksist ideyalarla zəngin olduğuna görə ehtiyat edərək bir müddət nəşrini qadağan etdilər. 1998-ci ildən Behrənginin hekayələrindən ibarət olan kitabların nəşrinə icazə verildi.

kitabları idi. Həftədə iki gün günortadan sonra kitabxana xanımların ixtiyarında idi, qalan günlər isə kişilər üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Cümə namazı xadimi

1979-cu il iyulun 27-i Tehranla eyni zamanda, Təbrizdə də Ayətullah Qazi Təbatəbainin imamlığı ilə Rahahən meydanında birinci Cümə namazı təşkil edildi. Səbirsizliklə özümü cümə namazı qılınan yerə çatdırdım. Çox adam gəlmişdi. Dərya hotelinin yaxınlığında dayanmağa bir yer tapdım. Cavan bir oğlan yaxına gəlib dedi: “Bacı, xanımların sırasını düzəltmək üçün bizə yardım edə bilərsiniz?” Mən də belə işlərin həvəskarı olduğum üçün sevinərək qəbul etdim. Sonralar bu cavan oğlanı tanıdım. Əli Təcəllayi¹ idi. Sıralara düzəliş verən zaman, xanımların məndən ən çox soruşduqları sual,

---

¹ Şəhid Əli Təcəllayi 1959-cu ildə Təbrizdə doğulmuşdu. Təbriz xalqının mübarizəsi yolunda çox aktiv və təsirli fəaliyyətləri olan bir şəxs idi. Dəfələrlə SAVAK-a çağırılıb sorğu-sual edilmişdi. 1979-cu ildə Sepaha daxil oldu. Tehranda partizan Möhsünün nəzarəti altında təlim gördükdən sonra Təbrizdə Sepah – İnkilab Keşikçiləri Korpusunda təlimçi kimi çalışırdı. Əfqanıstan İslam mücahidlərinə təlim keçmək üçün oraya gedir. Dörd ay orada qaldıqdan sonra İraq-İran müharibəsi başlayan zaman ölkəyə qayıdır. Azərbaycan vilayətinin birinci döyüşçülərindən ibarət olan qrup onun komandirliyi ilə cənuba yollanır. Susəngerd döyüşləri zamanı Təcəllayi və yoldaşlarının qəhrəmanlığı sayəsində Susəngerd düşmən işğalından xilas edilir. Ondan sonra da müxtəlif məsuliyyətli işlərdə iştirak edir. Xatəmul-Ənbiya Qərargahının təlimçiliyini öhdəsinə götürür. Bədr əməliyyatı zamanı Mehdi Bakerinin komandirliyi altında olan Aşura ordusunun döyüşçülərinə qoşularaq, sadə bir bəsic üzvü kimi döyüşə atılır. Təcəllayi, 1985-ci il mart ayının 16-da Diclə şəhərində şəhid olur. Onun cəsədi hələ də tapılmayıb.

Cümə namazının necə qılınması haqda idi. Birinci dəfə qılındığı üçün onun qaydasından xəbərləri yox idi. Çoxları təəccüb edirdi; axı necə ola bilər ki, namazda qunutu rükudan sonra tutsunlar. O gün cənab Qazinin söhbətləri daha çox Ayətullah Mütəhhərinin şəhid edilməsi haqqında idi. O gündən sonra, hər həftə Cümə namazında iştirak etməyə çalışırdım.

1979-cu ilin noyabr ayında Ayətullah Qazinin şəhid edilməsindən sonra, Ayətullah Seyid Əsədullah Mədəni İmam Xomeyninin Şərqi Azərbaycan vilayətində nümayəndəsi və Təbrizin İmam cüməsi seçildi. O günlərdə Təcəllayinin təklifinə əsasən, Təbriz Cümə Namazlarının Təşkili İdarəsinə üzv seçildim. İşimiz adamların üzərini yoxlamaq və namaz zamanı sıraları düzəltməkdən ibarət idi. Şübhəli bir şeylə qarşılaşsaydıq cəld xəbər verirdik. Cənab Mədəninin evi Bala hamam dayanacağından bir az yuxarı, Dəvəçi küçəsində idi. Ora çox get-gəl edirdik. Üç pillə aşağı düşən kimi kiçik bir həyəət daxil olurduq. Ev iki otaqlı, divarları da yarıyacan rütubətli idi. Ağanın bir taxta çarpayısı vardı. Həyətdə onun üzərində əyləşib bizə moizə edərdi. Çox şəxsiyyətli bir kişi idi. Onu uca səsle danışan görmədik. Heç vaxt hirslənməzdi və gülürüz idi. Bizə də tövsiyə edərdi: "Yadınızda qalsın ki, İslam məhəbbət dinidir. Kimisə hicabə dəvət etmək istəyirsinizsə, bunu son dərəcə mehribanlıqla həyata keçirməlisiz, dava ilə yox". Yalnız iki dəst paltarları var idi. Hətta yemək yediyi qablar da çox sadə idi. Beytül-malın qorunması onun üçün çox əhəmiyyətli idi. Bir dəfə ağanın yanına getdim, saxsı kasada bozbaş yeyirdi. Soruşdu: "Sərəmi acsanmı?"

-Yox Hacığa, çox da ac deyiləm.

Üz-gözümdən anladı ki, yalan deyirəm. Səhər səkkizdən heç nə yeməmişdim. İndi isə saat 4 idi. Bir neçə

qaşığı bozbaşın suyuna doğramış çörəkdən lavaş üzərinə çəkdi, qaşığı isə kasanın içinə qoyaraq dedi: “Bu mənimdir, bu kasa isə ac olan şəxsindir”. Zarafatla dedim: “Hacıağa, o adam mənim kimi ac olsa, ona çox ləzzət edəcək”.

- Bəs niyə demədin acsan.

- Hacıağa, siz kasadan yeyin. Mən çörəyin üzərinə çəkdiyinizi yeyərəm.

- Sən cavansan qızım, bəlkə mənim kimi çörəklə rahat yeyə bilmədin.

Fələstin çəfyəsi¹

Yayın axırları idi. Yavaş-yavaş məktəbə hazırlayırdım. Bu, inqilabdan sonra ilk təhsil ilim olacaqdı. Şagirdlərin çoxu məktəbə şalvarla gəlirdilər. Daha, qısa əmək və dəri rəngli corablardan heç bir əsər-ələmət yox idi. Amma islami hicab haqda qanun icra edilmədiyinə görə çoxlarının yaylığı yox idi. Əvvəlki kimi də deyildi ki, parik qoyalar, ya da saçlarını bəzəyələr. Mən iyul ayından dəbdə olan, çənəni örtən yaylıqlardan bağlayırdım.

1979-cu il, Qüds günündə şagirdlərdən bir neçəsi hardansa qara rəngli ərəb çəfyəsi tapmışdılar. Birini də mənə verdilər. Fələstin xalqı ilə həmrəy olduğumuzun rəmzi olaraq, bir həftə boyu bu qara çəfiyəni yaylıq əvəzinə başımıza örtükdük. O zaman “Fələstin mübarizləri” adında film çəkilmişdi. Sepahın ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsulu Lütfi Xodayı və Məqsud Nəzərpurdan bu filmi alıb bir neçə dəfə məktəbdə şagirdlər üçün nümayiş etdirdik. Cənab Mübəyyin mənə bu cənablarla tanış etmişdi.

---

¹ Ərəb kişilərinin başlarına saldığı örtük.

Siniflərin biri çox böyük idi. Lövhnin üzərinə ağ parça salıb proyektorla bu filmi nümayiş etdirdik. Bir-iki dəfə də “Əlcəzayir müharibəsi”¹ filminin nümayişini təşil etdik.

İlkin tibbi yardım təlimləri

Bir gün xəbər verdilər ki, Kürdüstan qarşıdurmalarındakı yaralıları Şirxorşid² xəstəxanasına gətiriblər. Ayətullah Mədəni dedi: “İstəyirizsə, çərşənbə axşamı Şam namazından sonra onlara baş çəkməyə gedək”. Altı nəfər onunla birlikdə xəstəxanaya getdik. Ağa yaralılara baş çəkəndən sonra yavaşca tibb qardaşının yanına gedib soruşdu: “Oğlum, şəhid olanlar da bu xəstəxanadadırlar?” Tibb qardaşı cavab verdi: “Bəli”.

Ağa təvazökarlıqla başını çiyinə tərəf əyib dedi: “Onları görmək istəsək sizə zəhmət olmaz ki?” Tibb qardaşı gülümsəyərək dedi: “Əlbəttə ki, görə bilərsiniz”.

Zirzəmiyə tərəf bir neçə pillə endik. Soyuducuları bir-bir açdılar və Ağa şəhidləri ziyarət etdi.

Soruşdum: “Niyə şəhidləri bura gətiriblər?”

- Yaralı idilər, bu xəstəxanada şəhid oldular.

Şəhidlərdən birinin üzü mənə tanış gəlirdi. Diqqətlə baxanda yadıma düşdü ki, Xəyyam küçəsinin Sepah uşaqlarından olan Xosrov Əliabadi idi.

Bu hadisələrdən sonra Ayətullah Mədəni təklif etdi ki, mütləq ilkin tibbi yardımını öyrənəm. Bir məktub yazıb məni, Mürtəzəvi, Heydərniya və Cəlilvəndi ilkin tibbi yardım təlimi almaq üçün Şirxorşid xəstəxanasına

---

¹ 1956-cı ildə Cilo Punte Kovoronun lentə aldığı bu film Əlcəzayir xalqının Fransa müstəmləkəsinə qarşı mübarizəsindən bəhs edirdi.

² İndiki Sina xəstəxanası

göndərdi. Məktubun aşağısında İmam cümənin ofisinin möhürü var idi.

Xəstəxananın müdiri həkim Şəhrara məktubu görən kimi bizi çox ehtiramla qəbul etdi və tibb bacılarından birini otağına çağıraraq dedi: “Xanımlar təcili yardım bölməsində işə başlasınlar”.

- Biz ki, heç nə bacarmırıq!

- Nigaran olmayın öyrənəcəksiz. Ağanın məktubu bu işin mühümlüyündən xəbər verir. Siz də gərək əlinizdən gələni edəsiniz.

Məktəbli olduğumuza görə, yalnız günortadan sonra təcili yardıma getməyə imkanımız olurdu. Xəstəxanaya dörd gün idi gedirdik ki, bir gecə əlləri qanlı qoca bir kişini ora gətirdilər. Elə bil əlinə şüşə batmışdı. Tibb bacısı Mürtəzəviyə dedi: “Gəl qabağa, əlinin yarasına tikiş vur”. Yazıq Mürtəzəvi təəccüb və qorxudan gözlərini bərəldərək dedi: “Necə? Mən bacarmıram axı!”

- Nigaran olma, əlini keyitmişəm. Mən də yanındayam. Özünü itirmə, dörd ədəd vurma işarəsi şəklinə tikiş vur.

Yazıq qızın əlləri əsirdi. Üç dənə tikiş vurduqdan sonra biraz sakitləşdi. Elə bil əmin oldu ki, bacaracaq.

Tikiş bitəndən sonra tibb bacısı gülərək dedi: “Gördün qorxulu bir şey yox idi. Adamın iradəsi olsa, istədiyi hər bir şeyi bacarar”.

Həmin gecə ayağı sınımış bir balaca oğlan uşağı da gətirdilər. İndi isə mənim növbəm idi. Ayağını gibsə salmalıydım. Birinci dəfə düz edə bilmədim. Dedi: “Aç, bir də əvvəldən diqqətlə bağla”. O qədər həyəcanlanmışdım ki, alnımı tər basmışdı. Bu dəfə daha yaxşı bağladım. Bir sözlə, həmin gecə bizim hər birimiz ilk təcrübəmiz olan bir iş görməli idik.

Bir həftə boyu təcili yardım bölməsində bizə lazımı təlimatlar verirdi. Sonra yanıq bölməsinə daxil olduq. Müxtəlif yanıq növləri və onların bağlanma qaydaları ilə tanış olduq. Ondan sonra xəstəxananın infeksiya bölməsinə keçdik. Oradakı işimiz tibbi ləvazimatların sterilləşdirilməsi qaydaları ilə tanışlıq idi. Sonuncu təlimimizi də ümumi bölmədə alıb, ilkin tibbi yardım haqda sertifikat aldıq.

İnqilab olub, Xanım!

1980-cı il iyun ayındakı buraxılış imtahanları Məhsəti tam orta məktəbində¹ təşkil edildi. Fizika imtahanına rəngli yaylıq, manto və şalvar geyinmişdim. İmtahanın nəzarətçisi Ələvi xanım idi. Saçları düzümlü idi və yaraşığı bir kostyum geyinmişdi. Nyuton qanunundan bəhs edən dördüncü sualı yazırdım ki, Ələvi xanım birdən başımın üstünə gəlib çox iddialı şəkildə dedi: “Ya yaylığını aç, ya da imtahanı tərək et!” Əsəbi halda, amma gülürüzlə dedim: “Xanım, elə bil xəbəriniz yoxdur ki, inqilabın qələbə çalmasından bir il yarım keçir. Sizin mənim yaylığımı nə işiniz var?!” Mübahisəm heç bir fayda vermədi. Axırda vərəqi təhvil verib imtahanı tərək etdim. Əlbəttə, məqbul qiymət almaq üçün lazımı həddə suallara cavab vermişdim. Bayıra çıxanda gördüm ki, mən tək deyiləm. Digər hicablı qızları da imtahandan xaric ediblər. Bu vəziyyət xoşbəxtlikdən davamlı olmadı. Bir müddətdən sonra məktəblərdə hicab taxılması qanunu

---

¹ Bu mədrəsə Maralan küçəsində yerləşirdi. İnqilabdan sonra Kövsər adlandırıldı.

qüvvəyə mindi. Qalan imtahanları da uğurla verib atestatımı aldım.

Xasavanda¹ təhsil

Buraxılış imtahanlarını təzəcə bitirmişdim. Məscidin fəal uşaqlarından eşitdim ki, Bəsicə² qeydiyyat başlayıb. Üzv olmaq üçün maraqlanırdım. Məscid tərəfindən yazılmış bir məktubla Hafız küçəsində yerləşən Bəsic şöbəsinə göndərildim. Həmin təşkilatın qadınlar şöbəsinin 60-a yaxın üzvü var idi. Orta yaş həddi 18 idi. Təbrizin birinci bəsiciləri biz idik. Bu bölmənin rəhbəri Fərhəngi³ və Nəvin⁴ cənabları idi.

Hər şeydən əvvəl hərbi təlim görməli idik. Təlim kursları Xasavan qarnizonunda təşkil edilmişdi. Bir neçə gün orada qaldıq. Yalnız cümə axşamı Təbrizə gəldik və cümə günü günortadan sonra yenidən qarnizona qayıtdıq. Bu müddətdə Brenov və J3 silahlarından istifadə qaydalarını öyrəndik. Fiziki hazırlıq, gecə döyüşü, manevr və səhər proqramları bu kursun dərslərindən idi. Bəzi gecələr iki saatdan bir keşik də çəkirdik. On iki gündən

---

¹ Təbrizin 25 kilometrliyində olan Seyyiduş-şühəda təlim qarnizonu Xasaban və ya Xasavan kəndində yerləşdiyinə görə bu adla tanınırdı. Bu qarnizon Sepahın Şərqi Azərbaycan üzrə birinci təlim mərkəzlərindən idi. Əli Təcəllayi kimi məşhur müəllimlər, orda bəsicilərə və hərbiçilərə təlim keçirdilər.

² İnkilabın ilk illərində, inkilabı müdafiə etmək məqsədi ilə könüllü xalq dəstələrindən təşkil edilmiş təşkilat.

³ Məhəmmədhusəyn Fərhəngi Sepahın Şərqi Azərbaycan üzrə komandirlərindən idi və neçə dəfə Təbriz xalqı tərəfindən İran Parlamentinə millət vəkili seçilib.

⁴ Əlirza Nəvin Sepahın Şərqi Azərbaycanıdakı komandiri və Təbrizin icra hakimi (2006-2013).

sonra qərar gəldi ki, qalan hərbi təlimlər - məsələn, atıcılıq, qumbara atmaq, dini dərslər Təbrizin məscidlərində və hərbi bazalarında keçirilsin. Hərbi təlimləri Əli Təcəllayı və Sövdagər keçirirdilər. Dini-siyasi dərslərin müəllimləri isə Tehrandan gələn ruhanilər olurdular. Dərslərin mövzuları daha çox ideoloji məsələlərə - o dövrün ideoloji-siyasi cərəyanlarına aid idi. Ustad Mütəhhərinin “İnsan və İman”, İmam Xomeyninin “Təharət” kitablarından dərslər kimi istifadə edilirdi. Təlimin bir hissəsi Mirağa¹ məscidində tədris edildi.

Mən bu kursları keçən zaman Məhəmmədrza da hərbi xidmətdə idi. Bəzən qardaşım Rəsul zarafat edib deyirdi: “Siddiqə, bilirsən indi səninlə Məhəmmədrzanın fərqi nədir?! Hər ikiniz hərbi təlimdəsiz; sən qarnizonda yaylıq və çadra taxırsan, Məhəmmədrza isə çəkmə geyinir!”

İrani məktəb edək

1979-cu ildən “İrani məktəb edək” şüarı altında Savadlandırma Hərəkatı² başlandı. Bu hərəkatın çağırışından xəbərdar olan kimi, adımları müəllimlik təlimləri kursuna yazdırdım. Qeydiyyatdan keçənlər o qədər çox idi ki, ad yazdırınları növbəti təlimlərdə iştirak etmək üçün bir neçə hissəyə böldülər. Mənim növbəm 1980-cı ilin iyun ayına düşdü. Hərəkatın mərkəzi ofisi Xəyyam küçəsində, "Dəqiq" şirniyyat evi ilə üz bəüz böyük bir binada yerləşirdi. Binanı icarəyə götürmüşdülər. Bu mərkəz cənab Bahadur Kəriminin rəhbərliyi altında

---

¹ Sərbaz Şəhid küçəsində yerləşir.

² 1979-cu il dekabrın 28-də İmam Xomeyninin göstərişi ilə savadsızlığa qarşı mübarizə məqsədi ilə, yazıb-oxuma təlimlərinə start verildi və bu "Savadlandırma Hərəkatı" adlandırıldı.

idarə edilirdi. Cavad Şeşgilani, Şəhid Məqsud Nəzərpur və Rudəki xanım mənim müəllimlik təlimləri kursundakı sinif yoldaşlarım idilər. Hər kurs 15 gün çəkirdi. Təlimdən sonra bizi müxtəlif məntəqələrə ezam edirdilər. Mən Basmınc¹ kəndinə ezam olundum. Həmin ilin sentyabr ayından bu kənddə işə başladım. Basmıncın sakinləri inqilab tərəfdarları, diribaş və emosional idilər. Ona görə də bu məntəqədə mədəni-ictimai fəaliyyətlər həyata keçirmək çox rahat idi. Basmıncın hacı ağa Şotorban adında bir ruhanisi var idi. Böyük-kiçik, bir sözlə hamı onu tanıyırdı və hamının sevimlisi idi. Çoxları kəndin inqilabi və mənəvi mühitinin yaranmasında Hacıağaya borclu olduqlarını deyirdilər. Müəllimlərin ezam edildikləri hər məntəqədəki ilk işləri, xalqı savadlandırma dərslərinə qeydiyyatdan keçməyə dəvət etmək olurdu. Bu kənddə qeydiyyatdan keçənlər o qədər çox oldu ki, üç sinifə bölünməli oldular. Çoxu da qadın və qızlar idilər ki, inqilabdan əvvəlki dövrün qadağaları onları təhsildən məhrum etmişdi. Birinci sinifdə 27 nəfər var idi, orta yaş həddi isə 10 yaş idi. Mən təkliddə üç sinifin məsuliyyətini daşıya bilmirdim. Bu üzdən başqa bir müəllimin də göndərilməsini istədim. Kəndin kiçik və dörd sinif otağından ibarət "Munire Basmınc" adında bir məktəbi var idi. Həməm məktəb dərslər növbəsindən sonra bizim ixtiyarımızda olurdu. Savadlandırma Hərəkatının dərsləri elə orada təşkil edilirdi.

Hər bir qrup üçün 2 saat dərslər təyin etmişdik. Hərəkatın ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsulu cənab Seyyid Rza

---

¹ Basmınc, ya Vasmış Təbrizin cənub-şərqindən 10 kilometr məsafədə yerləşir. O zaman böyük və mühüm bir kənd idi. Hazırda şəhər statusu alıb.

Musəvi vaxtaşırı nəzarət üçün Basmınca gəlirdi. Təbrizdəki evimizdən Basmınca qədər təqribən yarım saat yol vardı. Mən hər gün bu məsafəni gedib-gəlirdim. Payız günlərindən birində möhkəm qar yağdı. Kəndin yolları bağlandı və qayıtmağa imkan olmadı. Çarəsiz qalıb, ibtidai sinif müəllimlərdən bir neçəsi ilə iki gecə kənd əhalisinin evlərində qonaq olduq. İki gündən sonra evə qayıdanda atam təklif etdi ki, Basmıncda bir otaq kirayələsin və elə orada da qalam. Deyirdi: “Hər gün gedib-gəlməyin həm təhlükəlidir, həm də əziyyət çəkirsən”.

Basmıncda qalmağım qeyri-rəsmi fəaliyyətlər görməyim üçün də bir fürsət oldu. Boş vaxtlarımdan istifadə etməli idim. Şagirdlərimdən birinin qardaşı cənab Ahəntən Basmıncın hərbiçilərindən idi. Onun köməkliyi ilə Basmınc məscidində kəndin xanımları üçün Quran dərsləri təşkil etdik. Çox vaxt, səhvlərini düzəltmək və Quranı rəvan oxumaqdan ötrü uşaqları və analarını gecə 12-yə qədər otağında qonaq edirdim.

İlk dörd aylıq kurs bitəndən sonra uşaqlardan imtahan götürdüm və qiymət cədvəllərini özlərinə verdim. Amma növbəti kurs üçün şagird cəlb etməyimə icazə vermədilər. Cənab Kərimi dedi: “Hərəkətin müəllim seçimləri bölməsində sizə ehtiyacımız var”. İstəyirdilər ki, mən Təbrizə qayıdam.

Müəllimlik kurslarına qeydiyyatdan keçənlərin əxlaqi xüsusiyyətləri və əqidəvi baxışları ciddi şəkildə yoxlanılmalıydı. Belə ki, ilk tədqiqat müsbət olsaydı, onları müsahibə üçün dəvət edirdik. Sonda müəllimlik üçün təsdiqlənənlər hərəkətdə 66 ay ardıcıl fəaliyyət göstərdikdən sonra, Təhsil Nazirliyində işə qəbul olunurdular.

İcazə verirsiniz sizə kömək edəm

1982-ci ilin mart ayında Cümə Namazlarının Təşkili İdarəsində cənab Seyid Həsən Nurbəxşin¹ yoldaşı Əzəm xanımla tanış oldum. Cənab Nurbəxş Təbrizin Quruculuq Cihad idarəsinin məsullarından idi. Bu ailə ilə tanışlıq mənim Quruculuq Cihadı ilə əməkdaşlığımın başlanğıcı oldu. Onlarla tanışlıq və dostluq o qədər səmimi oldu ki, sonralar ailəvi get-gəl etməyə başladıq. Beləliklə, mən Savadlandırma Hərəkatı İdarəsində işləyə-işləyə quruculuq cihadı səfərlərində də iştirak edirdim. Məhsul yığımı və mədəni proqramlar üçün kəndlərə səfər edirdik.

Adətən qruplar beş nəfərlik olurdu. O vaxtın Land Rover maşınlarıyla get-gəl edərdik. Kəndlərdə antisanitariya problemləri baş alıb gedirdi. Quruculuq cihadı proqramları üzrə kəndlərə getdiyimiz üçün, o yerlərdə sanitariyaya riayət olunmasını təşkil etməyimiz çox mühüm idi. Sanitariya qaydalarının təlimlərini keçərkən şifahi tövsiyələrlə yanaşı təlimat filmlərindən də istifadə edirdik. Özümüzlə proyektor da aparırıdık. Əhaliyə sanitariya və sağlamlığa aid filmlər nümayiş etdirirdik.

---

¹ Seyid Həsən Nurbəxş əslən kaşanlı olsa da, amma Tehrandə doğulmuşdu. O, İslam İnqilabının qələbə qazandığı illərdə Təbriz Universitetinin tələbəsi idi. Digər inqilabçı tələbələrlə yanaşı xalqın mübarizə və mitinqlərində mühüm rolu var idi. Mitinqlərin birində partlayış nəticəsində sağ əli qırılmışdı. Nurbəxş inqilabın qələbəsindən sonra Təbrizdə qaldı və Şərqi Azərbaycanın Quruculuq Cihadı Təşkilatında bir çox məsuliyyətli işləri öhdəsinə götürdü. O, birinci Cihad mədəni komitəsinin üzvü idi. Sonra bu komitənin müdiri vəzifəsinə keçdi. Bir müddət sonra isə o, vilayət üzrə Quruculuq Cihadı Təşkilatının müdiri oldu. Nurbəxş İranın doqquzuncu hökumətində Kənd Təsərrüfatı Bankının müdiri təyin edildi.

Sanitariya təlimlərindən başqa şagirdlər üçün riyaziyyat, bioloji elmlər və fars dili dərsləri kimi əlavə dərslər təşkil edər, Quran oxuyub azərbaycan dilinə tərcümə edərdik. İmkansız kəndlərə gedərkən, uşaqlara paltar və məktəb ləvazimatları aparardıq. Quruculuq cihadı hərəkatındakı həmkarım Səğiri xanım bu fəaliyyətlərimizin şəkillərini və videolarını çəkərdi.

Quruculuq cihadı səfərlərimizdən biri Şibli¹ kəndinə idi. Bəzi uşaqlar Səğiri xanımın kamerasını görəndə kimi yaxına gəlirdilər. Sual dolu baxışlarından məlum idi ki, bu vaxtaca fotokamera görməyiblər. Uşaqlardan biri soruşdu: “Bu nədir?!” Səğiri xanım izah etməyə başladı: “Bu fotokameradır, onunla şəkil çəkirlər”. Uşaqları bir yerə toplayıb şəkillərini çəkdi və söz verdi ki, onların hər biri üçün bir ədəd şəkil çıxardacaq. Uşaqların gözləri sevincdən parlayırdı.

Şibli məscidinin tavanı o qədər köhnəlmişdi ki, bir hissəsi az qala uçurdu. Kənd sakinləri deyirdilər ki, güclü yağış yağanda tavadan içəri damır, xalçalar islanır. Məscidin uçub-dağılan tavanının şəklini çəkdik, Təbrizdə cənab Nurbəxşə göstərdik. Həmin ilin yayında cənab Nurbəxşin göstərişi ilə kəndin məscidi təmir edildi, həm də onun nəzdində bir kitabxana tikildi.

Başqa bir səfərimiz isə Basmınc kəndinə oldu. Bir neçə aydan sonra kəndin mehriban sakinləri və şagirdlərimlə görüşəcəyim üçün çox sevinirdim. Uşaqlardan biri deyirdi: “Yaşlı bir babam var, tarladakı işlərinə kiminsə yardım etməsinə icazə vermir”. Dedim: “Mən ona kömək

---

¹ Şibli, ya Şibili Bostanabad şəhərinin kəndlərindən biridir. Dağlıq və çox qar yağan bir ərazidir. Təbriz-Tehran yolunda çətin keçid yollardan biridir.

edərəm”. Oğlancığaz çox ümitsiz bir şəkildə soruşdu: “Necə?! Siz ki, oraqla işləməyi bacarmırsız!”

- Yaxşı, onda öyrət. Çalışaram.

Onu götürüb tarlaya getdim. Çömbələrək oturaq halda biçinlə məşğul olan arıq qoca bir kişini gördüm. Salam verib soruşdum: “Hacı əmi, nə vaxtacan biçəcəksiz?”

- O vaxtacan ki, qollarım imkan və yağış aman verə.

- Sizə kömək etməyə icazə verirsiniz? Mən biçini çox sevirəm.

- Bacarırsanmı?!

- Bir az bacarıram.

O gün ürək oxşayan və sakit yağışın altında iki saat ona kömək etdim. Hacı əmi, yenə də zəmisinə gedib biçində ona kömək etməyimə icazə verəcəyinə söz verdi. Təbrizə qayıdanda bu hadisəni həmkarlarıma danışdım. Bir neçə nəfər, istirahət günü gedib o qocaya yardım etmək üçün hazır olduqlarını bildirdilər. Cümə günü sübh vaxtı kəndə yollandıq. Cənab Ahəntən və Basmıncın hərəkət uşaqlarından da bir neçə nəfər gəlmişdilər. Çatan kimi zəmini biçməyə başladıq. Günortaya qədər təqribən zəminin 90 faizi biçilmişdi. Ahəntən, Vahidi və Şəmşiri qardaşlar axıra qədər qalib işi bitirdilər.

Qız nədir, bu işlər nədir!

1982-ci ilin mart ayı idi. Savadlandırma hərəkətində və quruculuq cihadı işləri sahəsində hələ də fəaliyyət göstərirdim. Müharibə davam edirdi. Mən müharibənin ilk günlərindən cəbhəyə getmək və əlimdən gələnlən hansısa bir işlə kömək etmək istəyirdim. Amma bu məsələni evdə açıb deməyə cürət etməirdim. Cənab Kərimiyə demişdim ki, ailəmdən icazə aldığım gün cəbhəyə yollanacağam. Elə o da bu fikrimi müsbət qarşıladı. Bütün idari işləri həll

edəcəyinə söz verdi. Cəbhəyə getdiyim zaman mənə öz hesabıma məzuniyyət verəcəyi barədə razılaşdıq. Yegane problem ailəmin icazəsi idi. Qardaşlarım Məhəmmədrza və Əlirza cəbhədə idilər. Məhəmmədrza müharibənin ilk günlərindən şəhid Çəmranın partizan döyüşləri təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Daha sonra Əlirza da döyüşçülərə qoşuldu. Ailəmiz artıq cəbhə, müharibə və ümumiyyətlə bu məsələlərlə tanış olmuşdu. Orda nələrin baş verdiyindən xəbərdar idilər. Mən daha çox Məhəmmədrza və Əlirzanın cəbhədə olduğuna görə ata-anamın yanında ora getməkdən söz açmağa çəkinirdim. Cənab Nurbəxş, ilk tibbi təcili yardım kursunu bitirdiyimi və cəbhəyə yollanmağı çox istədiyimi bilirdi. 1983-cü ilin yazına çox az qalmışdı. Bir gecə cənab Nurbəxş ailəsi ilə bizə qonaq gəldi. Ondən xahiş etdim ki, ata-anamla mənim ezam edilməyim haqda danışsın. Nəhayət ki, o gecə bu mövzu ilk dəfə evimizdə açıldı. Ağacan etiraz etmədi. Elə bil nə vaxtsa mənim belə bir qərar alacağımı gözləyirdi. Ancaq anam getməyimə ciddi şəkildə etiraz edib dedi: “Sən hara bu işlər hara?!” Neçə gün ardıcıl olaraq anama yalvarıb deyirdim: “Ana, sən ki, dindar və imanlı bir xanımsan, səndən belə bir hərəkəti gözləməirdim. Yaralılardan bizə ehtiyacı var...” Neçə günlük yalvarışdan sonra anamın cavabı çox maraqlı oldu: “Nə şəhid olmağından, nə də əlil olmağından qorxuram. Əsir düşə biləcəyindən qorxuram! O vaxt haqqımı sənə halal etməyəcəyəm”, - dedi. Bunu eşidən kimi, məni qeyri-ixtiyari gülmək tutdu və dedim: “Ay ana! Bunu əvvəldən deyərdin də. Bu elə də çətin bir iş deyil. Özümlə zəhər götürərəm və əsir düşmək təhlükəsi olduqda içərəm!” Məzuniyyətə gəlmiş qardaşım Məhəmmədrza o tərəfdən sözümlü kəsdi.

- Bəli Aba, düz deyir. Beləcə bizim də bu qızın əlindən canımız qurtarar!

Yazıq anam, sadələvhəsinə bizim sözlərimizə inandı. Göz yaşları və təbəssümü bir-birinə qarışmış halda dedi: “Mən də razılıq verirəm”. O gün, sevincimin həddi-hüdudu yox idi!

Nəhayət, cənab Nurbəxşin köməyi ilə Pirsimsari, Əliabadi və Səbili xanımınla birlikdə cənuba yollandıq. 1982-ci il aprelin 28-i ezam edildik. O gün, ömrümün ən şirin və mənalı anlarını yaşayırdım. Nahardan sonra saat 5-ə qatar biletimiz var idi. O da üçüncü dərəcəli qatar idi. Ağacan dükanı bağlaya bilməmişdi. Günorta nahar üçün evə gələndə onunla vidalaşdım. Bir əli çiyində idi, digər əli ilə cibindən bir qədər pul çıxarıb ovcuma qoydu. Gözləri dolmuşdu, amma məni kövrəltməmək üçün gülümsəyirdi. Dedi: “Qızım! Gərək məni üzüağ edəsən. Elə olmasın ki, qan görəndə ürəyin gedə və biabır olaq!” Gülərək dedim: “Yox Ağacan, arxayın olun. Təcili yardım kurslarında o qədər qan və yara görmüşəm ki, artıq adət etmişəm”. Anam və iki böyük qardaşım dəmiryolu vağzalınacan mənimlə gəldilər. Abanın əlində bir təsbeh vardı, yalnız zikr edirdi. Bəzən də həyəcanlananda deyilməyə başlayırdı. “Axı qız nədi, bu işlər nədir!” Özümü gülməkdən zorla saxlayırdım. Qatarın hərəkətinə bir neçə dəqiqədən çox qalmamışdı. Onlarla xudahafizləşərək, ayrılmalıydım. Bilirdim ki, anam üçün çox çətin dəqiqələrdir. Mənim üçün də elə idi. Amma hər ikimiz öz hisslərimizə qalib gəlməyi bacardıq.

Ön cəbhədəki qonşum

O gün ezam edilənlərin içində yalnız Nəsrin Pirsimsari xanımı tanıyırdım. Əvvəllər Cihad Təşkilatında tanış olmuşduq. O qədər uzaq yolu qət etmək məni yormuşdu. Əhvazda üç gün Aşura briqadasının sağlamlıq qərargahında qaldıqdan sonra oranın müdiri cənab Sabiti bizi vəzifələrimizlə tanış edərək, Əhvazın Razi xəstəxanasına təyin etdi. Xəstəxana coğrafi baxımdan önəmli bir məkanda yerləşirdi. Xabide körpüsünün yaxınlığında yerləşən bu xəstəxana ilə ön cəbhənin arasında cəmi 35 kilometr məsafə var idi. Başqa sözlə desək, ön cəbhəyə ən yaxın və ən böyük tibbi mərkəz idi. Təcili yardım bölməsi xəstəxananın girişində yerləşirdi. Əməliyyat otağı və palataların yerləşdiyi əsas korpus həyətin ortasında, CSR¹ (sterilizasiya) otağı isə ondan 50 metr aralıda idi. Xəstəxananın qabağındakı ərazi o qədər böyük idi ki, orda helikopter rahatlıqla otura bilirdi. Başımızın üzərində həmişə şəhəri bombalamaq üçün gələn qırıcı təyyarələri görürdik. Hər dəfə xəstəxana bu qırıcılar vasitəsilə təhdid edilirdi. Buna görə də xəstəxananın ətrafında səngər düzəltmişdilər.

Birinci gün bizə iş qrafikimizi və növbə cədvəllərimizi verdilər. Beytül-Müqəddəs² əməliyyatının birinci mərhələsi yeni başlamışdı. Biz gah təcili yardım bölməsində, gah da köməkçi kimi əməliyyat otağında işləyirdik. Bekarçılıqdan söhbət belə gedə bilməzdi.

---

¹ Mərkəzi sterilizasiya otağında bütün bölmələrin, eləcə də əməliyyat otağının tibbi ləvazimatları dezinfeksiya və sterilizasiya edilir.

² Əməliyyatlar toplusu idi ki, Xürrəmşəhrin azad edilməsi üçün yerinə yetirilirdi.

Yaralıların sayı çox idi və hər dəqiqə əməliyyat otağı üçün ləvazimat və avadanlıq tələb edirdilər. Baxmayaraq ki, CSR otağının iki sterilizasiya aparatı var idi, amma bu kifayət etmirdi, əllə sterilizasiya etməli olurduq. Xəstəxanada mənə ən çətin bölmə bu idi. Bu otağın işinin dayanması əməliyyat otağının dayanması demək idi. Xorramniya xanım, Musapur bəy və Dövlətyar xanım bu otağın məsulları idilər.

Çox vaxt bint qıtlığı ilə üzləşirdik və vəziyyəti nisbətən yaxşılaşan yaralılarından kömək alırdıq. Onlar yara bintlərini standart şəkildə kəsib, kağızların arasına qoyur, biz isə o kağızları sterilizasiya etmək üçün aparatın daxilinə yerləşdirirdik.

O çətin günlərdə bir iraqlı əsgəri təcili yardıma gətirdilər. Şəxsiyyət vəsiqəsindən anladım ki, Bəəs partiyasının üzvüdür. Mədəsinə qəlpə və kürəyinə güllə dəymişdi, qanaxması vardı. Ona təzə qan vurmalydıq ki, əməliyyat otağına aparsınlar. Qan qrupu mənfi bir idi. Seyid Cəfər adında bir tibb qardaşı dedi: “Mənim də qan qrupum mənfi birdir”. Tez Seyid Cəfərdən qan alıb iraqlı əsgərə vurduq. Əsgər ayılan kimi sistemi damarından çəkib çıxartdı. Qan hər tərəfə dağıldı və ərəbcə dedi: “Mən iranlı qanı istəmirəm!” Bu sözdən əsəbləşən Seyid iraqlının üzünə dedi: “Əgər İmam icazə versəydi, tək cə əl-ayağını deyil, ağzını da gülləbaran edərdim. Sizə yardım göstərmək İmam Xomeyninin əmridir. Amma siz buna layiq deyilsiz!”

Xülasə iraqlı əsgəri elə bu halda əməliyyat otağına apardılar. Bədəni davam gətirə bilmədi və elə əməliyyat otağında dünyasını dəyişdi. Seyid sonralar zarafatca deyirdi: “Qanım hədəf getdi!”

Yaralılara kömək

Qırmızı Aypara cəmiyyətinin binası xəstəxananın arxasında yerləşirdi. Fərsət yarananda həmkarlarımla ora da baş çəkirdik. Bir gün, bir neçə xəbəyi bayıra qoyduqlarını, qanlı paltar və mələfələri isə bir-birinin üstünə yığdıqlarını gördük. Elə oradaca paltarları bir böyük ləyənin içində islatdıq və yuyucu toz olmadan onları yuduq. Sağalmaq üzrə olan yaralılardan ikisi binanın həyətinə oturmuşdular. Biri ayağından, digəri isə əlindən yaralanmışdı. İş o qədər çox idi ki, onlar da bizə kömək etməyə gəldilər. Əhvazın xurma bişirən istisi işimizə çox yaradı. Yaş paltarları çəmənin üstünə sərən kimi bir neçə dəqiqəyə qurudu.

Həmyerlilərimin başı üstündə

Yaralıların arasında təbrizli uşaqları görsəydim, təəssübkeşliyim tutardı və tez onların başı üstünə gedərdim. Səbzipur xanım adında bir həmkarım var idi. Radioloji şöbənin məsulu idi. Bir gün soruşdu: “Sərəmi, bunlar sənəin nəyindir?”

- Heç nəyim, sadəcə həmyerlilərimdir. İstəyirəm onların işlərini özüm tamamlayam.

- Bu iş ki, sizin vəzifəniz deyil.

Doğrusu, sənədləri düzəldərkən, əsgərlərdən əməliyyatlar haqqında, məsələn döyüş necə oldu, hara qədər getdiz kimi suallar soruşardım. Düzdür, yaralılardan sual soruşmağa icazəmiz yox idi, amma mən soruşurdum!

Xəstəxananın bombardman edilməsi

Gün ərzində neçə dəfə, böyük ehtimalla xəstəxananın bombardman ediləcəyi barədə xəbər gəldi. Tələsik yaralıları zirzəmiyə daşıyırdıq. Təəssüf ki, işimizi

bitirməyə az qalmış, düşmənin bombardmanına məruz qaldı. Partlayışın dalğası o qədər güclü idi ki, məni ikinci mərtəbədən birinci mərtəbəyə atdı. Yaralıların sayı çoxaldı. Hətta əvvəlki yaralıların bəzisi yenidən yaralandılar. İş o yerə çatdı ki, əhalinin köməyindən də istifadə etməyə məcbur olduq.

Şapalaq və çağırış

Tehran xəstəxanasından Əhvaza 4 nəfərlik bir tibbi qrup: feldşer, mütəxəssis həkim və cərrah yollamışdılar. Növbəmiz günorta saat 2-də dəyişirdi. Bir gün növbəmi bitirəndən sonra paltarımı dəyişməyə gedərkən, foyədə tibb bacılarından birinin öz işini tərک edərək yad bir kişi ilə deyib-gülməkdə olduğunu gördüm. Dözə bilməyib dedim: “Xanım, deyəsən sizin növbəniz başlayıb”.

- Bilirəm. İndi gedirəm.

- Bu cənab kimdir?

- Tehrandakı keçmiş xəstələrimizdəndir.

- Sizin neçə yaşınız var ki, bu cənab da sizin Tehrandakı keçmiş xəstələrinizdən olsun. Kişi əhvazlı idi, tibb bacısı isə tehranlı. Onların tanışlıq macəralarının hardan qaynaqlandığını bilmirəm, amma Əhvazda bir-birləri ilə görüş təyin etmişdilər. Mübahisə əsnasında təcili yardım maşını xəstəxananın həyətinə girdi. Bu dəfə oradakı cənazələri Şəhidlər Evinə aparmağa gəlmişdi. Dedim: “Yaxşısı budur, mübahisəmizi kənarıda edək, şəhidləri aparmaq istəyirlər”. Kinayə ilə dedi: “Bunlar ki, ölüblər, buraxın getsinlər”.¹ Bu cümləni eşidən kimi, qızın sifətinə bir sillə vurdum. İki gün sonra, mənə Xuzistan

---

¹ Yəni ölmüş şəhid və ya adi insan olmasının heç bir fərqi yoxdur.

sağlamlıq idarəsi tərəfindən xəstəxananın müdiri doktor Əhmədniyanın imzası ilə çağırış məktubu gəldi. Müəyyən edilmiş tarixdə inzibati bölmədə olmalı idim. Cənab Sabitiyə xəbər verdim və ora birlikdə getdik. Məni mühakimə etmək üçün ciddi şəkildə məhkəmə təşkil edilmişdi. Belə bir şeyi əsla gözləməirdim. Tibb bacısından tutmuş, baş tibb bacısı və bölmənin müdirinə qədər, hamı orda idi. Deyirdilər: “Bir könüllü tibb bacısı nə haqla xəstəxananın rəsmi işçisinə sillə vurur?!” Məndən nə soruşdular, cavabında dedim: “Əvvəl gərək bu xanım izah etsin ki, nə haqla şəhidləri təhqir edib? Məgər şəhidlər ölüblər? Onlar diridirlər. Bizim qəlbimiz kordur ki, onların nəfəs aldığını eşitmirik”. Cənab Sabiti də sakit əyləşib, bizə baxırdı.

O günün iclası nəticəsiz qaldı, hər ikimiz iş başına qayıtdıq. Bir həftə çəkmədi ki, həmin qızın qrupunu geri göndərüb, onların yerinə Kirmandan başqa bir qrup gətirdilər.

Kirmandan gələnlərin çoxu tibb bacısı fakültəsinin son kursunun tələbələri idi. Həkimlərdən ibarət kadrların Əhvazda 45 gün qalması qərara alınmışdı, amma onlar yalnız 20 gün qaldılar. Tələbələrin hicabı yaxşı deyildi. Əhvaza məcburiyyət üzündən praktika keçmək üçün gəlmişdilər.

Bir gün xəstəxanaya bir şəhid gətirdilər. Bütün bədəni güllə yarasından dəlik-deşik idi. Qarnı cırılmış, bağırsaqları bayıra çıxmışdı. Cənazəni ailəsinə təhvil verməzdən əvvəl onu bərpa etməliydik. Kirmanlı tələbələrdən bir neçəsi şəhidin bağırsaqlarını qarnına yığıb tikiş vurdular. Belə bir səhnə ilə qarşılaşmaq və döyüşçülərlə ünsiyyət qurmaq, get-gedə tələbələrin

mənəviyyatına müsbət təsir edirdi və onların ruhiyələri dəyişilirdi.

Karun çayına düşmək

Mayın ikinci yarısı, Xürrəmşəhrin azad edilməsi əməliyyatının ikinci mərhələsi ilə eyni vaxtda, bir neçə iraqılı xəstəxanamızda yatırdı. Yaraları sağalan kimi onları aparıb Ərtəşə təhvil verməli idik. Mən də getdim. Qayıdanda fəvqəladə vəziyyət yarandı. Bu dəfə düşmənin qırıcı təyyarələrinin hədəfi Karun çayının üzərindəki körpü idi. Təsadüfən həmin anda biz də o körpünün üzərində idik. Bombalardan biri çayın içinə düşdü. Karun çayı zığdan təmizlənməmiş və palçıq çayın kənarına tökülmüşdü. Körpünün qurtaracağına zıqla dolu açıq sahə var idi. Bombanın partlayış dalğası təcili yardım maşını düz bu zıqın ortasına atdı. Maşının bütün şüşələri palçıq büründü və heç yer görünmürdü. Hardansa maşının içində də palçıq dolmuşdu və hamımızın üst-başı bulaşmışdı. Maşında ikən, bayırdan gələn səs-küyü eşidirdik.

- Əl vurmağın!

- Maşın çaya tərəf sürüşəcək.

Birdən maşının qapısı açıldı. Bizi yavaşca bayıra çıxartdılar. Başdan-ayağa palçıq batmışdıq. Əlimlə gözlərimi sildim. Sanki qaranlıq bir dənizdən başımı bayıra çıxardığımı hiss edirdim. Təcili yardım maşınının isə fatihəsi oxunmuşdu. Sürücüyə qəlpə dəymişdi, mənim isə sol əlimin sümüyü çatlamışdı.

O günlər qardaşım Əlirza da Əhvazda idi. Sürücülüyünə söz ola bilməzdi. Ona görə də təcili yardım maşınında sürücü işləyirdi. Onu tez-tez görürdüm. Bilmirdim kim ona xəbər vermişdi, səhər tezdən məni

görməyə gəldi. Məni sapsağlam görəndə dedi: “Ay dədə, mən də fikirləşirdim ki, Sarəmi ailəsi birinci şəhidini verdi. Sən ki, məndən sağlamsan”.

Xəstəxananın ortoped həkimi dedi: “Gərək əlini sarıyaq”. Çox ağrımına baxmayaraq, həmin sarıqlı əlimlə işləyirdim.

Eşitmək hara, görmək hara?!

Başımız ayılında və fürsət tapan kimi, xürrəmşəhrlı həmkarlarımızın xatirələrini dinləyirdik. Seyid Raziyyənin çoxlu maraqlı xatirələri var idi. Deyirdi: “Xürrəmşəhr işğal olunandan sonra Şüştərə köçdük”. İki qardaşı və həyat yoldaşı cəbhədə idi. Südəmər körpəsini ata-anasına tapşırırdı. Raziyyə deyirdi: “Neçə həftədir ki, xəstəxanadayam, yalnız bir neçə günlüyə icazə alıb Şüştərə getmişəm. Uşağım o qədər quru süd içib ki, daha mənə heç bir rəğbət göstərmir. Bilmirəm ata-anam necə keçinir”.

Həmişə Xürrəmşəhrdən danışanda ağlamağı tuturdu və deyirdi: “Xürrəmşəhr alındığı gün, qadın və uşaqlar dəst-dəstə şəhərin küçələrində gedirdilər. Biz də orada idik. Yaşlılar bir az bizdən dala qalmışdılar. Bir göz qırpımında İraq qırıcılarını başımızın üzərində gördük. Özümüzlə gələnə qədər neçə nəfər yerə yıxıldı. Bizi elə dəhşət bürümüşdü ki, heç kim digərinə əhəmiyyət vermədən, hərə bir tərəfə qaçırırdı”. Kiçik uşaqları olan həmkarlarıma deyirdim: “Niyə xahiş etmirsiz ki, xəstəxanada bağça açsınlar. Səhərlər uşaqları özünüzlə gətirin”. Deyirdilər: “Uşaqlar burda olsalar, fikrimiz onların yanında qalar və işimizi rahat görə bilmərik. Ata-anamızın yanında olanda arxayın oluruq”.

Xürrəmşəhrli digər bir tibb işçisi danışdı: “Balıq bazarını bombardman etdikləri gün altı yaşlı qızımın bazarda gəzirdik. Əlini möhkəm tutmuşdum ki, məndən ayrılmasın. Xurma almaq üçün bir dükana yaxınlaşdıq. Bu zaman bazarın tavanı başımıza uçdu. Güclə özümü tavanın altından bayıra çıxartdım. Bütün xurmalar qana boyanmışdı. Qızımı nə qədər axtarımsa, tapa bilmədim. İndiyə qədər bilmirəm qızım tavanın altında qaldı, yoxsa kimsə onu özüyə götürüb apardı”. Bu hadisə təkcə Xürrəmşəhrin əhalisi üçün kədərli və qüsslü bir hadisə deyildi. Bunları eşitmək mənim üçün də əzabverici idi.

Ağa Mehdinin hədiyyəsi

Beytül-Müqəddəs əməliyyatının bu mərhələsində təcili yardım şöbəsinə çiyindən yaralanmış bir yaralı gətirdilər. Yaralanan yeri sarıyırdım; əlində bir Quran var idi. Soruşdum: “Bu Quran kimindir?”

- Lazımımızdır?

- Əgər mümkündürsə bəli. Qənimətdir də.

Quranı mənə tərəf uzadıb dedi:

- Bu Quran mənim sizə hədiyyəm olsun, bacı.

Bu hadisədən neçə gün keçmişdi. Bir gün cənab Nurbəxş dedi: "Hazırlaş səni bir yerə aparmaq istəyirəm".

Əhvazda İnkilab küçəsinin başında Sepahın ixtiyarında bir neçə boş ev var idi. Komandirlərin ailəsi orada yaşayırdı. Şəhid Həsən Abşenasın, Nasir Kazimi, Mehdi Bakiri və İbrahim Himmətin ailələri bu qəbildən idi. Cənab Nurbəxş məni ora apardı ki, bu komandirlərin xanımları ilə tanış olam. Bir neçə gün öncə mənə Quran vermiş döyüşçünü də orda gördüm. Cənab Nurbəxş onu mənimlə tanış edərək dedi: “ Bu, cənab Mehdi Bakiridir”. Təəccüblə soruşdum: “Niyə o gün özünüzü mənə

tanıtmadız?” Gülümsəyərək, bizi xanımıyla tanış etmək üçün evə dəvət etdi.

Bu tanışlıqdan sonra Şəhid Bakirinin xanımıyla münasibətim günü-gündən səmimiləşdi. Bir dəfə qərara gəldik ki, birlikdə Şəhidabada gedək. Xəstəxananın həyatında onu gözləyirdim. Gördüm, cənab Mehdi və xanımı Toyota maşını ilə gəldilər. Oturdum maşının arxa oturacağına və üçümüz getdik. O zaman Şəhidabadda şəhidlərin məzarı dörd beş sıra idi, hələ çox dolmamışdı. Şəhidlərin ziyarətnaməsini oxuyub bitirən kimi, birinci Seyyid Məhəmmədrza Ağasie Cavidin¹ məzarını, sonra digər şəhidlərin qəbrini ziyarət edib evə qayıtdıq. Bəzi vaxtlar, xəstəxanada növbəm olmayan günlər onları görmək üçün evlərinə gedirdim. Evin kişiləri adətən cəbhədə olurdular. Ailələrinə baş çəkmək üçün çox az fürsət yaranırdı.

Cənab Nurbəxş möhkəm tapşırırmışdı ki, xəstəxanadan başqa heç yerə getməyim. Ehtiyac yarandıqda məni yalnız xəstəxanada axtarsınlar. Gecələr xəstəxanada işim olmasaydı gedərdim cənab Nurbəxşin evinə. Bəzən də general Nasir Kaziminin xanımı və general Səfərzadənin

---

¹ Təbrizli idi, müharibənin əvvəllərində Susəngərd döyüşündə şəhid olmuşdu. Cənazəsi Əhvazda qalmışdı. Başqa şəhidlərin cənazələri ilə birgə Təbrizə göndərilməmişdi. Bu şəhidi Şəhidlər Gülxanasına gətirmişdilər. Orada çox qaldığı üçün cəsədi tanınmaz hala düşmüşdü. Cəsədini Təbrizə aparmalı idilər. Amma təbrizli uşaqlar şəhidin cənazəsini aparmaq istəyərkən görürlər ki, Gülxananın ofisindəki sənədlərdə - onun cəsədinin məlum bir yerdə dəfn edildiyi yazılıb. Təbrizli uşaqların etirazına baxmayaraq, bu şəhidin cəsədi Əhvazın Şəhidabadında qaldı. Məzarı sağ tərəfdə 5-ci sıradadır.

və qardaşının həyat yoldaşları¹ da onların evində qonaq olardılar. Birlikdə olduğumuz zamanlarda əsasən döyüşçülərimizin qələbəsi üçün Təvəssül duası oxuyardıq.

Xəstəxanaya qayıtmaq istəyəndə cənab Nurbəxşin iki yaşlı oğlu şirin dillə deməyə başlayardı.

- Xala, getmə. Sən getsən, Səddam gələr!

Adı Mustafa idi. Ətrafdakılar gərək başını o qədər qataydılar ki, mən yavaşca evdən çıxma biləydim. Növbəti dəfə onun yanına gələndə deyirdi: “Yuxuda gördüm, siz gəlmisiz ki, Səddam gəlməsin”.

Bir qazinin həsrəti

Bir gün xəstəxanada yaralılardan birinin ah-naləsi diqqətimi cəlb etdi. İki, üç otağa baş çəkdikdən sonra, səsin gəldiyi yeri tapdım. Gənc bir çavuşun nalə səsləri idi. Düşünürdüm ki, yəqin narkozdan təzə ayılıb və ağrıdan sızıldaır. Sənəd qovluğunu açıb oxudum. Urmiyənin 77-ci briqadasının döyüşçülərindən idi. Əməliyyatından bir neçə saat ötmüşdü. Qulağına azəricə dedim “su istəyirsənsə gətirim, yox əgər ağrın şiddətlidirsə ağrıkəsici dərman verim”. Bölmənin tibb bacısı dedi: “Yarım saat əvvəl İbuprofen vurmuşuq”. Çarpayısının yanında əyləşdim. Başladım söhbət etməyə ki, biraz sakitləşsin. Mələfəni üzünə çəkmişdi və açmırdı. Mələfənin altından dedi: “Xanım, mənim iki yaşında bir qızım var. Həmişə cəbhədən qayıdanda qabağıma qaçardı. Qollarımı açardım ki, qucağıma gəlsin”. Bunları dedi və hönkürərək ağlamağa başladı. Bir az keçdikdən sonra

---

¹ General Səfərzadənin qardaşının xanımı həkim idi, sonralar şəhid oldu.

əllərini mələfənin altından bayıra çıxardı. Qumbara əlində partlamışdı və hər iki əli biləkdən üzülmüşdü.

- İndi bu əllərimlə necə qızımı qucağıma alacağam?!

- Güclə özümü otaqdan bayıra çıxartdım. Ürəyim ağrıyırdı. Göz yaşlarımı durdura bilmirdim.

61-dən 61-ə qədər¹

Bir gün xəstəxananın foyesində xərək gördüm. Üzərinə bir cənazə qoyub üstünü də örtmüşdülər. Əli xərəkdən bayıra çıxıb sallanırdı. Yaxınına getdim ki, əlini bədəninin yanına qoyam. Ərteşin yaralılar və əlillərlə əlaqədar işlər bölmünün Tehran üzrə məsulu cənab Dəmirçi məni görüb səslədi. Başımı ona tərəf çevirəndə dedi: “O işi mən görərəm”. Cənazədən uzaqlaşaraq iş başına qayıtdım. Ertəsi gün Sepah əsgərlərindən dörd nəfər xəstəxanaya gəldi. Onlardan birinin əlində çəfiyə var idi. Çəfiyənin arasında nəsə olduğu aydın şəkildə sezilirdi. Cəsədlərin bərpa otağından üç nəfər onların yanına gəldi. Bu qrup xəsarət almış cəsədləri bərpa edirdilər ki, ailələri dəfn mərasimində onların bədən üzvlərinin hər hansınsa olmamasından və dərin yaralarından xəbər tutmasınlar. Dostum Məryəmə dedim: “Deyəsən, nəsə bir xəbər var”.

Onlara tərəf getdim, mən gördüyüm cənazənin başı üstündə dayanmışdılar. Mələfəni üzündən çəktilər. Yerimdə donub qaldım. Xərək üzərində Sepah formasında başsız və cüssəli bir cəsəd var idi. Çəfiyənin arasındakı da elə o cəsədin başı idi. Gətirmişdilər, öz cəsədinə

---

¹ Ərəb təqvimini ilə hicri-qəməri ilinin 61-ci ilində baş vermiş Kərbəla faciəsi və əsəri nəql edən barəsində danışdığı hadisənin – İrənin hicri-şəmsi təqviminin 1361-ci ilinə təsadüf etdiyi nəzərdə tutulur

qovuşdursunlar. Elə oradaca huşdan getdim və yerə yıxıldım.

Bir neçə dəqiqədən sonra dostların silləsinin təsiri və içirdikləri şərbətlə ayıldım. Məsələnin nə yerdə olduğunu indi anlamışdım. O şəhid, İsfahanın İmam Hüseyin qoşununun komandirlərindən idi. Dostları danışdırlar ki, torpağın üstündə əməliyyat planını izah edirdi. İki metrliyinə mərmə düşdü, partlayış nəticəsində başı bədənindən ayrıldı. Qəlbi hələ döyündüyünə görə başsız bədəni bir qədər yol getdi!¹ İki gün axtardıq ki, başını tapaq”.

Bu təsviri eşidərkən Kərbəla hadisəsi beynimdə canlandı. Tarix təkrar olunurdu. Kərbəladakı o 61-ci ildən İrandakı bu 61-ci ilə qədər Hüseyin (ə) və ardıcılıarı hələ də Allah yolunda cihad edirdilər. Bu hadisəni Kirman uşaqlarına danışanda çox təsirləndilər. Bəziləri artıq uzun yaylıq taxırdılar və bəziləri də yaylıqlarını yaxşı bağlayırdılar ki, saçları bayıra çıxıb görünməsin.

“Qan şəhəri” fəth edilincə

Xürrəmşəhrin azad edilməsi əməliyyatının son günləri idi. Əhvazın bütün rabitə vasitələri kəsilmişdi. Ailəmlə əlaqə yarada bilmədim. Daha çox anamın səsi üçün darıxmışdım.

Xəstəxananın bütün pəncərələrini qara selofan və eynirəngli parça ilə örtmüşdülər. Bəzi otaqlardan görünən zəif işıqlar isə otaqların küncünə qoyulan uzunsov lampalardan gəlirdi. Gecə saat 3-ün yarısı olardı; İcra

---

¹ Bir kilometr deməkdə, hadisənin şahidinin məqsədi anladığı bu hadisənin inandırıcılığını artırmaq üçün idi.

Hakimiyyətinin işçiləri təcili yardım maşını ilə ön cəbhəyə gədirdilər. Vidalaşmaq üçün gəlmişdilər. Onları bir daha yenidən görə biləcəyimiz məlum deyildi.

Əhvazda tufandan öncəki sakitlik hökm sürürdü. Məryəm Fərahaniyan¹ adında bir dostum var idi. Binanın qarşısında birgə durmuşduq. Hər ikimiz sakit və nigaran idik. Xəstəxananın gözətçilərindən biri cənab Turqan bizim yanımıza gəldi. Yaşlı və dünyanın çətinliklərini görmüş bir kişi idi. Sakitcə söhbət edib dərdləşməyə başladı.

- Qızlarım, doğrudur müharibədir, qorxursuz. Amma bu günlər bizim gördüyümüz müsibətlərin yanında heç nədir. Bilirsiniz inqilabdan əvvəl həmin bu Karun çayının ətrafında nə eys-işrət məclisləri qurulardı?! Elə bir gün yox idi ki, əxlaqsız məsələlər üstündə dava-dalaşda yaralanan olmasın.

Cənab Turqanın söhbətinə başımız elə qarışmışdı ki, saatdan da xəbərimiz yox idi. Birdən təcili yardım maşınının sirena səsinə ayıldıq və gördük ki, səhər saat 4-dür. Maşın sirena verə-verə xəstəxananın həyətinə daxil oldu. Qarşısına qaçdıq. Ön cəbhədən bir neçə yaralı gətirmişdi. Tank kirmanlı uşaqlardan birinin ayaqları üzərindən keçmişdi. Sağ ayağı ətindən asılmışdı. Baxıb gördüm ki, hələ qırılmayıb. Titrəyirdi. İstəyirdim ki, ayağını selofan torbaya qoyam ki, əməliyyat otağına aparaq, amma ayağı qırıldı. Ağ idman ayaqqabısı geymiş ayağı əlimdə qaldı. Əşyalarının arasından bir teleqram

---

¹ Şəhid Məryəm Fərahaniyan 1963-cü ildə doğulmuşdu. Müharibənin əvvəlindən ilk tibbi yardım işçisi kimi döyüşçülərin xidmətində oldu. O, 1984-cü ilin avqust ayının 4-də Abadanda şəhid edildi. Onun şəhadət günü "bəsicilər xanımlar günü" kimi qeyd edilir.

tapdım. Yazılmışdı ki: “Atam və anam, biz Xürrəmşəhri almışıq və tezliklə gələcəyik”. Uşaqlar bütün əşyalarını bir torbaya yığdılar. Adını da torbanın üstünə yazdılar. Rentgen şəklini əməliyyat otağına aparmaqdan ötrü qaçırdım ki, həmkarlarımdan biri dedi: “Daha lazım deyil”. Qeyri-ixtiyari üstünə çığırdım:

- Niyə?!

- Dünyasını dəyişdi.

Əllərim süst olub yanıma düşdü. Qırılmış ayağını da cəsədinin yanına qoyub kəfənlədilər. Teleqramı haqda düşünürdüm ki, indi həmin xəbər ata-anasını intizarda qoyacaq.

O gecə üzərindən tank keçmiş iyirmiye yaxın yaralı gətirmişdilər. Çoxları da kirmanşahlı və isfahanlı döyüşçülər idi. Təbrizli qardaşlardan cənab Rzayini gördüm. Sol əlinə güllə dəyib, yaralanmışdı. Əliəkbər Nəgəhban və Abdülməcrid Şərifzadə də təbrizli yaralılardan idilər. Abdülməcridin əlinə qəlpə dəymişdi.

Tanımadığım bir Seyid

O günlərdə başımız çox qarışıq idi və hər addımda ürəkəğridən səhnələrlə rastlaşırdıq. Günü-gündən şəhid və yaralıların sayı artırdı. Yaralıları əməliyyat otağına aparmaq üçün hazırlayırdılar. Onlardan birinin üzü mənə çox tanış gəldi. Hiss edirdim ki, onu əvvəllər haradisa görmüşəm. Torpağa bulaşmış və rəngi qaçmış çöhrəsi onu tanımağımı çətinləşdirirdi. Gözüm etiketi üzərində yazılmış adına sataşdı. Təxminim doğru çıxdı. Cənab

Nizam İslami¹ idi. Onu dəfələrlə televizorda görmüştüm. Sağ ayağından çoxlu qan itirdiyindən halsız olmasına baxmayaraq, yerdə nə işə axtarırdı. Dedim: “Sizin halınız yaxşı deyil. Ayağınızdan çoxlu qan itirmisiz. Gərək əməliyyat otağına gedəsiniz. Nə axtarırsız?!”

Biri cavab verdi: “Kamerasını axtarır. Onunla çox dəyərləli şəkillər çəkmişdi”.

Dönüb arxama baxanda, Bijən Nobavəni gördüm². Nizam İslaminin yanında gəlmişdi. Birinci dəfə idi ki, onları yaxından görürdüm. Bu görüşdə sevinc və kədər hislərim bir-birinə qarışmışdı. Ortoped həkimin nəzərinə görə, cənab Nizam İslaminin ayğının kəsilməsi ehtimalı var idi. Amma onun düşündüyünün əksinə olaraq əməliyyat çox uğurla nəticələndi və ayağının peyvəndi müvəffəqiyyətlə baş tutdu. Bir saatdan sonra başqa yaralıların yanına qayıtdım. Başım bir neçə həmyerlilərimlə söhbətə qarışdı. Onlardan yavaşca azərbaycan dilində yeni məlumatlar alırdım. Bir kişi mənə yaxınlaşdı. Hamı onu Seyid deyər, çağırırdı.

- Sizin bunlarla azəricə danışmağınız çox xoşuma gəldi.

- Ağa Seyid bunlar mənim yerlilərimdir. Farsca yaxşı bilmirlər. Gərək azərbaycan dilində danışsam ki, görəm çətinlikləri nədir.

---

¹ Məhəmmədrəhman Nizam İslami radio-televiziya aparıcısı idi. İraq-İran müharibəsi illərində reportyor kimi ön cəbhədə olurdu. O, müqəddəs müdafiə illərindən sonra müxtəlif verilişlərin aparıcısı oldu. Xüsusilə də apardığı "Sabahın xeyir, İran" proqramı çox məşhur idi.

² Bijən Nobavə Vətən 1959-cu ildə Robat Kərimdə dünyaya göz açmışdı. İraq-İran müharibəsi illərində jurnalist kimi cəbhədə fəaliyyət göstərirdi. O illərdə kimyəvi bombardman nəticəsində şüalanmaya məruz qaldı. O, iki dəfə Tehran əhalisi tərəfindən deputat seçilmişdi.

- Siz haralısınız?
  - Təbrizli.
  - Çox əla. Sizdən müsahibə ala bilərəm?
  - Yox, cənab Seyid. Mən bir kəs deyiləm. Yaxşı olar siz ön cəbhədə canfəşanlıq edənlərdən müsahibə alasız.
- Təsdiq əlmaəti olaraq başını tərpedib yola düşdü və neçə metr irəliyə gedib yenidən qayıtdı. Gülümsəyərək dedi: “Vallah məşhurlaşarsan ha”.
- Yox, qardaşım mən edə bilmərəm.
  - Neçə gün sonra həmkarlarımdan eşitdim ki, o seyid - həməən Seyid Mürtəza Avini imiş. Müsahibə vermədiyimə görə çox peşiman oldum.

Başsız qızciğaz

Xürrəmşəhrin azad edilməsindən bir neçə gün əvvəl fəvqəladə vəziyyət idi. Şəhərin qədim məhəllələrindən biri olan “Kəmplo”nu və Nadiri körpüsü məntəqəsindəki bir xəstəxanayı vurdular. Bu hadisədən sonra təcili yardım maşınları xəstəxanaya yalnız yaralı və şəhid daşımaqla məşğul idilər. Əli adında bir sürcümüz var idi. Təcili yardımın qarşısında qopmuş bədən üzvlərinə məxsus olan qutuları maşının arxasına yığib dəfn etmək üçün aparırdı. Mələfəyə bükülmüş ağ kalqotkalı və qırmızı dəri ayaqqabıları olan qızciğacı Səbzipur xanımın qucağına verib maşına tərəf getdi. Qızciğazı götürmək üçün qayıdanda Səbzipur xanım həyətdə gəzişirdi. Dedi: “Nə olub? Niyə öz ətrafında dolanırsan?”

- Əgər ayılıb anasını istəsə nə cavab verim?!
- Nə danışırsan? Bu uşağın başı bədəninədəirmi ki, anasını da soruşsun?

Düz deyirdi. Uşağın başının arxasını qəlpə qoparmışdı. Mələfəyə bələdikləri üçün hiss olunmurdu. Səbzipur uşağı

bağrına möhkəm basmış halda, gedib həyatın bir küncündə sakitcə oturdu. İyirmi dəqiqəyə yaxın hərəkətsiz halda yalnız uşağın başsız bədəninə baxıb göz yaşını tökdü.

“Qan şəhəri” azad oldu

Mayın 24-ü cəbhədən qayıdan hər bir döyüşçü təzə bir xəbər gətirirdi. Biri deyirdi: “Uşaqlar körpüdən keçə biliblər”. Başqa biri “Abadandan Xürrəmşəhrə gedən yolu artıq keçdik”, - deyirdi. Başım o qədər qarışıq idi ki, saatdan xəbərim yox idi. Birdən xəstəxananın səs ucaldanından eşitdim: “Xürrəmşəhr azad oldu”. Həmin anda yaralılardan birinin yarasını sarıyırdım. Bu xəbərlə bütün yorğunluğumun çıxdığını və halımın çox yaxşı olduğunu hiss etdim. Dərin bir nəfəs çəkərək işimə davam etdim. Növbəti dəqiqələrdə şəhərdən sevinc səsləri ucaldı. Hamı şənlik edirdi. Amma mənim kimi çoxları hələ də ürəyində düşmənin cavab hücumundan nigaran idi.

Gözün aydın, Hacı!

Xoşbəxtlikdən Beytül-Müqəddəs əməliyyatı müvəffəqiyyətlə nəticələndi və Xürrəmşəhr azad edildi. Ondan sonra bizim də əhvalımız nisbətən yaxşılaşdı, işimiz də bir az azaldı. Ailəm üçün çox darıxırdım. Qərara aldım ki, iyunun 15-i Təbrizə qayıdam. Mənə avtobus bileti almışdılar. Əlirza ilə birgə qayıtmağı çox istəyirdim, amma alınmadı. Cənab Mehdi dedi: “Bir neçə günlük məntəqədə işimiz var, siz gedin, Əlirza da bir müddətdən sonra gələr”. Dedim: “Ağa Mehdi, mən bir gün yarımlıq yolu tək necə gedim?” Hələ o zamankı avtobusların nə vəziyyətdə olduğunu demirəm.

Təbəssümlə dedi: “Narahat olma, sənin üçün iki ədəd bilet almışam ki, rahat otursan. Öz şəhərinə xanım kimi

qayıdacaqsan. Yadında olsun ki, namazını avtobusun yanında qılasan. Uşaqlar sənin üçün yola azuqə və balıq konservası alıblar. Onları bitirincə Təbrizə çatacaqsan”. Döyüşçü qardaşlardan bir neçəsi avtobusa qədər məni ötürdülər. Avtobusun pillələrini yuxarı qalxanda təaccübdən gözlərim bərəldi. Bütün sərnəşinlər kişi idilər. İkinci sıradakı boş oturacaqlar da mənim yerim idi.

Ağa Mehdi düz demişdi. Mənə o qədər yol azuqəsi qoymuşdular ki, onları təklikdə bitirə bilməzdim. Gecə saat 4-ün yarısında Təbriz avtovağzalına çatdım. Avtovağzal Qonqa meydanı yaxınlığında yerləşirdi, ordan evimizə çox da yol yox idi. Piyada evimizə tərəf yollandım. Yol boyu öz-özümə düşünürdüm ki, evə çatanacan sübh azanı verilər; ailəmiz də sübh namazını qılmaq üçün oyaq olacaq. Bir az getmişdim ki, birdən velosiped pedalının səsinə eşitdim. Sanki kimsə arxamca düşmüşdü. Geriyə dönüb baxdıqda gördüm ki, məhəllənin gözətçisi Hacı Həsəndir. Yazıq kişi fikirləşmişdi ki, yuxulu halda yol gedirəm. Məni görən kimi tanıdı.

- Salam qızım!

- Salam, Hacı sabahınız xeyir.

- Qızım, gecənin bu vaxtı hara gedirsən?

- Hacı, Əhvazdan qayıdıram. İstədim evə piyada gedəm.

- Qızım, bu saatda yolda tək getməyin yaxşı iş deyil.

Soyuqqanlı şəkildə cavab verdim: “Hacı Həsən, hava yavaş-yavaş işıqlanır”. Fikirləşin ki, Qonqa meydanından Laləzara qədər piyada gəldim. Məni tək qoymağı özünə sığışdırmayan Hacı Həsən, küçəmizin başınacan mənimlə birgə gəldi. Hacınnın kiçik və yavaş addımları ilə evə çatmağım çox çəkdi. Yolda da mənə deməyə bir kitab söhbəti vardı - məhəllənin xəbərlərindən tutmuş, ata

sayağı məsləhətlərəcən. Elə bil uzun zaman heç kimlə söhbət etməmişdi, ürəyi dolu idi. Küçənin başına çatdım. Hacıya təşəkkür edib sağollaşdım. Cəld evimizə tərəf qaçdım. Qapını açmağa Aba gəlmişdi. Salam verdim, cavabında isə yalnız "əleykum salam" eşitdim. Hay-küy salaraq dedi: "Hacı, gözün aydın, gəl gör, qızın Əhvazdan təkbaşına qayıdıb!" Ağacan həyəətə düşdü.

- İcazə ver hələ yoldan yetişsin, sonra deyilməyə başla.

Səhər yeməyi vaxtı Abaya uzun-uzadı məruzə etdim. O başı ilə sözlərimi təsdiqləyirdi. Ağacan deyirdi: "Səhər-səhər deyilməyinə baxma, sən olmayanda hər namazdan sonra çoxlu göz yaşı töküb dua edərdi ki, salamat qayıdasan. Sənin üçün çox darıxırdı".

Bütün bədənimi yorğunluq və halsızlıq bürümüşdü. İki gün yaxşı istirahətdən sonra özümə gəldim.

Ramazanlılar

İyulun əvvəllərində Əlirza da Təbrizə qayıtdı. Cənab Sabiti iyulun 8-də Əlirzaya zəng vurub dedi: "Bacına de, hazırlaşsın, səninlə birgə Əhvaza qayıtsın".

Gecikməyin heç bir mənası yox idi. O günün səhəri Əlirza ilə birgə Əhvaza yola düşdük. Bu dəfə qatarla getdik. Amma yenə də bir kupədə tək-tənha idim. Əlirza dostları ilə başqa kupədə idi. Əhvaz qatarının yolu Əndimeşk və Dokuhədən keçirdi. Get-gedə qatarın içindən səslər ucalırdı. Maraqlanaraq başımı kupədən bayıra çıxardım. Gənc döyüşçülərin deyib-gülmək səsləri idi. Onların qəhqəhələrini eşitdikcə qeyri-ixtiyari mənim də dodağıma təbəssüm qonurdu. Qürurla xoş hislər

keçirirdim. Onların çoxu Razi tam orta məktəbinin¹ uşaqları idilər. Müəllimləri cənab Səməd Bəxtşukuhi², Mənuçehr Pişsimsari³ və Vəziri⁴ də onlarla idi.

Əlirza mənə yemək gətirəndə soruşdum: “Nə xəbər var, nə hay-küydür?” Dedi: “Məktəb uşaqlarıdır, özləri üçün deyib-gülürlər”.

Təqribən 25 nəfər idilər. Vaqonun 4 kupesi onların idi. Salonda gəzişərkən bəzilərinin adlarını soruşdum.

Biri Məhəmməd Vusuq, başqası Həsən Cüdeyri olduğunu bildirdi. Dəcəl və gülürüz gənclər idilər. Digəri isə Xanməhəmmədi idi⁵. Ümumiyyətlə, uşaqları çox həyəcanlı və şövqlü görürdüm. Elə bil müharibəyə getmirdilər. İyulun 10-u günorta Əhvaza çatdıq. Əvvəlki evə gedib gecəni orada istirahət etdim. Səhər tezdən Razi xəstəxanasına getməli idim. İlk iki-üç gün xəstəxanada

---

¹ Təbrizin məşhur tam orta məktəblərindən idi. Saman meydanında yerləşirdi. İraq-İran müharibəsi zamanı, məktəb müqəddəs müdafiəyə çoxlu şəhidlər təqdim edib.

² Şəhid Səməd Bəxtşukuhi 1955-ci ildə Təbrizdə dünyaya gəlmişdi. İnkilabın qələbəsindən illər öncə qardaşı Əli Bəxtşukuhi ilə şah rejiminə qarşı mübarizə aparmışdı. Qardaşı Əli 1978-ci ildə Pəhləvi rejimi tərəfindən şəhid edilmişdi. Səməd də 1982-ci il avqustun 15-də Ramazan ayının son günü Şələmçədə şəhid oldu.

³ Şəhid müəllim Mənuçehr Pişsimsari 1952-ci ildə Təbrizdə dünyaya göz açmışdı. Şəhərin inqilabçı simalarından və mədəni şəxsiyyətlərindən idi. Şagirdlər arasında çox sevimli və nüfuzlu bir adam idi. Şagirdlərinin ona olan sevgisi bais oldu ki, onlar da müəllimləri ilə birgə cəbhəyə yollansınlar. Razi tam orta məktəbinin bir çox şagirdləri ondan təsirlənərək cəbhəyə yollandılar. Mənuçehr Pişsimsari də 1982-ci ildə Ramazan əməliyyatında şəhadətə qovuşdu. Cəsədi 1994-cü ildə tapılaraq ailəsinə təhvil verildi.

⁴ O, Razi tam orta məktəbinin xarici dil müəllimi idi.

⁵ Hər üçü Ramazan əməliyyatında şəhid oldular.

işim az idi. Heç kimin hərbi əməliyyatın başlanmasından xəbəri yox idi, amma işin gedişatından aydın idi ki, qabaqda bizi mühüm işlər gözləyir. Döyüşçülərin çoxu bir-birinə zarafatla deyirdi: “Böyük qonaqlıq bizi gözləyir. Ey şaquli vəziyyətdə gedənlər, üfüqi halda qayıtmağa hazır olun”. Əməliyyatdan əvvəlki gecə eşitdim ki, Ayətullah Meşkini¹ döyüş məntəqəsinə gəlib. Həmin gecə Şəhid Rəcəinin xanımı və Sepide Kaşaninin² iştirakı ilə döyüşçülər üçün poeziya gecəsi nəzərdə tutulmuşdu. Biz xəstəxanada iş başında olduğumuza görə bu tədbirə gedə bilmədik. 1982-ci ilin iyul ayının 14-ü gecəsi ramazan ayının 21-ci gecəsinə təsadüf edirdi. Ramazan əməliyyatı “Ya Sahibəz-Zaman, Ədrikni!” rəmzi ilə başladı.

Yerdə qalmış su qabları

Əməliyyat genişləndikcə, yaralıların sayı da bir o qədər artırdı. Artıq, bizim qaldığımız məhəllədəki evlər belə, tibb məntəqəsinə çevrilmişdi. Xəstəxanada tibb işçilərinin istirahəti üçün kiçik bir otaq ayırdılar. Bu vəziyyətdə gecələri də gərək xəstəxanada qalaydıq.

---

¹ Əli Meşkini kimi tanınan Ayətullah Əliəkbər Feyz 1921-ci ildə Meşkinsəhrin Alni kəndində dünyaya göz açmışdı. İnkilab dövrünün məşhur ruhanilərindən idi ki, İslam İnkilabından sonra Xubreğan məclisinin rəisi kimi mühüm vəzifələrdə çalışmışdı. Ayətullah Meşkini tanınmış əxlaq ustadlarından idi. O, müqəddəs müdafiə illərində döyüşçülərin yanına gedib onlar üçün xütbələr söyləyirdi. Bu inkilabçı ruhani 2007-ci ildə vəfat etdi.

² Sepide Kaşani 1936-cı ildə Kaşanda dünyaya gəlmişdi. Müasir şairlərdən idi. O, müqəddəs müdafiə illərində müharibə və şəhidlər barəsində çoxlu şeirlər yazmışdı. Sepide Kaşanini şeirlərinə inkilab və qəhrəmanlıq haqda mahnılar bəstələnmişdir... Bu incəsənət xadimi 1992-ci ildə xərçəng xəstəliyindən dünyasını dəyişdi.

Ramazan əməliyyatı döyüşçülərimiz üçün çətin və böyük təcrübə idi. Əməliyyatın başlaması bizim briqadanı nigarançılığa salmışdı, çünki uşaqlar Hurul-Huveyzədə mühasirəyə düşmüşdülər. Heç kimin onların taleyindən xəbəri yox idi. Bir neçə gün sonra baş vermiş hadisələr haqda xəbər gəldi. Bəxtşukuhi və Pirsimsari bəsiçi şagirdləri ilə birgə mühasirədə şəhid oldular.

Xəstəxanada yenidən Beytül-Müqəddəs əməliyyatından sonrakı görüntüləri xatırladan səhnələr təkrar olunurdu. Xəstəxananın həkimlərindən bir neçəsini seçib Həmiddiyyə şəhərinin xəstəxanasına göndərdilər. Mən də onların arasında idim. Müharibə nəticəsində dağılmış xəstəxanada işləməli idim. Amma hələ də bir neçə kara gələn otağı var idi. Şəhid və yaralıların sayı o qədər çox idi ki, koridorlardan keçməyə yer yox idi. Mütəmadi olaraq şəhidləri tapdamamaqdan ötrü ehtiyatla get-gəl edirdik. Şəhidlərdən birinin yanından keçərkən gözüm ona bükülmüş selofanın buxardan tərlədiyinə sataşdı. Düşündüm ki, yəqin səhv edirəm. Yenidən başı üzərinə qayıtdım və gördüm ki, xeyr, mən səhv etməmişəm. Xürrəmşəhri tıbb işçisi yaxınımda idi. Onu çağırdım.

- Gəl bura. Elə bil bu şəhid olmayıb! Hələ sağdır!

- Deyəsən dəli olmusan, səhv düşünürsən. Bunların hamısı dünən gecə şəhid olublar. İndi saat 12-dir.

- Gəl, özün bax sağdır. Vallah sarıldığı selofan tərləyib!

Gəldi və tez selofanı açıb gördü ki, sağdır. Qarnı cırılmışdı. Tez əməliyyat otağına apardılar. Şəxsiyyət vəsiqəsinə baxdım, təbrizli Kamran Paşayi idi. Xoşbəxtlikdən əməliyyatı da uğurlu keçdi.

Biz yalnız iki gün Həmiddiyyə xəstəxanasında qaldıq. Üçüncü gün yenidən Əhvaza qayıtdıq. Bəraəti qarnizonunun döşəməsi əsgərlərin su qabları ilə dolu idi.

Düşünürdüm ki, boşdurlar. Amma ayağım birinə dəyəndən sonra onun ağırlığını hiss etdim. Açıqda gördüm ki, doludur. Bir neçəsini də qaldırdım, gördüm doludurlar. Yaxınlıqda dayanan bir əsgərdən soruşdum: “Bu su qablarını niyə bura atıblar?”.

- Dünən döyüşə gedən hər kəs su qabını açıb bura atdı. Bacı, uşaqların hamısı oruc tutmuşdu. Onlar təşnə və susuz dodaqlarla şəhid olmaq istəyirdilər.

Beynim vulkan püskürən dağ kimi qaynayırdı. Bu vəziyyətə göz yaşı tökərək o səhnələrdən bir neçə şəkil də çəkdim. Ürəyimdə deyirdim: “Bu xurma bişirən istidə susuz dodaqlarla şəhadətə çatmaq ayrı bir ləyaqət istəyir”.

Açıq-saçıq geyimli əsirlər

Növbəti gün xəstəxanada işimlə məşğul idim. Əlirza Tondro¹ təngənəfəs halda yanıma gəldi. Hərəkətlərindən nə isə bir xəbər gətirdiyi bəlli idi.

- Nə olub Əlirza?

- Cənab Mehdi dedi ki, 4 dəst bəsicı paltarını götürüb qərərgaha² gələsiz.

- Nə üçün?

- Gəlin deyim... Çəfiyə yadınızdən çıxmasın ha! Biraz tez olun.

- Tələsik paltarları götürüb yola düşdük.

---

¹ Şəhid Əlirza Tondro, Şəhid Mehdi Bakirinin sürücüsü idi. O general Bakiri ilə birgə 16 mart 1985-ci ildə Bədr əməliyyatında şəhid oldu.

² O günlər ağa Mehдинin Dəbbəhərdən məntəqəsində kiçik və bir neçə otaqdan ibarət qərərgahı var idi. Aşura qoşununun işlərinin bir hissəsini ordan idarə edirdi. Bu məntəqə Əhvazın cənub-qərbindən 15 kilometr məsafədə yerləşən eyniadlı meşəlik və kəndin adı idi.

- Bunları nə üçün istəyirsən? Ay bala, mən tədarükçüyəm.

Əlirzanın da, maşallah bir sirr saxlamağı var idi ki, gəl görəsən! Elə bil dil-dodağını bir-birinə tikmişdilər. Bu məni daha çox hirsələndirirdi. Yalnız deyirdi: “Xüsusi bir mövzudur”. Ora çatanda birbaşa cənab Mehдинin otağına getdik. Təəccübdən dilim tutuldu. Dörd nəfər mini ətəkli hərbi xanım süfrə arxasında əyləşmişdilər. İndi başa düşmüşdüm ki, paltarları kim üçün istəyirdilər. Əyinlərində qısa qollu köynək vardı. Saçlarını isə atquyuğu yığmışdılar. Onların hərbi forması belə idi. Getdim ağa Mehдинin yanına.

- Komandır! Bunlar kimdir?

- Qorxma əsirlərdir.

Məlum idi ki, düşmənin topçu komandirləri idilər.

- İndi get bu paltarları onlara ver geyinsinlər. Gərək onları Ərteşə təhvil verək.

Cənab Mehдинin dediyinə görə, əsirlərdən ikisi iordaniyalı, biri misirli və digəri isə iraqılı idi. Dillərini başa düşmürdüm. Ona görə də onlarla söhbət edə bilmirdim. Paltarları əllərinə verdim ki, dəyişsinlər. Amma başlarına çəfiyə bağlamaq üstündə etiraz edib, hay-küy salmağa başladılar. Döyüşçülərdən biri ərəbcə danışmağı bacarırdı. Dedi: “Bura İslam Respublikasıdır. Yaylıqsız gözə bilməzsiz. Əgər çəfiyələri bağlamasaz, gərək elə burda karantində qalasız”. Cəld əllərini tərpedib çəfiyələrini başlarına bağladılar.

Çalışırıdım onlarla yaxşı rəftar edək. Onları tez bir zamanda Ərteşə təhvil verdik. Amma İmam Xomeyninin əmri ilə xanımlar Qırmızı Xaç cəmiyyətinə təqdim olunaraq tez bir zamanda azad edildilər.

Şəhadət qaydaları

Orda bir neçə saat qaldım. Döyüşçülərin ön cəbhəyə getmək üçün necə hazırlıqlarından ibarət gözəl səhnələrin şahidi oldum. Paltarlarını isladaraq ütü xətti ilə qatlayıb döşəyin altına qoyurdular. Soruşdum: “Niyə belə edirsiniz?” Biri cavab verdi: “Biz paltarlarımızı belə ütüləyirik. Sabah cəbhəyə getməliyik”.

- Axı əməliyyata getmək ütülü paltar istəmir ki!

- Bəs şəhadət və Allahla görüş necə?! Təmiz paltar istəmir?!

Həsrət dolu baxışlardan başqa, onlara deməyə bir sözüm yox idi. Başqa birisi meyvə bağlamasının üzərində vəsiyyətnamə yazırdı. Dedim: “Kağız istəyirsənsə varımdır”.

- Yox bacı, bunun dəyəri daha çoxdur.

Yanımdan yavaşca keçib xəstəxanaya qayıtdım. Əməliyyat başladıqdan bir neçə gün sonra İsfahandan bir qrup bizə qoşuldu. Keyfiyyətli təcili yardım maşınları və bir miqdar dərman gətirmişdilər. Qayğıkeş və işbilən bir qrup idi. Əməliyyatın sonuna qədər birlikdə səmimi şəkildə əməkdaşlıq etdik. Onlar əməliyyat bitən kimi, avqustun 3-də geri qayıtdılar.

Hərəkət səngərində

Avqustun 4-ü döyüş bölgəsindən Təbrizə qayıtdım. Yenə də tək və avtobusla. Ayın 6-sı Təbrizə çatdım. Bir qədər istirahətdən sonra Savadlandırma Hərəkatının işləri ilə məşğul oldum. Hərəkatın işlərinin gedişatında dəyişikliklər olmuşdu. Əvvəllər təlimçilərin məlumatlarını əl ilə yazıb qovluğun içinə qoyardıq. İndi isə bu iş üçün xüsusi düzəldilmiş qovluqlar var idi. Qeydiyyatdan keçmək üçün gələn şəxslər araşdırıldıqdan sonra

seçilirdilər. Adətən araşdırmalara özüm gedirdim. Xüsusilə də əgər mühüm bir mövzu olsaydı, şəxsən özüm bu işlə məşğul olardım. O zaman münafıqların fəaliyyəti güclü idi. Bütün sahələrə nüfuz etmişdilər. Ona görə də bizim işimiz daha çox diqqət tələb edirdi.

Birinci mərhələdə məhəllənin ağsaqqal, dindar və ruhanilərinin yanına gedirdim. Araşdırdığımız şəxslərin bəzi qruplarla əlaqələrinin olduğu məlum olsaydı, o halda onların qovluqlarını bağlayıb kənara qoymalıydıq. İkinci və araşdırmanın ən mühüm mərhələsi isə, fərdin özü ilə müsahibə aparmaq idi. Bir neçə sualla onun əqidəsi və fikrini çox rahat şəkildə müəyyənləşdirmək olardı. Adətən hər 500 nəfər könüllü arasından 50-60 nəfər ilkin və ikinci mərhələdən keçə bilmirdi. Bundan əlavə, həmin şəxslərin siyasi baxış və düşüncələri də mərhələni keçmələri üçün ayrı bir meyar idi. Bir qrup isə müəllimlər üçün təşkil edilən təkmilləşdirici kurslarda iştirakları zamanı öz əqidələrini bürüzə verib vəzifədən azad edilirdilər. Sınıflar Mənzəriyyənin axırında yerləşən texniki elmlər fakültəsi korpusunda təşkil olunurdu. Tədris işləri ilə cənab Vəhidi və Əzizi məşğul olurdu.

O zaman çox az adamın atestatu olduğuna görə, orta məktəbi bitirənlər də işə götürülürdü. İnsafla desək, onların müəllimliklərinə və sinifi idarə etmək qabiliyyətlərinə söz ola bilməzdi. Hətta, bəziləri “Təlimçi müəllimlər” kimi seçilirdilər. Müəllimlər iki meyar əsasında bölünərək rayonlara və Təbrizin 5 məntəqəsinə ezam edilirdilər. Şəxsin özünün meyli və təlimin son imtahanında aldığı qiymətlər əsas götürülürdü. Təbii ki, evlilərin vəziyyəti fərqli idi. Onlar gərək ailələrinə ən yaxın olan məntəqələrdə işə qəbul olunaydılar. Adətən, evlilərin dərsləri günorta növbəsinə təyin edilirdi.

Bəzən rayonlarda müəllimlər üçün qoyulan kurslara da baş çəkirdik ki, onların sinifləri standartlara uyğun şəkildə təşkil olunsun. Seçim və kursların təşkili Təbrizdə yerinə yetirilirdi. Amma bəzən bu kurslar qəbul olanların sayı çox olan şəhərlərdə təşkil edilirdi. Məsələn, Sərab qəbul olanların çoxluq təşkil etdikləri şəhərlərdən idi.

Cənab Kəriminin xahişinə müvafiq olaraq, yoxlamalar öncədən xəbər verilmədən, qəfildən baş tuturdu. Adətən iki gündən artıq çəkmirdi.

Bizim xanımlarımızı yoldan çıxarmayın!

Bir müddət Marağa və Miyana şəhərlərində şagirdlərin sayı çox azaldı. Marağa Savadlandırma Hərəkatının seçim üzrə məsulu cənab Məhəmmədi idi. Həmkarlarımdan bir neçə nəfəri özümlə götürüb Marağaya getdim. Təbliğata başladım. Şəhərin məscidlərindən tutmuş, yaxın kəndlərəcən gedib məruzə etdim. Harda xanımları toplaşmış görsəydik, söhbətlərinə qoşulardıq. Bulaq başına, xanımların yığışıb birgə çörək bişirdikləri yerlərə gedirdik və onlara savadlı olmağın üstünlüklərindən danışırıdık. İki gün Marağada qaldıq. Gecələr hərəkatın idarəsində yatırıdık. Bu işimiz öz nəticəsini verdi və camaatın siniflərdə iştirak etmək üçün meylləri daha da artdı. Bir neçə gün sonra cənab Məhəmmədi cənab Kərimiyə zəng edərək dedi: “Qeydiyyatdan keçənlərin sayı o qədər çoxdur ki, hətta bəzi kəndlərdə üç sinif təşkil etmək məcburiyyətindəyik”.

Bu minvalla hər hansı bir rayonda şagirdlərin sayı az olsaydı, təbliğat üçün Təbrizdən bir qrup göndərərdik. Üz-üzə danışaraq onları savadlanmaya dəvət edirdik. Bundan savay təbliğat üçün başqa imkanımız yox idi. Bu üsulun önəmli təsiri var idi.

Baş çəkdiyimiz hər evdə ilk olaraq o ailədəki savadsızların sayını öyrənirdik. Ən çox işimiz, yoldaşları tərəfindən bu siniflərdə iştirak etmələri qadağan edilən xanımlarla idi. Çox vaxt yoldaşlarını gözləyirdik ki, evə qayıtsınlar və onları razı salaq. Adətən birinci bu cavabı eşidirdik: “Lütfən, bizim xanımları yoldan çıxarmayın!” Amma bununla razılaşmırdıq. Qarşı tərəfin razılığını alana qədər, ısrarla xahiş edirdik.

Azərniya adında bir müəlliməmiz var idi. Təbrizdə Savadlandırma Hərəkatında ən yaşlı müəllimə o idi. 45 yaşlı vardı. Orta məktəb atestatı ilə hərəkata qəbul olmuşdu. Şagirdlərin cəlb edilməsində fəvqəladə istedadı malik idi. Şagirdlərinin çoxu da elə öz yaşlıları idi. Onlara söz vermişdi ki, hər kim özü ilə iki nəfər qeydiyyatı gətirsə, onlara yaxşı bir hədiyyə verəcək. Hərəkatımız da onun bu işini dəstəkləyirdi. Özü də həmişə kitab, qələm və dərs ləvazimatları kimi hədiyyələr verirdi. Hərəkatda artıq belə bir adət yaranmışdı. Hər hansı müəllim daha çox şagird cəlb etsəydi, çadra və bu kimi hədiyyələrlə mükafatlandırılırdı.

Əgər kənddə Hüseyiniyə olmasaydı, yaxud xanımların gediş-gəlişi üçün məktəblərin yolu çox uzaq olsaydı, o halda siniflərin təşkil edilməsi üçün evlər, yaxud dükanlar kirayə edirdik. Onların lövhə və təbaşir kimi zəruri ləvazimatlarını da hərəkat özü təmin edirdi.

Hərəkat işlərinin çətinliyi

Müəllimlərin maaşı çox az idi. Amma bu işin məşəqqətlərinə baxmayaraq, onlar müvaciblərinin azlığına etiraz etmirdilər. Rayonlara ezam olunanların qalacaqları yer barədə çox həssas idik. Ən əmin olduğumuz şəxsin

yanına gedərdik və ondan xahiş edərdik ki, müəllimimiz üçün ən etibarlı yeri tapıb kirayə etsin.

Kənd mühitində kişilər çox ciddi idilər. Müəllimlər gərək çətinliklərə dözüydilər. Heç vaxt heç kimlə mübahisəyə girməzdilər. Müəllimlərdən biri deyirdi: “Bir dəfə xanımlardan birinin yoldaşı əsəbi halda sinifə daxil olub, xanımının kitabını qapının ağzından mənə tərəf tulladı və ucadan dedi: “Daha istəmirəm yoldaşıma dərs deyəsiz!”

Dedim: “Baş üstə, siz necə istəsəz elə də edərik. Amma kaş kitabı evdə saxlayaydız, heç olmasa yoldaşız kitabın şəkillərindən istifadə edəydı”.

Bir həftə keçməmiş gördüm ki, həmin kişi gəlib deyir: “Müəllimə xanım, məni bağışlayın. Əsəbi olduğum üçün bəzi lazımsız sözlər dedim. Sizdən üzr istəyirəm. İcazə verin, mənim də yoldaşım sizin dərslərinizdə iştirak etsin”.

Bir məscid və bu qədər iş

Savadlandırma Hərəkətində işlədiyim müddətdə məhəllənin məscidi ilə də əlaqələrim var idi. Məsciddə Quranı üzdən oxumaq, təcvid, Quranın mənasını öyrənmək üçün dərslər təşkil edirdik. Dərslər Quranın 30-cu cüzünün təlimi ilə başlayırdı. Sakinlərin təklifi əsasında qərara aldıq ki, qadınlar üçün dərzilik, toxuculuq, ilk tibbi yardım və hərbi təlim dərsləri də təşkil edilsin. İlk tibbi yardım dərslərində onlara kömək etməyə çalışırdım. Ən ibtidai tibbi təlimləri verirdim. Bir gün səhərdən günortayacan silahları söküb-yığmağı öyrətdik. Elə həmin gün imtahan götürürdük və bir ay ərzində bəşici kartları da hazır olurdu. Atıcılıq meydanına gedənlər isə aktiv bəşici kartını alırdı. Təbii ki, onlar üçün dini, hərbi və siyasi dərslər də vacib idi.

Bu təlim dərslərində xanımlar tərəfindən tikilmiş və ya toxunmuş paltarları cəbhəyə göndərirdik. Hansı paltardan, hansı ölçüdə tikiləcəyini özümüz müəyyənləşdirirdik.

Əmir bazarının dalanlarının birində bir neçə yun ip satan mağaza var idi. Bir dəfə oraya gedərək özümü təqdim etdim, onlarla məscidin fəaliyyətləri haqda söhbət etdim. Qərb məntəqələrində döyüşən əsgərlərə qış üçün papaq və şərif toxuyurduq. Mağaza sahiblərindən biri şəxsiyyət vəsiqəmi əlinə aldı. Elə baxırdı ki, "heç kömək edən adama oxşamır", - deyə düşünürdüm. Amma vəsiqəmi geri qaytaranda dedi: "Siz iki gündən sonra mütləq bura gəlin".

Dediyi gün mağazasına getdim. Gördüm, bizim üçün bir neçə kisə yun ip kənara qoyub. Hər kəs bacardığı qədər ip hədiyyə etmişdi. Biri 24 yumaq, digəri 30 yumaq... Bir fəhləyə pul verdim ki, araba ilə kisələri əsas küçəyə aparsın. Ordan da bir taksi ilə ipləri məscidə gətirdim. Bu işi bir neçə dəfə təkrar etdik. İp yumaqlarının sayı o qədər çoxalmışdı ki, şəhərin başqa məscidlərinə, hətta rayonlara da göndərirdik.

Qərəgahın fəal kişiləri alış-veriş, əşyaların daşınması işlərində yardım edirdilər. Xüsusilə Əliabadi qardaşları¹ və Əlirza Nadiri² çox aktiv idi.

Bəzən yüz ədəd şərif toxunmasını sifariş edirdilər. Biz isə əlavə olaraq, onlar üçün yüz ədəd papaq da toxuyurduq. Nisbətən yaşlı qadınların çoxu döyüşçülər üçün çox gözəl jaket, beşbarmaqlı corablar toxuyurdular. Bu sifarişlərin yerinə yetirilməsi bir həftədən artıq

---

¹ Bəhmən və Xosrov Əliabadi hər ikisi İraq-İran müharibəsi zamanı şəhid oldular.

² Ramazan əməliyyatı şəhidlərindən idi.

çəkmirdi. Xanımlar hər gün namaz vaxtından iki saat tez məscidə gəlir və toxumaqla məşğul olurdular. Əlavə iş lazım olsaydı, bir telefon zəngi ilə hamı məsciddə toplaşardı ki, işlər yerdə qalmasın.

Məscid xanımlarının birinin oğlu Kürdüstanda xidmət edirdi. Anasına demişdi ki, qışda bizə verilən şalvarlarla şiddətli şaxtalara dözmək olmur. Bu sözdən sonra bəzi xanımlar yun şalvar toxumağa başladılar. Anaların yazdığı ürək sözlərini hazır paltarların arasına qoyub, plastik zənbillərdə bağlama şəklinə salırdıq.

Döyüşçülər üçün gözəl məktublar yazırdılar. Hətta bəzən bir cümlə və ya “Qələbəyəcən müharibə, müharibə”, “Fitnələrin dünyadan yox olması üçün müharibə, müharibə” kimi şüarlar yazırdılar. Yazıların çoxunun məzmununda bu cümlələr var idi: “Ey döyüşçülər, sizi himayə edəcəyik, lazım gələrsə, əlimizə silah alıb sizə qoşulacağıq”. Məktublarnın çoxunda İmam və döyüşçülər üçün salavat və dua da gözə çarpırdı.

Təbrizin ətraf Hervi, Basmınc və Babil kimi kəndlərindən olan qadınlar, qızıl gül mürəbbəsi bişirib şüşə qablara doldururdular. Onları öz bağlarının gülləri ilə hazırlayırdılar. Zəng edib xəbər verirdilər ki, yüz şüşə mürəbbə hazırlamışıq və biz də onları aparıb Cəbhəyə Dəstək Təşkilatına təhvil verirdik.

Bu fəaliyyətlərin şəhər üzrə artması bais oldu ki, Təbrizin Cihad təşkilatı Taliqani küçəsində xanımlar üçün bir bölmə ayırsın. Toxuculuq və dərzilikdən tutmuş bütün işlər, eləcə də, mürəbbələrin, turşuların, quru meyvə və çərəzlərin qablaşdırılması və hazırlanması, bir sözlə hər bir iş orada yerinə yetirilirdi. Bütün bu fəaliyyətlər cənab Nurbəxşin nəzarəti altında həyata keçirilirdi. Fevralın ortalarında cənab Lütfixodayinin yoldaşı Nəccari xanım

mənə zəng edərək dedi: “Sərəmi, sabah qərərgaha bir baş çək”. Gedəndə gördüm ki, onlar üçün bir neçə kisə noxud, kişmiş, əncir göndəriblər. Xanımlar kişmişləri təmizləyib çərəzlərlə qarışdıraraq kiçik torbalarda bağlama şəklinə salırdılar. Hər bağlamanın çəkisi təqribən 200 qram idi. Deyirdi: “Bu bağlamaları, ilaxır çərşənbə üçün döyüşçülərə hazırlayırıq”.

Kirmanşahın bombardman edilməsi

1983-cü ilin oktyabr ayına qədər əsasən məscid və Savadlandırma Hərəkatında fəaliyyət göstərirdim. Bəzən cəbhəyə dəstək təşkilatına da baş çəkirdim. Oktyabrın ikinci yarısında eşitdim ki, təbrizli bəsicilərin bir qrupu ölkənin qərbindəki müharibə məntəqələrinə yollanırlar. Qardaşım Əlirza da bu qrupla gedirdi. Birlikdə getmək qərarına gəldik. Avtobusla ölkənin qərbinə doğru yola düşdük. Kirmanşaha çatan kimi, bəzi xəbərlər eşitməyə başladıq. Bir gün sonra mənə Kirmanşahın Vəliyyi-Əsr xəstəxanasına göndərdilər. Şəhərdə fəvqəladə vəziyyət elan edildi.

Şəhərin vəziyyəti adi deyildi. Mütəmadi olaraq bombardman edilirdi. Kirmanşaha gəldiyimdən iki gün ötmüşdü ki, nahardan sonra İraqın qırıcı təyyarələri şəhəri bombardman etdi. Qadın və uşaqlar məzlumcasına şəhid oldular. Kirmanşah düşmən qırıcılarının yolunun üstündə idi. Hətta bombaların hədəfi başqa yer olsaydı belə, sanki bütün bombalarını Kirmanşah əhalisinin başına tökməyə and içmişdilər. Əhvazda çoxlu bombardmanın şahidi olmuşdum, amma Kirmanşahdakı kimi dəhşət görməmişdim. Baxmayaraq ki, bir neçə dəqiqədən artıq çəkmirdi, amma mütəmadi olaraq fəvqəladə vəziyyət elan edilirdi. Kirmanşah ölkənin infrastruktur cəhətdən geridə

qalmış məntəqələrindən idi. Müharibənin əvvəlində hətta sığınacaq zirzəmiləri belə yox idi. Küçələr ensiz və çox dar idi. Digər tərəfdən də artıq bombardmanlara dözmək olmurdu. Etiraf etməliyəm ki, Kirmanşaha öz seçimimlə getməsəydim, orada davam gətirə bilməzdim. Bombardmandan sonra yaralıları dağıntılar altından xilas etmək üçün şəhərə baş çəkdik. Gördüyüm səhnələr dəhşətli idi. Bir ana körpəsinə süd verən anda şəhid olmuşdu və heç kimin uşağı anasından ayırmağa cürəti çatmırdı. Çoxları ailəvi şəkildə şəhid olmuşdular. Bir uşaq məktəbdən dönərkən şəhid olmuşdu. Əli bir tərəfə, çantası isə digər tərəfə düşmüşdü. Şəhəri yumaq istəyirdilər, amma torpaqla qan bir-birinə qarışmışdı. Kirmanşaha gəlişimdən altı gün keçdi və Hərəkətdən aldığım icazə sona çatdı. Hərəkətin seçim üzrə məsulu cənab Əjdəriyə zəng edib dedim: “Mümkündürsə mənim icazəmi bir az da artırın”. Amma deyəsən alınan məsələ deyildi. Təbrizə qayıtmağa məcbur oldum.

Min raket şəhərində

Savadlandırma Hərəkətində bir az işlədikdən sonra, noyabr ayının ikinci yarısında cənab Sabitinin istəyinə uyğun olaraq yenidən Əhvaza yollandım. Çatdıqdan sonra birbaşa Razi xəstəxanasına getdim. Xəbər verdilər ki, Dezfulu raketlərlə vurublar.

Dekabrın 1-də məni Dezfulun Əfşar xəstəxanasına yolladılar. Məntəqə haqda coğrafi bilgilərim çox az olsa da, bir neçə metrlik raketlərin İraqdan Dezfula atılmasını heç cür təsəvvür edə bilmirdim. İki gün sonra yenidən Dezfula raket yağdırdılar. Bəlkə də səkkiz illik İraq-İran müharibəsində baş vermiş ən dəhşətli hadisə, məhz Dezfula edilən bu raket hücumu idi.

Təqribən gündüz saat 16:45 idi. Şəhər əhalisinin daha sıx yaşadığı qədim məhəllələrindən birini raketlə vurdular. Küçələrdəki səs gücləndiricilərdən elan edirdilər ki, əhali raketlə vurulmuş bölgələrə yaxınlaşmaqdan çəkinsinlər. Çünki həmin yerlərə təkrar raket hücumu baş tuta və çoxlu tələfatlara səbəb ola bilərdi. Birinci hücumdan təqribən 50 dəqiqə sonra bir raket Dez çayı üzərindəki körpünün üstünə düşərək, onu tamamilə dağıtmışdı. Bu hücumlardan dərhal sonra özümüzü raket dəymiş yerə çatdırdıq. Hər yer xarabalığa çevrilmişdi. Dağıntıların altından sağ qalmış insanları tapmaq üçün iybilən itlərdən istifadə etməyə məcbur olduq. Çökmüş bir tavanın üzərində hərəkət edirdik ki, birdən ayağımın altından torpağın sürüşdüyünü hiss etdim. Dizlərim qatlandı, az qalmışdı yerə yığılam. Ayaqlarımı düzəldib geriyyə qayıtdım. Yanımdakı xilasedicilər soruşdular: “Sarəmi xanım, niyyə qayıtdın?”

- Hiss edirəm ki, bu dağıntının altında kimsə var. Ayağımın altındakı torpaq boşaldı.

Uşaqlardan bir dedi: “Ola bilsin bir-birinin üstünə tökülmüş daş-kəsəklərdir. Hər addım atdıqda torpaq yerə tökülür”. Sözləri məni qane etmədi. Həmin yerə qayıdıb diz üstə oturdum. Əlimlə torpağı otərəf-butərəfə itələyərək dağıntılardan təmizləməyə başladım. Bir neçə dağılmış kərpic kənara atmışdım ki, dağıntılar altından bir cüt zərif ayaq bayıra çıxdı. Qışqırdım: “Köməyə gəlin!”

Torpağı təmizlədikdən sonra, iki şalbanın çarpaz şəkildə bir-birinin üzərinə düşdüyünü gördük. Hissiyatım məni aldatmamışdı. Cavan qızın başı bu şalbanların arasına düşmüşdü və nəfəs alırdı. Əynində strec pijama, uzun köynək, başında isə ərəb şalı var idi. On altı yaşlı olardı.

Onu dağıntılarının altından çəkib çıxarana qədər, paltarları cırıldı. Cəld ağzına oksigen maskası taxıb Əfşar xəstəxanasına apardıq. Bütün ailə üzvləri şəhid olmuşdu. Deyəsən, həyətdə dəstəmaz alırmış və bu üzdən ölümdən qurtara bilmişdi.

İki gün sonra tibb bacılarından biri yanıma gəlib dedi: “Filan otaqdakı xəstə sizi görmək istəyir”. Fikirləşdim ki, yəqin təbrizli uşaqlardandır. Amma gedib gördüm ki, dağıntılar altından çıxardığımız həmin qızıdır. Duruxub qaldım, fikirləşdim ki, ailəsi haqda bir şey soruşacaq. Bir neçə saniyə ərzində ağıma ona demək üçün hər növ yalan gəldi. Çünki o şəraitdə həqiqətin deyilməsi çətin idi. Yorğun və tutqun səslə dedi: “Hər kəsdən məni torpağın altından kimin çıxartdığını soruşdumsa, sizi göstərdilər”. Öz-özümə dedim: “İndi yəqin atam-anam haradadır, deyə soruşacaq. Onların şəhid olduğunu deyə bilmərəm. Soruşsa deyərəm ki, yaralanıblar və Əhvazın xəstəxanasında yatırlar”.

Elə onun verə biləcəyi suallar haqda düşünürdüm ki, anidən soruşdu: “Əgər sizdən bir sual soruşsam, düzünü deyərsiz?”

- Əgər sualının cavabını bilsəm, bəli.

Bir tərəfdən demədiyim yalanın vicdan əzabı haqda düşünürdüm. Digər tərəfdən isə özümə təsəlli verirdim ki, elə məhz belə hallarda məsləhətli yalan danışmaq olar. Vəziyyət yaxşılaşandan sonra özü hər şeyi başa düşəcək. İşimin rahatlığından ötrü özümdən yeni fətva düzəldirdim!

Amma o mənim kimi düşünmürdü. Soruşdu: “İstəyirəm biləm ki, dağıntılarının altından çıxaranda mənə naməhrəm əli dəydimi?”

Mat-məəttəl qalmışdım. Bütün əzizlərini əldən vermiş, əl-ayağı sınımış və onurğasının hələ sınıb-sınmadığı bəlli

olmayan on altı yaşlı qızcığaz üçün yeganə mühüm məsələ abır-həyası idi.

Dedim: “Düzdür, dağıntılar altında olmağımı mən hiss etdim, amma səni xilas edə bilməkdən ötrü qardaşlardan kömək istəməyə məcbur idim. Ürəyin rahat olsun, paltarların bütün bədənini örtmüşdü, hətta ərəb şalı belə başında idi”.

Elə xəcalət çəkirdim ki, özümə gəlib işlərimin ardınca getməkdən ötrü, bir neçə dəqiqə çarpayısının yanında ayləşməli oldum.

Məktəbin dağıntılar altında qalmış sığınacağı

Növbəti raket hücumlarının birində ibtidai məktəbin müəllimləri fəvqəladə vəziyyətdən sonra uşaqların hamısını zirzəmidəki sığınacağa yığmışdılar. Məktəb tamamilə dağılıb xarabalığa çevrilmişdi. Sığınacaq dağıntılar altında qalmışdı. Çoxları, məktəbdəkilərin artıq şəhid olduqlarını düşünürdülər. Dağıntıları bir az təmizləyəndən sonra sığınacağın qapısını tapıb açdılar. Uşaqları bir-bir bayıra çıxartdılar. Xoşbəxtlikdən, iki-üç nəfərin əl-ayağının sınması istisna olmaqla, qalanlarına bir şey olmamışdı.

Qarşılıqsız borc

Dezful mənim üçün zəngin xatirələr şəhəridir. Orada olarkən, bir gün ailəmə zəng etmək üçün şəhər telefon məntəqəsinə getdim. Kabinlər hamısı dolu idi. Bir neçə dəqiqə gözlədikdən sonra, nəhayət mənim növbəm çatdı. Telefonlar jetonla işləyirdi. Mənim yalnız bir neçə jetonum var idi. Onların hamısını aparata atdım, lakin danışa bilmədim. Kor-peşman geri qayıdırdım. Səbzi Qəba

yaxınlığında gördüm ki, bir mağazanın qabağında ev telefonu aparatı qoyublar. Yaxınlaşıb mağazanın sahibindən soruşdum:

“Bu telefonu niyə bayıra qoymusuz?”

- Qoymuşam ki, hər kim istəsə zəng etsin. Sən hərbiçisən?

- Bəli, Hacığa.

- Haralısan?

- Təbrizli.

Yanımda jetonum olmadığından geri qayıtmaq istəyirdim ki, arxadan biri əli ilə məni saxladı. Neçə yerdən yamaqlı ərəb çadrası geymiş bir xanım idi. Qırmızı plastik zənbilini yerə qoyub, çadrasının altından pul kisəsi çıxartdı. Kisinin içindən bir neçə jeton çıxararaq ovcuma qoydu. Qəbul etmək istəmirdim. Farsca güclə danışdı. Dedi: “Halal, halal”.

- Anacan, mən sizi bir də hardan tapacağam ki, borcunuzu qaytaram?

- Salavat, salavat (*yəni qarşılıqsızdır-tərcüməçi*)

Xülasə, jetonları mənə ehsan edib getdi.

Camaran zəvvəri

Dekabr ayı idi. Dövlətyar xanımdan eşitdim ki, Xuzistan vilayətinin bütün səhiyyə və tibb işçiləri İmam Xomeyni ilə görüşə dəvət ediləblər. O çətin günlərdə, bu xəbər səhiyyə işçilərinə yeni bir güc verdi. Əlbəttə, bu görüş rəsmi işçilər üçün nəzərdə tutulmuşdu. Belə bir fürsətin çox az ələ düşəcəyini bilirdim. Dedim: “Dövlətyar xanım, nəyin bahasına olursa-olsun, mən də bu görüşdə iştirak etmək istəyirəm”. Dedi: “Gərək cənab Əhmədniya ilə söhbət edəsiz”. Yanına gedib xahişimi ona bildirdim. Çox qəti cavab verdi: “Yox, olmaz!” Ayaqlarımın ikisini

bir başmağa dirədim ki, razı olsun. Hər nə qədər israr edirdimsə, məni başa salmağa çalışırdı ki, rəsmi işçi deyiləm və belə bir xahiş etməməliyəm.

Məyus olmuşdum, amma bir gün xəbər verdilər ki, işçilərin sayı kifayət qədər olmadığından ilkin tibbi yardım işçiləri də qeydiyyatda düşə bilərlər. Sevincək adımları həmin siyahıda qeyd etdirdim.

O gün, bütün gördüklərimin sanki bir yuxu olduğunu hiss edirdim. İmamın səsi məni başqa bir dünyaya aparmışdı. O, qadının yeri və məqamı haqda söhbət edirdi. Bu görüş tibb işçilərinin neçə illik yorğunluğunu canlarından çıxartdı. Proqramın sonunda Dövlətyar xanım deyirdi: “İmamın sözləri bütün qəm-qüssələrimi unutturdu. Belə bir böyük şəxsiyyətin əmrinə itaət etdiyimizə görə fəxr edirəm!”

Bu görüşdə iştirak edən kişi həkimlər zarafatla deyirdilər: “İmam siz qadınları bu qədər təriflədikdən sonra daha qarşınızda durmaq olmaz”.

İmam Xomeyni ilə görüş tibb işçilərinin ruhiyyəsini təsəvvür ediyimizdən də çox gücləndirmişdi.

Xeybər qəhrəmanlığı

Bu yadda qalan görüşdən sonra Tehrandan Təbrizə qayıtdıq. Bir müddət Təbrizdə Savadlandırma Hərəkatının işləri ilə məşğul oldum. Əlirzadan eşitdim ki, bəsicilərin bir qrupu cəbhəyə yollanacaqlar. Qarşıda mühüm bir əməliyyatın olacağını təxmin edirdim. Yenidən icazə alıb avtobusla cənuba yollandım. Fevralın 21-də Əhvaza çatdım. Şəhərin vəziyyəti normal idi. Xəstəxanada çox iş yox idi. Əhvazın Cəbhəyə Dəstək Təşkilatına getdim. Böyük bir yer idi. Xanımların çoxu sanitariya və paltar yumaq işləri ilə məşğul idilər. Mələfələri yumaqdan ötrü

böyük paltaryuyan maşınlardan istifadə edilirdi. Qanlı xərəkləri şlanqın suyu ilə təmizləyirdilər. Gəzişərək onları seyr edirdim. Təşkilatın ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsulu Seyid Rza Musəvi yaxınlaşıb dedi: “Bacı, bekarsınızsız sizi də bölmələrdən birinə təqdim edim, gedin orada kömək edin”.

- Yox, qardaş. Mən Razi xəstəxanasında CSR bölməsində işləyirəm. Sadəcə, indi vaxtım azad olduğu üçün təşkilata baş çəkmək istədim.

- Elə isə, sizə bir ünvan verəcəyəm, vaxtınız olanda mütləq ora da bir baş çəkin.

Həmin gün verdiyi ünvana getdim. Bir qrup qadın Cəbhəyə Dəstək Təşkilatının işləri ilə məşğul idi. Bir az yanlarında oturub işləri barədə söhbət etdik. Orda məni bir xanımla qiyabi tanış edib dedilər: “Əgər görüşünə getsəz, onu tanıyacaqsız”. Həmin qadının yanına getdim. Əhvazın tanınmış ziyalılarından idi. Barəsində daha çox araşdırma aparandan sonra bildim ki, Şəhid Məhəmmədhüseyn Ələmulhuda¹ anasıdır. Bu görüş mənə yüksək əhval-

---

¹ Şəhid Seyid Məhəmmədhüseyn Ələmulhuda 1958-ci ildə Əhvazda doğulmuşdu. Ayətullah Seyid Mürtəza Ələmulhuda oğlu idi. Dini bilikləri, gənc yaşından Quran və Nəhcül-Bələğəni tədris etməsinə səbəb olmuşdu. Şah rejimi ilə gecə-gündüz mübarizə aparırdı. Həmin illərdə neçə dəfə təqib olunaraq həbs edilmişdi. 1977-ci ildə Məşhədin Firdovsi Universitetinin tarix fakültəsinə daxil oldu. O, Məşhəddə Ayətullah Xameneinin və Şəhid Haşimi Nejadın dərslərində iştirak edirdi.

İslam İnqilabının qələbəsindən sonra Xuzistan vilayətinin İnqilab Keşikçiləri Korpusunun Komandirlər Şurasının üzvü oldu. Amerikanın Tehrandakı səfirliyinin ələ keçirilməsində (4 noyabr 1977-ci il) fəal iştirak etmişdi. Ardıcıl olaraq müxtəlif fəaliyyətlərlə ölkənin böhranlı siyasi məsələlərinin həll olmasına çalışırdı. Müharibə

ruhiyyə bəxş etdi. Bu hörmətli qadından Şəhid Ələmulhuda haqda mənə bir xatirə danışmasını istədim.

- Məhəmmədhüseynin şəhid olmasından üç gün əvvəl yuxuda gördüm ki, atası böyük bir bağda gəzişir. İki ədəd gözəl taxt hazırlayıb. Soruşdum bu taxtlar kimindir? Dedi: "Birini Məhəmmədhüseyn üçün hazırlamışam, digərini dayısı üçün". Soruşdum niyə onlar üçün? Cavab verdi ki, onlar bu günlərdə qonağımız olacaqlar. Bu yuxudan iki gün sonra Seyid Məhəmmədhüseynin və dostlarının Hüveyzədə mühasirəyə düşdüklərini eşitdim. Deyirdilər ki, mühasirəni yarıb onları xilas edəcəyik. Amma ürəyim başqa bir şey deyirdi. İki gün keçməmişdi ki, şəhadət xəbərini gətirdilər. Tehrandakı qardaşıma zəng edib dedim ki, Seyid Məhəmmədhüseyn və dostları şəhid olub. Əhvazin "Əzəm" hüseyniyyəsində onlar üçün mərasim keçiriləcək. İmkan varsa, siz də gəlin. Qardaşımdan yalnız "la ilahə illəallah" cümləsini eşitdim və daha səs gəlmədi. Bir neçə dəqiqə sonra telefon zəng çaldı, dəstəyi götürdüm. Qardaşımın yoldaşı idi, hönkürtü ilə ağlayırdı. Qardaşım, Məhəmmədhüseynin ölüm xəbərini eşidəndən sonra rəhmətə getmişdi.

Şəhid Ələmulhudanın anasının çox yüksək əhval-ruhiyyəsi var idi. Müharibəyə Dəstək Təşkilatında

---

başlayandan sonra Hüveyzənin Sepah təşkilatının komandirliyini öhdəsinə götürdü və düşmən qarşısında canfəşanlıqla mübarizə apardı. 1981-ci ilin yanvar ayının 6-da İmam Xomeyni yolunun davamçıları ilə Hüveyzədə düşmən tanklarının mühasirəsinə düşdü, amma təslim olmadı. Ələmulhuda və döyüş yoldaşları bu qeyri-bərabər döyüşdə Hüveyzənin qəhrəmanlıq dastanını yaradaraq, adlarını İslam İnqilabı tarixində əbədləşdirdilər.

işləməklə yanaşı, Əhvaz qadınları üçün Quran və moizə məclisləri təşkil edərdi.

Orada məni başqa bir xanımla da tanış etdilər. Deyirdilər üç şəhid anasıdır. Verdikləri ünvanı rahatlıqla tapdım. Yaşlı və xəstə bir qadın olsa da, mənəvi cəhətdən güclü və möhkəm nəzərə çarpırdı. Hamı onu Bibi deyə, çağırırdı. Onun söhbətini dinləyirdim. Deyirdi: “Biz təbrizlilərin şücaəti haqda çox eşitmişik. Sən cavan bir qızsan və döyüşçülərə yardım üçün bu qədər yol gəlmisənsə, indi gör sizin kişiləriniz necə qeyrətlidirlər. Azərbaycanlıların Məşrutə hərəkatı və İslam İnkilabında, xüsusilə də 18 Fevral qiyamındakı rollarını unutmamaq olmaz”.

Dedim: “Hacıxanım, sizin göstərdiyiniz qəhrəmanlıq və müqavimət, bu dediklərinizdən çox-çox qiymətlidir. Çox az adamın belə müsibətlərə dözümü ola bilər”. Cavabımda dedi: “İnsan Allaha xatir baş verən hər bir çətinliyə dözməlidir”.

Cəbhənin ehtiyacları hər şeydən önəmlidir

O günlərdə xalqın vəhdəti möhtəşəm idi. Dəstək təşkilatı ilə könül birliyi nümayiş etdirirdilər. Əməliyyat başlamazdan öncə, Əhvaz xəstəxanası elan etdi ki, mələfə və bəzi təchizat qıtlığı ilə üz-üzədirlər. İki gün sonra səhər saat 6-da İcra Hakimiyyətinin qarşısı adamlarla dolu idi. Göz işlədikcə, ölkənin müxtəlif vilayətlərindən ləvazimat və təchizat gətirən yük maşınlarını görmək olurdu. İnanılmaz idi. Əhvazın Dəstək Təşkilatının elanından heç iki gün keçməmişdi. Xalq, cəbhənin ehtiyacını öz ehtiyaclarından üstün tuturdu.

Təcəllayinin yaralı ayağı

Adətən, əməliyyat başlamazdan öncə kəşfiyyatda iştirak edən döyüşçülərdən hansı birisə yaralansaydı, Mehdi Bakirinin göstərişi ilə, həmin şəxs evdə müalicə alardı ki, əməliyyat ifşa olunmasın.

Həftənin ikinci günü, səhər çağı Əlirza Tondro dalımca gəlib dedi: "Cənab Mehdi xahiş etdi ki, onların evinə gedəsiz". Fikirləşdim ki, görəsən cənab Mehdi indi kimi evinə gətirib müalicə etdirir?

Dərhal hazırlaşıb getdim. Evin qapısından içəri daxil olanda burnuma qan iyi gəldi. Təcəllayi və İbadini gördüm. Tikanlı məftil Təcəllayinin sağ ayağının bud nahiyəsini kəsmişdi. Cənab Mehdi yaşıl rəngli yun köynək və bəsic şalvarı geymişdi. Ağa Mehdi adəti üzrə mənə müraciət etdi:

- Allah bəndəsi, bir iş gör ki, Əlinin ayağı çirk eləməsin.

- Ayağın bu hissəsinə tikiş vurmaq olmaz. Sətin parçaya bənzəyir, iynə batırsaq, yara daha çox açılar.

- Daha de ki, bacarmıram da!

- Xeyr, cənab Mehdi yaranı sarıyaram.

Başladım yaranı yodla yuyub təmizləməyə. Əlinin ayağını sarımaqdan ötrü bir metrə yaxın, çirki özünə cəzb edib bakteriyaların çoxalmasının qarşısını alan xüsusi bintdən istifadə etdim. İşim bitən kimi yuxarı mərtəbəyə qalxıb, hamıyla sağollaşaraq qayıtdım.

Mürtəza və Həmidin meracı

Həmin gün Razi xəstəxanasında fəvqəladə vəziyyət elan edilmişdi. Ertəsi gün Xeybər¹ əməliyyatı başladı. İlk üç günü Razi xəstəxanasında kömək etdim. Əməliyyat uzandıqca, dördüncü gün Abadan şəhərinin Aryən² xəstəxanasına göndərildim. Aryən xəstəxanası bombardman edilsə də dağıntı olmamışdı. Bizdən öncə bu xəstəxanada Əhvazdan bir qrup və Abadanın neft şirkətinin tibb bölməsi çalışmışdı. Əməliyyat otaqlarının münasib təchizatı yox idi. Digər tərəfdən isə yaralıların sayı çox idi. Bu qədər qarışıqlıqda mən, həmişəki kimi tədə xəbərləri ön cəbhədə yaralananlardan alırdım.

Yaralıların sayı o qədər çox idi ki, başımızı qaşımağa vaxtımız yox idi. Onların çoxu Aşura, Sarəllah 41 və Məhəmməd Rəsuləllah 27-ci diviziyasının döyüşçüləri idi. Şəhid olanların arxa cəbhəyə göndərilməsindən heç bir xəbər yox idi. Yaralıların çoxu deyirdilər: “Uşaqlara kifayət qədər silah-sursat verilmədiyinə görə mühasirəyə düşdülər”. Başqa birisi deyirdi: “Düşmən helikopterləri o qədər aşağıdan uçurdular ki, yerdən baş qaldırmaq olmurdu. RPQ-çilər helikopterləri vura bilmirdilər”. Azərbaycanlı yaralılardan biri ağlayaraq danışırdı: “Aşura haqqında eşitdiklərimi ön cəbhədə gözlərimlə gördüm. Uşaqların daha taqəti qalmamışdı. Gül ləçəkləri kimi bir-bir yerə səpələnirdilər”.

---

¹ Xeybər əməliyyatı İrənin hücum əməliyyatlarından idi ki, 1984-cü il fevralın 22-də "Ya Rəsuləllah" rəmzi ilə Hurul-Hüveyzə və Bəsrənin şimalında baş tutmuşdu. Bu əməliyyat martın 12-nə qədər davam etdi.

² Hazırda bu xəstəxananın adı Ayətullah Taliqanidir.

Fevralın 25-də xəstəxanaya bir qrup yaralı gətirildilər. Bu dəfə söhbətlərdən mühüm bir insanın şəhadəti duyulurdu. Deyirdilər: “Həmid¹ də şəhid oldu”. Onun şəhadət xəbəri xəstəxananın aurasını ağırlaşdırmışdı. Yarım saat keçməmişdi ki, yaralılardan ibarət yeni bir qrup gətirildilər. Bəzilərini tanıyırdım. Qardaşımın döyüş yoldaşları idilər. Onlardan cənab Təcəllayı və ağa Mehdini xəbər aldım. Dedilər: “Ağa Həmid şəhid olandan az sonra ağa Mürtəza² da körpünün üzərində şəhid oldu”.

Abadanda kimyəvi cinayət

Növbəti günün səhəri, fevralın 6-sı Abadanı kimyəvi silahlarla bombardman etdilər. Kimyəvi maddə xəstəxananın bütün bölmələrini bürümüşdü. İlk dəfə idi ki, bu cür bombardman görürdüm. Yaralıların vəziyyəti çox dəhşətli və ürəkəğrıcı idi. Bəzilərinin üzü suluq bağlamışdı. Ağ suluqlar onların bütün sifətini bürümüşdü. Elə bil üzlərinə gips tozu səpmişdilər. Bir az ötəndən sonra bu suluqlar partlayır və üzdə yaralar meydana gəlirdi. Zavallı döyüşçülərin yaralı üz-gözlərini görmək mənə çox əzab verirdi. Kimyəvi bombalar haqda yaxşı məlumatım yox idi. Təbrizli döyüşçülərdən biri çox pis vəziyyətdə

---

¹ General Həmid Bakiri 1958-ci ildə Miyandab şəhərində dünyaya gəlmişdi. Aşura dviziyasının komandir müavini idi. O, 1984-cü il fevral ayının 25-də Xeybər əməliyyatı zamanı şəhid oldu, cənazəsi hələ də itkindir.

² General Şəhid Mürtəza Yaxçian 1956-cı ildə Təbrizdə dünyaya göz açmışdı. Təbrizdə Sepaha qoşulan ilk şəxslərdən biri idi. O da Aşura dviziyasının komandir müavini idi. Xeybər əməliyyatında şəhid oldu. Cənazəsi 1996-cı ildə Təbrizə gətirildi və Vadiye-Rəhmət şəhidlər qəbristanlığında torpağa tapşırıldı.

şüalanmışdı. Əsəbləri elə pozulmuşdu ki, otağı alt-üst edirdi. Axırda məcbur qalib onu çarpayısına bağladılar. Çarpayını elə tərpedirdi ki, az qalırdı aşırınsın.

Hamkarlarımdan eşidirdim ki, bu hücumlarda müxtəlif növ kimyəvi bombalardan istifadə edilmişdi. Əleyhqaz çox az idi və həm də onlar bəzi qazlara qarşı yararsız idi. Xəstəxananın işçiləri təcili yardım maşını ilə yardım üçün gedərkən, özləri də şəhid olurdular. Təcili yardım maşınının sürücülərindən biri başını maşının sükanına söykəyib canını tapşırmışdı.

Bu arada mən də kimyəvi bombaların təsirindən amanda qalmadım. O qarışıqlıqda xəstəxananın həyatından foyeyə girişə doğru gəldim. Birdən hiss etdim ki, ayağıma bir şey dəydi. Əhəmiyyət vermədim, bir az irəlidə bir neçə əsgər dayanmışdı. Yorgunluq və halsızlıqdan zorla yeriyirdim. Əsgərlərdən birinin belinə qəlpə dəymişdi son nəfəslərini alırdı. Ona süni tənəffüs vermək istədim, amma hansısa bir hiss mənə mane olurdu. Yaralının həyatını xilas etməkdən ötrü bu hissə qalib gəlməli idim. Əsgərə üç dəfə süni nəfəs verdim. Başqa bir döyüşçü gəlib dedi: “Bacı, siz kənara durun, mən bu işi davam etdirərəm”. Bir az o tərəfdə, ayağı qopmuş digər bir döyüşçünü gördüm. Dışimlə mantomu cırıb əsgərin ayağını onun içinə qoymağa məcbur oldum. Əlbəttə, çəfiyəm də var idi. Amma onu başqa bir əsgər üçün istifadə etmişdim. Yenə də həmin döyüşçü gəlib dedi: “İcazə verin mən bu işi görüm”. Öz maskasını çıxarıb mənim ağızıma tutdu.

Fosfor və yanmış sarımsaq iyi bütün məntəqəni bürümüşdü. Kimyəvi hücumların təsirindən qorunmaqdan ötrü hər nəfərə iki ampula verdilər. Mən onlardan yalnız birini istifadə etmişdim. İkincisi hələ də əlimdə idi. Yavaş-

yavaş ayaqlarımın taqətdən düşdüyünü hiss edirdim. Gözlərim də göynəyirdi. Birdən sol tərəfim üstə yerə yıxıldım. Hərəkət etməyə halım yox idi. Öz-özümə düşünürdüm ki, bədənimin bu süstlüyü yorğunluqdadır, amma daha heç nə anlamadan huşumu itirdim. Gözlərimi açanda özümü Tehranın Şəriəti xəstəxanasının çarpayısı üzərində gördüm. Sol ayağım əməliyyat olunmuşdu. Anladım ki, ayağıma qəlpə dəyibmiş. Mənim əhəmiyyət vermədiyim bir şey, 12 gün xəstəxana nəzarətində qalmağıma bais oldu. Ailəmədən heç kimin yaralanmağımdan xəbəri olmadı. Gözlərimi bağlamışdılar. Neçə gün bağlı saxlasam da, amma hələ də göynəyirdi.¹ Xəstəxanada xürrəmşəhrli həmkarlarımdan birini gördüm. Üzünü sarımışdılar, onu səsindən tanıdım. Soruşdum: “Şəhla xanım, nə olub?” Dedi: “Elə bil üzüm yaralanıb”. Ertəsi gün sarğısını dəyişmək istəyəndə, yanına getdim. Üzünün sarğılarını açanda gördüyüm mənzərədən halım pisləşdi. Yanaqlarından əsər-əlamət qalmamışdı. Dişləri və sifətinin sümükləri görünürdü. Yazıq Şəhla hələ başına nə bəla gəldiyini bilmirdi.

Bir şey olmayıb, ana

Martın 12-si halım bir az yaxşılaşmışdı. Başqa yaralılarla birgə məni Təbrizə göndərdilər. Şəriəti xəstəxanasının həkimlərindən birini nəzarət etmək üçün bizə təhkim etmişdilər. Mehrabad aeroportunda yoxlanış qapısından keçəndə cihaz siqnal çaldı. Yoxlama apararı

---

¹ 2008-ci ildə həkimlər, gözlərimin müharibədə kimyəvi şüalanmaya məruz qaldığı diaqnozunu qoydular. İndiyə qədər bir neçə dəfə gözlərim üzərində əməliyyat keçirilib.

işçilər şübhələndilər. Yanımızdakı həkim mənim tibbi arayışımı onlara verdi. Ayağımda kiçik qəlpələrin qaldığını başa düşdülər. Bir neçə saatdan sonra Təbriz aeroportuna çatdıq. Şəhidlər fondunun işçilərindən bir neçəsi bizi qarşılamağa gəlmişdi. Məni evə apardılar. Anamı gördükdə uşaq kimi qucağına qaçıb ağlamağa başladım. Onun üçün çox darıxmışdım. Xüsusilə də xəstəxanada yatdığım o günlərdə yeri görünürdü. Tez-tez gülümsəməyindən hiss olunurdu ki, o da mənim üçün darıxıb. O günlərdə Rəsul da ilk dəfə Xeybər əməliyyatında yaralanmışdı. Rahat və düz yol gedə bilmirdim. Anam soruşdu: “Qızım niyə axsaya-axsaya yeriyirsən, nə olub?” Dedim: “Bir şey olmayıb, Aba. Ayaqqabılarım narahat idi, ayaqlarımı döyüb”. Məsələni açıb deyə bilmədim. Düşündüm ki, hər nə olsa, yenə də anadır. Nigarançılığımı artırmasam yaxşıdır. Çalışdım vəziyyətimin çətinliyini ona bildirməyim. Yaxşı aktyorluq qabiliyyətim var idi. Yaralı olmağımdan kimsənin xəbəri olmadı. Hətta qardaşlarım da fikirləşirdilər ki, bu müddət ərzində cəbhədə olmuşam.

İki dəfə heç kimin xəbəri olmadan ayağımın sarğısını dəyişdirmək üçün Sina xəstəxanasına getdim. Axırınıcı dəfə özüm sarğımı açıb ayağımı ilıq su və sabunla yudum.

Neçə gün sonra bacım təsadüfən ayağımın yarasını görüb şoka düşdü.

- Siddiqə, ayağına nə olub?

- Səs-küy salma, ay qız, bir şey olmayıb. Səngərin yanından keçəndə tikanlı məftilə dəyib yaralandı. Məcbur oldular bir neçə tikiş vursunlar.

Həsənin mavi gözləri

Həmişə Təbrizə qayıdanda çalışırdım ki, məscid əhli ilə birlikdə şəhidlərin dəfnində və şəhid ailələri ilə görüşlərdə iştirak edim. Yenyetmələr hüsnxətlə gözəl plakatlar yazaraq, şəhidlərin evlərinin divarlarına yapışdırırdılar. Şəhidlər Evi¹ də şəhidlərin xatirəsini uca tutmaq üçün gözəl proqramlar təşkil edirdi. Adətən bu proqramlarda mən də iştirak edirdim.

Şəhidlərin cənazəsini dəfndən iki gün əvvəl Şəhidlər Evinə gətirirdilər. “Görüş proqramı” adlanan mərasimlərdə şəhidin yaxın qohumları ziyarətə gəlirdilər. Ölbəttə, onlar yalnız şəhidin üzünü görə bilirdilər. Həsən və Hüseyin Fəthi Rəcəbzadə qardaşları bizim qonşumuz idilər. Hüseyin Fəkkədə itkin düşdü və nəşi elə oradaca qaldı. Həsən isə Xeybər əməliyyatında şəhid oldu. Həsənin cəsədi yanmışdı. Anasına, onun cənazəsini görməyə icazə vermirdilər. Çox dözümsüzlük edirdi. Məni adıyla çağıraraq dedi: “Hüseynim itkin düşdü, amma Həsəni görə bilərsiniz. Mənə təsəlli verib sakitləşdirməyiniz faydasızdır”.

Cənab Lütfixodayinin yanına getdim.

- Cənab Xodayi, Həsənin anası oğlunun cəsədini görmək istəyir. Nə etmək olar?

- Göstərə bilmərik, bədəni və üzünü tamamilə yanmışdır.

- İcazə verin əvvəl mən görüm, sonra Hacıxanımın başına salım.

Həsənin tabutunun yanına getdim. Yanıqların təsirindən cəsədi bir az yığılmış, əli isə yumruq halında qalmışdı.

---

¹ Təbrizin Daneşşərə küçəsində yerləşir. Bu Şəhidlər Evi şəhidlərin dəfn mərasimini təşkil edirdi.

Gördüm ki, saati biləyinə batıb, amma yanmış qara üzündəki mavi gözləri hələ də diqqəti özünə cəlb edir. Qərara alındı ki, dəfn mərasimindən əvvəl cəsədi təmizləsinlər. Anasının yanına qayıtdım. Dedim: “Rübab xanım, oğlunun gözləri mavi idi mi? İndi o gözləri qara və tünd rəngdə görsən nə edərsən?”

- Eybi yoxdur, olsun, nə problemi var ki?

- Düzünü bilmək istəyirsizsə, oğlunuzun şəhid olduğu yeri tüstü basmışdı. Ona görə də çöhrəsi qaralıb.

"Oğlunuz yanıb" deməyə cürət etmədim. Məsələni cənab Nəzərpura danışdım. Dedi: “Şəhidlərin yalnız üzlərini açın ziyarət etsinlər”.

Anası əvvəlcə şəhidin üzünü və alnını öpüşə qər qətdi. Sonra onunla dərdləşməyə başladı.

- Oğul bilirəm, bu gecə Hüseyn qardaşına qonaqsan. Hüseynə de ki, ondan ötrü çox darıxıram, hələ də gözlərim yoldadı. Həsəncan, sənın qəbrinin kənarında Hüseynə də bir qəbir saxlayıram.

Təəssüf ki, bu ana üç ildən sonra dünyadan getdi.

Cəbhə arxasındakı cəbhə

Ayağımın yüngül yaralanması bir müddət cəbhəyə qayıtmağıma mane oldu. Bu müddətdə yenidən Savadlandırma Hərəkatı və Cihad Təşkilatındakı fəaliyyətimi davam etdirirdim. Cəbhəyə Dəstək Təşkilatında Nəccari xanımın qrupunda çalışırdım. Cihad Təşkilatının verdiyi maşınla şəhərin müxtəlif məscidlərindən xalq yardımlarını toplayıb qərargaha gətirir, ordan da döyüş məntəqələrinə göndərirdik.

Dəstək Təşkilatının qərargahında işləyənlərin hamısı könüllülər idi. Bu təşkilat öz işlərini ilbəl artırır genişləndirirdi.

Gündə qırxa yaxın qadın salonda fəaliyyət göstərirdi. Burada 17 yaşdan tutmuş 50 yaşacan qadınlar var idi. Şəhərin bütün məhəllələrindən: Abbasi, Selab, Xəyyam, Taliqanidən... gələnlər olurdu. Onlar arasındakı birlik və səmimiyyət o qədər güclü idi ki, yaş, məhəllə, varlı-kasıb tanımırdı. Könüllülərin iş saatlarında heç bir məcburiyyət yox idi. Hər kəs özünə münasib olan zamanda yardım etməyə gəlirdi. Paltarları qərb və ya cənuba göndərməzdən əvvəl ayırd edərdik. Bəzən bazarın xeyriyyəçiləri neçə ton qənd göndərirdilər. İyirmiyə yaxın qadın evlərindən qənddoğrayan gətirib onları doğramaqla məşğul olurdular. Bu iş təqribən bir ay vaxt aparırdı. Doğranmış qəndləri 200 qramlıq kiçik kisələrdə qablaşdırıb ağızlarını bağlayırdılar. Bazarın xeyriyyəçi parça satanları bəsiçi paltarları tikmək üçün parça göndərirdilər. Xanımlar evlərindən gətirdikləri tikiş maşınları ilə paltar tikirdilər. Bir qrup xanımın işi, parçaları müəyyən şablonlar əsasında biçmək idi. Bir neçə xanım isə bu biçilmiş parçaları bir-birinə kökləyirdilər. Digər qrup isə tikiş maşınları ilə onları tikirdilər. Başqa qrup isə hazır paltarlara düymə tikməklə məşğul olurdu. Bir neçəsi də bu paltarları ütüləyirdi. Xanımlar işləyə-işləyə, ya söhbət edər, ya da mahnı oxuyardılar. Bir dəfə Nəccari xanıma dedim: “Bunlar bu qədər səs-küydə əziyyət çəkmirlər?”

- Təbii ki, yox. Bu söhbətlər və mahnı oxumaq olmasa, onlar axşama qədər yüz dəst paltar tikə bilməzlər. Adətən, o günlərdə radio-televizorda tez-tez yayımlanan azərbaycanca hərbi mahnılar oxuyardılar. Nəccari xanım deyirdi: “Bu mahnılardan könüllülərimiz enerji alırlar və iş sürətlə irəli gedir”.

Azan vaxtı fasilə olurdu. Namazdan sonra birlikdə yemək yeyir, sonra təkrar işə dönürdülər. Nahar üçün

böyük süfrə açırdılar. Hər kəs nə gətirsəydi, süfrəyə qoyardı. Bozbaş, küftə, pendir-çörək və s. Gündəlik çay və qəndlərini də evdən gətirirdilər ki, qərargahda olan yeməli şeylərdən istifadə etməsinlər.

Müharibənin əvvəllərində məktəblərdən göndərilən yardımlar tərbiyəvi işlər otağında saxlanılırdı. Yardımlar müəyyən miqdara çatdıqda onu qərargaha təhvil verirdilər. Həmin günlərdə qərara alındı ki, məktəblərdən yığılmış yardımları birbaşa qərargaha təhvil versinlər. Beləliklə, yardımlar qərargahın vasitəsilə müharibə məntəqələrinə yollanırdı. Adətən yardımların göndərilməsi hər həftənin sonu baş tuturdu.

Məscidlər səngər idi

Bütün bu işlərlə yanaşı İmam Xomeyni məscidindəki fəaliyyətlərimin də bir başqa yeri var idi. Quran müəllimlərindən olan Səlahi xanımın təklifi ilə şagirdlərin yaş həddinə görə siniflər təşkil edilirdi. Beləliklə, yaşlılar daha çox Quranı üzündən oxumaq və mənasını öyrənmək dərsləri ilə maraqlanırdılar. Cavanlar isə Quran təfsiri və Nəhcül-Bəlağə dərslərində iştirak edirdilər.

Cümə axşamları Cəmə məscidində Kumeyl duasına gedərdik. Hər məhəllənin özünün gedib-qayıtması üçün avtobusları var idi. Bizim sürücümüz Dəvəçi məhəlləsindən olan Kərim ağa adında yaşlı bir kişi idi. Axşam saat 9-da hamı İmam Xomeyni məscidinin qarşısında toplaşıb avtobusa minirdi. Qayıdanda isə hər kəs harda özünə rahat olsa, orda da avtobusdan enirdi. Mən Laləzar üç yolunda enirdim. Kərim ağa avtobusu saxlayırdı və mən küçəmizə daxil olana qədər avtobusu sürüb getmirdi.

Çox vaxt şəhid ailələri Quran məclislərinin məhz onların evlərində təşkil edilməsi üçün bizi dəvət edirdilər. Sınıfın həmişəki proqramlarından başqa, hansısa bir şəhidin xatirələri danışılar və vəsiyyətnaməsi oxunardı. Şəhidlərin dəfn mərasimi çox əzəmətli və möhtəşəm olurdu. Saat meydanından başlayıb Gülüstan bağınacan davam edərdi. Həftənin hansı günü və günün hansı saati olmasının fərqi yox idi. Camaat sel kimi şəhidləri qarşılamaq üçün axışırdı. Gülüstan bağında cənazə namazı qılınandan sonra hamı avtobuslara minib dəfn mərasimi üçün Vadiye-Rəhmətə gedərdi.

Şəhadət şəhərinin qonağı

1984-cü il dekabrın axırlarında Şəhid Təcəllayinin xanımı mənə xəbər verdi ki, ağa Mehdi və xanımı Təbrizdə cənab Nurbəxşin evində qonaqdırlar. Onlar Məşhəd ziyarətindən gəlmişdilər. Həmin gün qərara aldım ki, birlikdə gedib onları ziyarət edək. Bir ildən sonra onları yenidən görəcəyimə görə çox gözəl hisslər keçirirdim.

Ağa Nurbəxşin evi Mənsur¹ küçəsində idi. Ora çatanda Səfiyyə xanım ağa Mehdiinin çantasını hazırlayırdı. Ağa Mehdiini həmişə bəsicı libasında gördüyümdən, çantasında Sepah formasına baxıb təəccübləndim. Soruşdum: “Nə əcəb ağa Mehdi Sepah formasını da aparır?!” Səfiyyə xanım təbəssümlə cavab verdi: “Ağa Mehdiinin İmam Xomeyni ilə görüşü var”.

Özündən soruşdum: “Komandır, doğrusu İmam Rzadan nə istədiz?” Çox aram və həmişəki təbəssümü ilə dedi:

---

¹ İndiki Şəhid Beheşti küçəsi

“Üç şey – İmam Xomeyninin salamatlığı, İslamın qələbəsi, bir də Mehdi Bakiri üçün şəhadət. Amma...”

- Ağa Mehdi, şəhadətin amma və əgəri yoxdur ki...

- Doğrudur, amma Allahdan istədim ki, şəhid olsam, hətta bir qarış torpaq da qismətim olmasın”.

Bədr ərəfəsində

Fevralın axırlarında Rəsulun təklifinə əsasən döyüş məntəqəsinə qayıtmağı qərara aldım. Martın 5-i gecə avtobusla Tehrana yola düşdük. Səhər saat 6-da Tehrana çatdıq. Səhər yeməyini Tehranın Dəmir yolu vağzalında yedik. Yolun davamını qatarla getməyi qərara aldım. Tehran-Əhvaz qatarı günorta saat 12-də hərəkət etdi. Cümə axşamı günortadan sonra Əhvaza çatıb birbaşa cənab Nurbəxşin evinə getdim. Bəzi döyüşçülərin ailələri hələ də Əhvazda idi. Həyat yoldaşları Xeybər əməliyyatında şəhid olan xanımların yeri görünürdü. Şəhid Həmid Bakiri və İbrahim Himmətin ailəsi bu qəbildən idi. Bu dəfə cənab Nurbəxşin qardaşının ailəsi də onlara əlavə olmuşdu. 18 yaşlı oğlu Xeybər əməliyyatında şəhid oldu. Bu xanımlar mənə “Cəbhəçi Sarəmi” deyirdilər.

Cüməni elə oradaca istirahət edib ertəsi gün tezdən Əhvaz xəstəxanasına getdim. Səhər onlarla vidalaşanda cənab Nurbəxşin anası soruşdu: “Cəbhəyə gedirsən, nə vaxt qayıdacaqsan?”

- Gedirəm görüm xəstəxanada nə xəbər var. Vaxt etsəm mütləq sizin yanınıza gələcəyəm.

Xəstəxanaya çatanda tibb bacıları bölümündən mənə də iş qrafikinə verilməsini istədim. Qarşıya hər hansı bir mühüm məsələ çıxmasaydı, qarifək üzrə bazar ertələri mənim istirahət günüm idi. Evə qayıdıb Hacıxanıma

dedim: “Ana, bazar ertələri ümumiyyətlə bekaram. Mənimlə nə işiniz var idi?”

- Bazar günü, günorta Seyid Hüseyn bizi Şələmçəyə aparmalıdır. Ondan xahiş edərik bazar ertəsi gələr, sən də bizimlə gedərsən. Cənab Nurbəxşin xanımı kaşanlı idi. Şələmçənin torpağı və Kaşan güləbi ilə təsbəh düzəltmək istəyirdi. Bazar ertəsi günü mən, cənab Nurbəxşin anası, yoldaşı, bibisi və qardaşı arvadı Şələmçəyə getdik. Birinci dəfə idi ki, Şələmçəni görürdüm. Qəribə və bənzərsiz hislərim var idi. Bu torpağın çox hissəsi bomba və minalardan təmizlənməmişdi. Hələ də şəhidlərin çəkmələri və kaskaları torpağın üzərində görünürdü. Dəhşətdir! Qardaşlarının cəsədi sənin bir neçə addımlığında qala, amma bir iş görə bilməyəsən. Ananın ürəkyandıran ağuları və Seyid Həsənin rövzəxanlığı məni göz yaşlarına qərq etdi. Dəstəmaz alıb bir neçə ovuc torpaq götürdük. Evdə torpağı ələyib güləblə xəmir halına saldılar. Bir neçə dəne gözəl qəlibdə möhürlər hazırlandı. Təsbəh dənələrini noxud boyda yumrulayırdıq. Ana da yorğan iynəsi ilə onları deşirdi. Selofan üzərinə düzüb günəşin altına sərdi ki, qurusunlar. İpək sapa düzdüyü 33 muncuqlu təsbəhi bir canamazin arasına qoyub dedi: “Bu möhür və təsbəhi hacı Haşim¹ İmam Xomeyniyə aparacaq”. Mən də yadigar olaraq bir möhür və təsbəh götürdüm.

---

¹ Cənab Nurbəxşin atası.

...Ağa Mehdi əbədiyyətə qovuşdu

Martın 10-u bütün qüvvələrə döyüş hazırlığı əmri verildi. Aşura dviziyasının qərəgahı Dezfül yaxınlığındakı qarnizonda idi.¹ Qüvvələrin ezam edilməsinin təşkili burada yerinə yetirilirdi. Bu məntəqənin səhra tibb mərkəzləri bütün döyüş bölgələri arasında nümunəvi idi. Burada çox fəal və aktiv qruplar fəaliyyət göstərirdi. Qərara alındı ki, dörd səhra tibb mərkəzi də avtobuslarda yerləşdirilsin. Bu dəfə təcili yardım maşınlarının keyfiyyəti əvvəlkilərlə müqayisədə çox yüksək, qruplar isə daha kamil idi. Ümumi cərrahdan tutmuş, anestezioloqa qədər, ortoped, terapevt və qan alan mütəxəssis də var idi. Qərargahlar Abadan və Şələmçə arasında, bizimki isə 4-cü cəbhədən 4 kilometr aralıda yerləşirdi. Məndən əlavə, Zəncan xəstəxanasından göndərilmiş bir xanım da qrupa daxil idi.

Martın 11-i, əməliyyatın birinci günü İmam Hüseyn (ə) batalyonunun bir döyüşçüsünü gətirdilər. Dalağı yaralanmışdı və şiddətli qanaxması vardı. Mütləq ona qan vurulmalıydı. Qan qrupu – 2-ci qrup mənfi idi. Amma buzxanada saxladığımız qan kisələri arasında bu qrupdan olan qan yox idi. Öz qan qrupum da 2-ci qrup mənfi idi. Qan alan həmkarımdan, məndən qan almasını istədim. Dedi: “Sərəmi xanım, siz yorğunsunuz, vəziyyətiniz ağırlaşar”.

- Heç bir problem olmaz, inşallah. Bir qədər xurma yeyərəm halım düzələr.

---

¹ Bu qarnizon Mehdi Bakirinin şəhadətindən sonra Şəhid Bakiri qarnizonu kimi məşhurlaşdı.

O gün məndən 150 ml qan aldılar və birinci qan bağışlama kartımı da orada verdilər. Yaralını qan vurduqdan sonra birbaşa Əhvaz xəstəxanasına köçürdülər. Səhra xəstəxanasında olduğum 6 gün ərzində Bədr əməliyyatının ən çox tələfat verdiyi gün - martın 16-sı idi. Mütəmadi olaraq ağa Mehdini və digər komandirləri yaralılarından soruşurdum. Gecə saat 22:30-da bir yaralıdan eşitdim ki, Mehdi Bakiri yaralanıb. Gecənin axırına qədər gözləyirdim ki, onu da müalicə üçün xəstəxanaya gətirələr. Gecə yarını keçmişdi. Təzə gətirilən başqa bir yaralıdan eşitdim ki, ağa Mehdi şəhid olub. Mən buna inana bilmirdim. Səhər hadisənin xırdalıklarını eşidəndə öz-özümə fikirləşirdim ki, ağa Mehdi İmam Rzadan (ə) istədiyinə çatdı. Səfiyyə xanımın bu xəbəri eşitdikdə nə hala düşəcəyini düşünürdüm. Ağa Mehdinin şəhadəti hamı üçün dözülməz idi.

Bədr əməliyyatı şəhidlərinin Təbrizdə dəfn mərasimi

Martın 20-də Bədr əməliyyatı başa çatdı. Amma mən o günə qədər cəbhədə qala bilmədim. Təbrizdən xəbər gəldi ki, anam xəstəxanada yatır. Böyrək çatışmazlığından əziyyət çəkirdi. Martın 19-da Təbrizə qayıtmağa məcbur oldum. Şəhidlərin cənazələrini də, mən sənişini olduğum qatarla gətirirdilər. Birbaşa Təbrizə gəldik. Dəmiryolu vağzalında Ərteş və Sepah qüvvələri matəm marşı ilə şəhidləri qarşıladılar. Rəsmi mərasim təşkil edildi. Həmin günün səhəri, İranın yeni təqvim ilinin daxil olmasından öncə, Təbrizdə şəhidlərin dəfn mərasimi keçirildi. Səhər tezdən fotoaparatomu ağa Sabirin studiyasına apardım və dəfn mərasiminin şəkillərini çəkmək üçün 36 kadrly foto plyonka aldım. Bilirdim ki, çox əzəmətli bir mərasim

keçiriləcək. Camaatın sel kimi axışması yaxından şəkil çəkməyimə mane olurdu. Küçənin kənarında bir pikap maşını dayanmışdı. Onun üstünə çıxıb bir neçə şəkil çəkdim. Bu şəhidlərin cənazə namazını Ayətullah Mələkuti¹ qıldı. O gün Təbrizin və Aşura dviziyasının ən qəmli və kədərli günlərindən biri idi.

Hərəkət davam edir

1985-ci ildə Savadlandırma Hərəkətinin kadrlar şöbəsində öz işimə qayıtdım. Sentyabrın 20-i mən və Məryəm xanım Əfruşəndə hərəkətin məktəblər üzrə müfəttişi seçildik. Gələn ilin iyun ayınacan Vərziqan² şəhərində yaşamalısınız. Ailəmin bunu qəbul edib-etməyəcəyinə əmin deyildim. Qərara aldığımız ki, cənab Kərimi atamla söhbət edib, onu razı salsın. Xoşbəxtlikdən atam razılaşdı və Vərziqanda qalmağım üçün bir ev tutmağı qərara aldı. Bu şəhərin tabeliyində olan kəndlərin hamısını yoxlamaqdan ötrü, onlara ən azı bir dəfə baş çəkməli idik. Dərslərin təşkilinin təbliğindən əlavə, siniflərin vəziyyəti və onların problemi haqda idarəyə məruzə edirdik.

---

¹ Ayətullah Mirzə Müslim Mələkuti 1924-cü ildə Şərqi Azərbaycanın Sarab şəhərində anadan olmuşdu. Qum və Nəcəf dini hövzələrində təhsil almışdı. Dini hövzələrdə İslam dinini tədris edirdi. İran xalqının inqilab hərəkətində inqilabçı ruhanilərlə birləşərək Pəhləvi rejiminə qarşı müxalifətə başladı. Ayətullah Mələkuti 1987-ci ilin oktyabr ayından, Ayətullah Şəhid Seyid Əsədullah Mədəniyə sui-qəsd edildikdən sonra Təbriz üzrə İmamın nümayəndəsi və Təbrizin İmam Cüməsi təyin edildi. 1995-ci ilə qədər bu vəzifədə çalışdı. Bu inqilabçı ruhani 2014-cü ilin aprel ayında ağ ciyər xəstəliyindən dünyasını dəyişdi.

² Vərziqan rayonu Təbrizdən 78 kilometr şimalda dağlıq bir ərazidə yerləşir.

Şəhərin girişinə yaxın əsas küçələrdən birində ev kirayələdik. Etibarlı bir yer idi. Ev sahibinin qardaşı ilə Vərziqanda Cihad Təşkilatından kiçik tanışlığımız var idi. Əlbəttə tənha yaşamırdım, Məryəm və iki nəfər tibb işçisi də mənimlə birgə qalırdı. Tibb işçiləri əhərli, Məryəm isə mənimlə bir şəhərdən idi. Evin iki 9 kvadrat metrlik otağı və kiçik bir dəhlizi var idi. Məryəmlə bir otaqda qalırdım. Tibb işçisi olan xanımlar isə üzbəüz otaqda qalırdılar. Evin dəhlizi və mətbəxi ümumi idi. Ev sahibinin ailəsi də arxa həyətdəki evdə yaşayırdı və bu da bizə mənəvi bir dəstək idi.

Vərziqan şəhərinin gigiyena və sanitariya vəziyyəti elə də ürəkaçan deyildi. Şəhərin ortasından bir çay axırdı. Camaat zibillərini ora tökürdü. Çay həqiqətdə bir zibilxanaya çevrilmişdi. Hər gün səhər dəstə-dəstə ördəklər evlərdən çıxıb çaya doğru gedirdilər. Qüruba az qalmış hər bir ördək məxsus olduğu evin yolunu tutub geri qayıdırdı. Zehnimdə ördəklərdən ibarət gözəl bir səhnə ilə, şəhərin təəssüfləndirici antisanitariya vəziyyəti, ikisi bir cərəivədə yer alırdı.

Vərziqanın 350-yə yaxın kəndi var idi. Kəmanəcə olyadan (yuxarı) və Kəmanəcə sofladan (aşağı) tutumuş, Siyəhrud, Xarvana, Çiçəkli və Tərzəmə qədər əraziləri əhatə edirdi. Bu kəndlər o zaman Şərqi Azərbaycanın geridə qalmış kəndlərindən sayılırdı. Kəndlərin əksəriyyətinə elektrik xətti çəkilməmişdi. Gecələr evləri ağ neft lampaları və ya çıraqqla işıqlandırırtdılar. Bəzilərinin isə nefti və ya pulu olmadığına görə şam yandırardılar.

İkimiz birlikdə bütün kəndlərə gedə bilməyəcəkdik, ona görə işimizi yarıya böldük. Kəndlərin yarisına mən, yarisına da Məryəm baş çəkəcəkdik. İki nəfər sürücümüz var idi. Ağa Nəcati və Səfəri. Nəcati Kasin kəndindən,

Səfəri isə vərziqanlı idi. Hər ikisi bu məntəqəni yaxşı tanıyırdılar. Maşınları isə o vaxtkı Land Rover idi. Hər dəfə hansısa kəndə getmək istədikdə, özümüzlə bütün ləvazimat və təchizatı götürürdük. Sanitariya və gigiyena məhsullarından tutmuş, ərzağa qədər. Yağ, makaron, un və s. O zamanlar un pay üzrə verilirdi. Cənab Nurbəxş bizim sifarişimizi Vərziqanın icra hakimi cənab Kitabiyə çatdırmışdı. Ona görə də bizi lazım olan məhsullarla təmin edirdilər. Hər dəfə gedəndə özümüzlə çoxlu təbaşir və kitab da aparırdıq. Hərəkətin müdir və müəllimlərinə tapşırırdıq ki, ehtiyacı olduqları bütün ləvazimatları bizə yazılı şəkildə bildirsinlər.

Tövlədə dərs

Bəzi kəndlərin məktəbi yox idi. Dərsləri tövlədə, ya da təndirxanada təşkil edirdilər. Dərs vaxtı təndirin üzərini su testi ilə bağlayırdılar ki, kimsə içərisinə düşməsin. Üzərinə ağ rənglə xəstə çəkilməmiş qara dəriyi mismarla divara vururdular ki, o da yazı lövhəsini əvəz edirdi. Çox yerdə günorta növbələrində sinfin işıqlandırılması üçün çıraqdan istifadə edilirdi. Oturacaq yerinə də dəmir yağ qutularını sırayla bir-birinin yanına düzürdülər. Bəziləri rahat olmadığına görə özləri ilə döşəkçə gətirib bu qutuların üstünə atırdılar. Yeri gəlmişkən, ən çalışqan siniflərimiz də elə belə kəndlərdə olurdu. Uşaqlar yüksək şövqlə dərsə gəlirdilər. Heç bir şeydən gileylənməyib deyirdilər: “Xanım, bura çox yaxşıdır. Xüsusilə də qışda təndirin istisi ləzzət edir”.

Kənd sakinləri çox istiqanlı idilər. Hamı kəndə daxil olan hər bir maşını qarşılamağa gedirdi. Mən özüm də səyyar kitabxana da aparırdım. Kəndin hər bir məktəbinə ən azı on kitab hədiyyə edirdim. Kitablara şagirdlərin

arasında əldən-ələ dolanırdı. Gələn dəfə təkrar yoxlanış üçün həmən kəndə gedəndə özümlə başqa kitablar aparırdım.

Yollar və dərələr

Kəndlərin çoxunun maşın yolu yox idi. İmkan qədər maşınla, yolun qalanını isə ya piyada, ya da qatırla gedirdik. Yollar ensiz və dar idi, qatırlar güclə keçə bilirdi. Əgər bir anlıq büdrəsəydi, belindəki yüklə birlikdə dərənin dibinə yuvarlanacaqdı. Sonradan başa düşürdüm ki, əvvəlki həmkarlarım niyə heç vaxt bu kəndlərə getmirdilər. Bu kəndlərə gedəndə müəllimlər məni görüb təəccüblənirdilər. Soruşurdum ki, indiyə kimi sizə yoxlama gəlməyib? Çoxlarının cavabı mənfə olurdu. Deyirdilər: “Biz öz problemlərimizi Təbrizə get-gəl edən ibtidai sinif müəllimlərinin vasitəsilə çatdırırıq”.

Bu müddətdə yalnız bir neçə dəfə Təbrizə gedə bilmişdik. Tibb işçiləri isə tibb məntəqəsində xidmət edirdilər. İş saatları səhər 8-dən günorta saat 2-yə qədər idi. Hava yaxşı olan günlər işdən sonra Əhərə qayıdirdılar. Əks təqdirdə, vaxtlarını bizimlə keçirir, həftə sonları isə öz şəhərlərinə gedirdilər. Vərziqan-Əhər yolu torpaq olduğundan onu bir saat yarıma qət edirdilər. Bəzən bizi də öz evlərinə dəvət edirdilər. Şahbaz cipləri ilə Əhərə gedirdik. Vərziqandan Əhər üçyolunacan gediş haqqı 60 tımən idi. Halbuki o zaman mən 633 tımən maaş alırdım. Evin kirayəsi, günlük xərclər, ağ neftin alınması da bizim öhdəmizdə idi.

Bu müddətdə asudə vaxtlarım çox az idi. Yalnız məscidlərdə təşkil edilmiş ümumi mərasimlərdə iştirak edirdim. Hər həftə şənbədən çərşənbə axşamınacan kəndləri yoxlamağa gedirdik. Çərşənbə və cümə axşamı da

gərək bu yoxlamaların məruzəsini hazırlayıb Təbrizə göndərəydik. Gələn həftənin planlarının qurulmasını, növbəti səfərlər üçün ehtiyac olan ləvazimatların hazırlanmasını və bəzi şəxsi işləri bu iki-üç gündə görürdük.

Məktəb qapısının qıfıllanması

Səfərlərimizin biri Əjdər kəndinə idi. Kəndə daxil olan kimi gördüyüm ilk səhnə məni təəccübləndirdi. Əhalinin çoxu bayıra çıxmışdı. Məktəbin böyük taxta qapısını qıfıllamışdılar. Uşaqlar məktəbin önündə yerdə əyləşmişdilər. Müəllimlərinin adı Haşimi xanım idi. Soruşdum: “Niyə sinifə daxil olmayıbsız? Dərsin vaxtından 20 dəqiqə keçib”. Şikayət edərək cavab verdi: “Direktor qapını qıfıllayıb və deyir ki, biz Təhsil Nazirliyinin verdiyi neft payı ilə sinifləri qızdırma bilmirik”. Qəhərləndim. Müəllimlərə bir söz demədən çadramı məktəbin qapısının qarşısında yerə sərdim. Maşından iki ədəd yorğan gətirib çadramın üstünə sərdim. Yeni dərsə başlayan 1-ci və 2-ci sinfin uşaqlarından xahiş etdim ki, sağ tərəfdəki yorğanın üzərində əyləşsinlər. Onlardan yuxarı sinif uşaqlarını isə sol tərəfdə otuzdurdum. Dərslərinin yerini soruşdum. Məktəbin taxta qapısı ağ rəngdə idi. Qapının sağ tayında qırmızı təbaşirlə riyaziyyat dərsi keçdim. Həll etmələrindən ötrü bir neçə çalışma verdim. Qapının digər tayında isə yuxarı siniflərə ədəbiyyat dərsi keçdim. O gün axşam saat 7-yə qədər iki zəif çırağın işığı altında dərsi davam etdirdik. Dərs bitdikdən sonra çadramı təmizləyib yenidən başıma saldım.

Həmin axşam şam yeməyi üçün kənd şurasının üzvlərindən olan cənab Musapurgildə qonaq idik. Gecə

saat 10 radələri idi. Dedilər bir nəfər gəlib sizinlə işi var. Kəndin ruhanisi idi. Evə gəldi və bir az söhbət etdik. Dedi: “Sarəmi xanım, siz bu gün bizə bir dərs verdiniz ki, ömrümün sonunacan belə bir səhnəni yenidən görə biləcəyimi düşünürəm. Sizin də digər müəllimlər kimi, qapının qıfıllı olduğunu görcək geri dönəcəyinizi düşünürdük, amma atdığınız addım gözlənilməz oldu”. Dedim: “Qardaşım, əgər unutmamısınızsa bu hərəkətin başlanması İmamın göstərişi ilə baş tutub. Heç ola bilərmi ki, kimsə inqilab tərəfdarı olsun, İmamın ardıcılıyam desin, amma İmamın əmrinə etinasızlıq göstərsin?!”

Hacıağa istədi ki, növbəti gün şam yeməyinə onlara qonaq olaq. Yaxşı bir ortam yaranmışdı. Direktor və bütün şagirdlər də dəvətli idilər. Direktor tənqiddən öncə öz səhvini etiraf etdi. Ondan xahiş etdim ki, neft probleminə görə hərəkətin dərslərini dayandırmasın. Ona məktəbi neftlə təmin etməkdən ötrü Təbrizə müraciət edəcəyimə dair söz verdim. Onlar üçün bir odun sobası da tapdıq. Neft olmadıqda ondan istifadə etmək olurdu. Digər kəndlərdə dərsləri tövlədə təşkil etdiklərini və onu heç bir vəchlə dayandırmadıqlarını xatırlatdım.

Sən nə imişsən!

Bir neçə gün idi ki, ailəm üçün yaman darıxmışdım. Dekabr ayının axırları işlərimi yekunlaşdırıb Təbrizə qayıtdım. Birinci gün heç bir yerə çıxmayıb evdə qaldım. Hərçənd bu, həftələrlə ayrılığın qarşısında bir şey deyildi. İkinci gün gedib idarəyə baş çəkdim. Həmkarlarımın hamısı həddən artıq şad idilər. Soruşdum: “Burda nə baş verib? Kəfiniz yaman kökdür”.

Həmkarlardan biri dedi: “Siddiqə, məgər xəbərin yoxdur, bu gün İmam Xomeyni ilə görüş üçün vəsiqə payladılar”.

- İmamla görüş? Nə vaxtdır? Niyə heç kəs mənə bir şey deməyib?

- Sabah gecə qatarla gedəcəyik.

O, təbəssümlə sözünə davam etməkdə idi ki, mən cənab Kəriminin otağına qaçdım.

- Çox sağ olun, cənab Kərimi! Necə oldu ki, biz İmamla görüşə layiq görülmədik. Bəlkə Vərziqanda olduğum üçün yadınıza düşmədi ki, biz də varıq?

-Yox, Sarəmi xanım, bu nə sözdür! İndi izah edərəm.

- Nə izah!? Sizdən heç gözləməzdim!? Bu qədər zəhmət çəkirik, görüş xəbərini gərək başqalarından eşitməliyik!?

Üzümü ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsul cənab Həsənpura tutub dedim: “Bir telefon zəngi nə qədər vaxt aparırdı ki, mənə xəbər vermək istəməyibsiz?”

- Sarəmi xanım, siz Allah bizdən inciməyin, vallah dövlətlilər üçün vəsiqə az idi.

İnciyərək otağı tərk edib və işə başladım. Həmin gecə avtobusla Tehrana yola düşüb səhər 8-də çatdım. Düşündüm ki, indi ən yaxşı iş, cənab Nurbəxşin atası ağa Haşimgilin evinə getməkdir. Onun İmamın ofisi ilə əlaqələri çox yaxşı idi. Məsələn ona danışan kimi dedi: “Hazırlaş gedək Camarana”. Qızı da bizimlə gəldi. Orda Əştəri adlı bir kişi ağa Haşimi çox gözəl qarşıladı və onun sözünü yerə salmadı. Mənə bir vəsiqə verib dedi: “Sabah səhər saat 7-də Camaranda ol”.

Dekabrın 27-si səhər 7-yə bir neçə dəqiqə qalmış, ağa Haşimin qızı ilə bircə Camaranda olduq. Ön sıralarda əyləşmişdik. Bir neçə dəqiqə sonra yavaş-yavaş hərəkətin

uşaqları da hüseyniyyəyə daxil oldular. Həmkarlardan tanıdığım hər kimi gördümsə, salam verdim. Yazıq cənab Kərimi məni görəndə təəccübdən gülmək tutdu. Salam verib dedi: “Sərəmi, sən nə imişsən!”

- Görürsüz ağa Kərimi? Mən istəyirdim sizinlə gələm, amma icazə vermədiz. İndi özümü sizdən də əvvəl buraya çatırdım. Siz neçə yerdə yoxlanışdan keçdiz, mənə yalnız birindən.

Görüş başa çatan kimi dostlarımla vidalaşmağa getdim. Dedilər gedirik Cəmkərana və ordan da Təbrizə qayıdacağıq. Siz də bizimlə gəlersiz?

- Yox, siz necə istəyirsiniz qayıdın. Mən özüm gəlmişəm, özüm də qayıdacağam. Ağa Kərimi gülərək dedi: “Sərəmi, həqiqətən qibtə olunası iradən var”.

Çantamı götürüb Təbrizə qayıtmaq üçün ağa Nurbəxşin evinə getdim. Hacı xanım, İmamın bu gün nələr söylədiyini danışmağımı çox istəyirdi. Dedim: “Vallah o qədər İmamın tamaşasına qərq olmuşdum ki, qulaqlarım dediklərini eşitmirdi. Söhbət xəbərlərdə yayımlanacaq, əyləşib birlikdə dinləyərək”.

O gecə Təbrizə doğru yola düşdüm, bir gün qalıb yenidən Vərziqana getdim.

Qara rezin çəkmələr

Yuxarı və aşağı Kəmanəc kəndinin yolu çox pis idi. Bu kəndlər İpirana yaxın idilər. Aralarından bir çay keçirdi. O kəndlərə gediş-gəliş həqiqətən də çətin idi. Mehri xanım Pakdamən Yuxarı Kəmanəc, Rəhimi xanım isə Aşağı Kəmanəc kəndinin müəlliməsi idi. Savadlandırma Hərəkatının Vərziqan şəhəri üzrə məsulu cənab Musəvi dedi: “İndiyə qədər heç bir yoxlamanın yolu bu məntəqələrə düşməyib. Siz də bu fikirdən daşınısaz

yaxşıdır”. Vicdanım yol vermədi. İlk səfərimiz Aşağı Kəmanəc kəndinə idi. Qayıdan zaman hava çox dumanlı olduğundan yolda qaldıq. Cənab Səfəri dedi: “Burda qalmaq çox təhlükəlidir, gərək Yuxarı Kəmanəcə qədər piyada gedək”. Soruşdum: “Oracan nə qədər yol var?” Dedi: “35 kilometr”. Təqribən günorta saat 4 idi. Bir cüt qara rezin çəkmə geyindim. Maşının baqajından biraz ərzaq götürüb yola düşdük. Təqribən gecə saat 10-da kəndə çatdıq. Gecəni orada qalmaq üçün bizə bir ev göstərdilər. Deyəsən o evdə kimsə yaşamırdı. Çox yorğun idik. Piyada yol getmək bütün enerjimizi almışdı. Bu halda gərək şam yeməyi üçün də bir şey düşünəydim. Özümüzlə bir qədər quru qida məhsulları götürmüşdük. Tez işə başladım və şam üçün ətsiz makaron bişirdim.

Səhər saat 10-da xəbər gəldi ki, Təbrizə tərəf bir traktor gedir. Sərnişini, 2 yaşlı qızlarını müalicə etdirmək üçün şəhərə aparan bir ailə idi. Biz də hazırlaşdıq ki, onlarla birgə qayıdaq. O vəziyyətdə Təbrizə getmək, Vərziqana qayıtmaqdan daha rahat idi. Yolda gördük ki, uşaq çox sakitdir. Açıq xəstə uşağın bu qədər səssiz olması düzgün deyildi. Anasına dedim: “Nə sakit uşağınız var?” Dedi: “Sakitləşdirici dərman vermişəm”. 20 dəqiqə keçdi, amma yenə də uşaqdan səs çıxmadı. Nigaran oldum. Anasından icazə alıb uşağa baxmaq istədim. Məsum körpə çoxdan dünyasını dəyişmişdi, amma yazıq anası düşünürdü ki, onu dərman sakitləşdirib.

Anasına dedim: “Siz bir az istirahət edin, mən saxlayaram”. Uşağı atasına verdim və yavaşca qulağına dedim: “Övladınızın halı çox pis idi. Elə indicə dünyasını dəyişdi. Yaxşı olar kəndə qayıdasız”. Anası başına nə belə gəldiyini anlayan kimi, şivən qoparmağa başladı. Bacısı onu güclə sakitləşdirdi. Bizi Azərbaycan meydanına qədər

çatdırıb sonra kəndə qayıtdılar. O rezin çəkmələr hələ ayağında idi. Küçədə xəcalətimdən başımı yuxarı qaldıra bilmirdim. Bir taksi tutub evə qayıtdım. Uşaqlar məni bu çəkmələrdə görüb, o ki var güldülər.

Çiçəklinin küləyi

Fevral ayında Çiçəkli kəndinə bir yoxlama proqramımız var idi. Çiçəkliyə yola düşdüyümüz gün qar yağsa da, yol açıq idi. İşimiz kənddə günortayacan uzandı. Havanın pis olması gecə Vərziqana qayıtmağımıza mane oldu. Gecəni kənd sakinlərindən birinin evində qaldıq. Cənab Nəcəti təkid edirdi ki, gərək səhər tezdən qayıdaq. Dedim ki, hava dumanlıdır; külək başlasa dağın qarını yola sərəcək və yol bağlanacaq. Amma heç bir faydası yox idi, Nəcəti ağa iki ayağını bir başmağa dirəmişdi. Səhər tezdən Vərziqana doğru yola çıxdıq. Yolda bir bizim maşınımız vardı, bir də Sepahın cipi. Şərəfabadı keçdikdən sonra tufan qalxdı. Önümüzdəki maşın dağ yolunu keçdi. Biz keçən zaman isə maşınımızın üstünə qar uçuqunu töküldü və qarın altında qaldıq.

Öndə gedən maşının sürücüsü başa düşür ki, biz artıq onların ardınca getmirik; ehtimal verirlər ki, qar uçuğunun altında qalmışıq. Bizim dalımızca geri qayıdırlar. Maşında bir neçə yorğanımız var idi ki, onlara bürünüb isinirdik. Bir saata yaxın qorxulu vəziyyətdə qarın altında maşının içində qaldıq. Birdən maşınımıza ağır bir şeyin dəydiyini hiss etdik. Dalımızca gələn həmə o cip idi. Deyirdilər ki, qar bütün maşının üstünü örtmüşdü. Maşını cipə bağladılar və çəkib qarın altından çıxartdılar. Əgər Sepahın uşaqları olmasaydı, o gün başımıza nə bəla gələcəyi məlum deyildi.

Həmən il Vərziqanda çətin bir qış keçirdik. Şiddətli qar yağdı. Digər tərəfdən də bu məntəqəyə get-gəl etmək çox çətin idi. Ona görə də Təbrizə tez-tez gedə bilmirdim. Bütün bu məşəqqətlərlə müşayiət olunan qış fəslə ötüb keçdi. Yavaş-yavaş bayram tətili üçün Təbrizə qayıtmağa hazırlaşırıq. Hərəkət uşaqları martın 26-da idarədə olmalı idilər.

Pusqudakı canavar!

Bayramdan sonra yadda qalan səfərlərimizdən biri, Gülxır kənd məktəbini yoxlamağa getməyimiz oldu. Bu kəndin yolları bir-birilə baş-baş qoyan qızıl gül kolları ilə dolu idi. Bəlkə də elə bu gözəl güllərə görə kəndin adını belə qoyublar. Kənd camaatının çoxu seyid idi. Kəndin müəllimləri Əlipur xanım və onun dayısı qızı idi. Məktəbin aşağısı oğlanlar üçün nəzərdə tutulmuşdu və bir neçə pillə yuxarı çıxdıqda ikinci mərtəbədə qızların sinifləri yerləşirdi. Dərs bitən kimi uşaqlar dedilər: “Biz qapını bağlayınca siz yavaş-yavaş aşağıya doğru hərəkət edin”. Əvvəllər ağa Nəcatidən eşitmişdim ki, Gülxır dağ kəndidir və burada vəhşi heyvanlar olur. Bir neçə pillə endikdən sonra hiss etdim ki, bir heyvan mənə yaxınlaşır. Düşündüm ki, köpəkdir, əhəmiyyət verməsəm üzünü başqa səmtə tutub gedər. Yaxınlaşanda gözlərindən anladım ki, canavardır. Çox qorxdum, amma özümü itirmədim. Otərəf-butərəfə baxdım ki, gizlənmək üçün bir yer tapam. Evlərdən birinin qapısı açıq idi. qaçdım içəri. Ev sahibinin oğlu tufəngini təmizləyirdi. Tez bayıra çıxıb bir güllə ilə canavarı vurdu. Anası dedi: “Canavarın sağ əlini kəs və xanımın əlinə ver”. Soruşdum: “Niyə, Hacıxanım?”

- Sonralar yadına düşsə qorxmıyasan.

Bu iş o bölgənin inanclarından idi. Səhər gördüm ki, canavarın leşini böyük bir qoz ağacının budağından asıblar. Çox böyük canavar imiş, az qalırdı quyruğu yerə dəysin!

Bu xəbər Təbrizdəki yoldaşlarıma da çatmışdı. Zəng vurub soruşurdular ki, eşitmişik sənə canavar hücum edib, necə olub?”

Bakı televiziya kanallarının tamaşaçıları

Bazar günü Xarvana kənd siniflərini yoxlamaq günü idi. Yeddi ibtidai sinifdən yalnız üç sinif gəlmişdi. Səbəbini soruşanda dedilər ki, bu gün Sovet Azərbaycanında istirahət günüdür. Azərbaycan televiziya kanalları bazar günləri musiqili proqramlar yayımlayır. Maraqlısı o idi ki, sərhəd kəndlərinin çoxunda adi antena ilə iki-üç Azərbaycan kanalı tuturdu, amma öz kanallarımızdan xəbər yox idi. Uşaqların çoxu bu verilislərə baxmaq üçün dərsə gəlmirdilər. Həmkarlarım deyirdilər: “Bazar günləri qayıblərin sayı çoxalır. Biz də məcbur oluruq sinifləri birləşdirək”. Bu problem ibtidai siniflərə aid olduğundan, məsələnin həlli də Təhsil Nazirliyinin öhdəsinə düşürdü və bizim əlimizdən bir iş gəlmirdi.

Şəhidlik barədə hədis

Məntəqədəki sinifləri yoxlamağa gedərkən fürsət yarananda onlara cəbhə və müharibə haqda söhbət edərdim. Yaşları çox olanlar sözlərimi daha yaxşı anlayırdılar. Özüm çəkdiyim və jurnallardan yığdığım şəkilləri kartona yapışdırıb, sancaqla bir ipdən asmışdım. Getdiyim hər yerdə boş divar tapıb, ipi divardan asır və fotosərgi təşkil edirdim. Kənd əhalisinin çoxu üçün bu

şəkilləri görmək bir yenilik idi. Çoxları bilmirdilər ki, qəlpə nədir və bomba necə olur. Bir dəfə ibtidai sinif uşaqlarından biri soruşdu: “Sarəmi xanım, bu dəmir parçası adamın bədəninə dəysə nə baş verir?” Məqsədi qəlpə idi. İzah edəndən sonra uşaqlardan biri dedi: “Mənim əlimə çox tikan batıb, indi anlayıram ki, bədəninə qəlpə dəyənlər nə çəkirlər”

Çoxları şəhid olmaq məfhumunu anlamırdılar. Yalnız bunu bilirdilər ki, şəhid - yəni müharibədə ölmüş bir insan. Kəndlərdə ibtidai sinif şagirdləri ilə şəhid ailələrinin görüşünə gəldik. Mən bu görüşləri, uşaqların cəbhə, müharibə və şəhadət məfhumlarını anlaması üçün çox təsirli bir vasitə hesab edirdim.

Ailənin təhsili!

İmamların şəhadət il dönümü kimi xüsusi günlərdə kəndlərin çoxunda mərasimlər təşkil edilirdi. Yoxlamaların birində dedilər ki, bu gün kənd məscidində Həzrət Fatiməyi Zəhranın (s.ə) şəhadəti münasibətilə mərasim keçiriləcək. Aş ehsanı verməli idilər. Sinif xanımlarının əksəriyyəti ora köməyə getmişdilər. Dedim nə gözəl! Qalanları da mənimlə məscidə gəlsin, bundan da gözəl dərs?!

Gedib gördük ki, süfrə açılar - sup, çörək, pendir və göyərtili düzüblər. Kəndin orta və yaşlı xanımları yerli ənənəvi paltarla, cavanlar isə çadra ilə süfrə arxasında əyləşmişdilər. Kəndin ruhanisi onlara moizə edirdi. Söhbəti bitən kimi mikrofonu əlimə alıb qadının dəyəri və rolu haqda bir az danışdım. Bundan əlavə Həzrət Zəhranın (s.ə) evdəki və uşaq tərbiyəsindəki rolu və qadının ən böyük cihadı - əri ilə mehriban olması haqda söhbət etdim.

Peyğəmbərdən (s) bir hədis dedim. O Həzrət buyurur: “Həyat yoldaşına bir stəkan su vermək, bir il gecə namazı qılmaq və oruc tutmaqdan üstündür”. Xanımlardan biri ucadan gülərək dedi: “Mən yoldaşıma kasayla su verirəm!” Hamı gülüşməyə başladı.

Xatirələrlə dolu Astamal

Astamal kəndi bölgənin ən mənzərəli kəndlərindən biri idi. Bu kəndə getmək mənim üçün çox yaddaqalan oldu. Bağ-bağatlı bir kənd idi. Ortasından çay axırdı. Kəndin sanitariya vəziyyəti digər kəndlərlə müqayisədə yaxşı idi. Xanımlardan birinin xahişilə nahar yeməyinə onlara qonaq oldum. Nahardan sonra kəndin bir neçə xanımı bizimlə söhbət etməyə gəldilər. Cəbhə və şəhidlər haqqında xatirələrimi və onlara döyüşçülərə yardım etməyin əhəmiyyətini danışmaq üçün gözəl fürsət yaranmışdı.

Savadlandırma Hərəkətinin mədəni işlər cəbhəsi

Hərəkətin Vərziqan şöbəsinin müəllimlərinin çoxu Təhsil Nazirliyinin təyin etdiyi rəsmi müəllimlər idi. Bu səbəbdən də buraxılış imtahanlarının vaxtını elə nizamlayırdılar ki, may ayının ortalarına qədər qurtarsın. İmtahanlardan sonra demək olar ki, mənim də bu şəhərdəki işim sona çatdı. Təbrizə qayıtmalı idim. Burda olduğum müddət ərzində Vəl-Fəcr 8¹ əməliyyatı həyata keçirilmişdi. Əhvaza gedə bilmədiyim üçün narahat idim.

---

¹ Vəl-Fəcr 8 əməliyyatı 9 fevral 1986-cı ildə başlayıb, 1986-cı il aprel ayının 20-nə qədər davam etdi. Bu əməliyyatda strateji cəhətdən mühüm olan Fav şəhəri iranlılar tərəfindən fəth edildi.

Amma Vərziqan da mənim üçün mədəni işlər cəbhəsi kimi idi. Gərək öhdəmə götürdüyüm bu məsuliyyəti layiqli şəkildə yerinə yetirəydim.

Təhsil Nazirliyində

1986-cı ilin yayında Təhsil Nazirliyinin rəsmi müəllimi olmaq qərarına gəldim. Hərəkətin işləri artıq mənim üçün çətin və yorucu idi. Buna görə də institutu bitirmiş müəllimlər üçün kursa ad yazdım. Bu məsələni cənab Kərimiyə açıqlayanda çox narahat olub dedi: “Sarəmi xanım, Hərəkət yaxud Təhsil Nazirliyi, fərq etmir, siz harda olsanız, bizim üçün fəxrdir”. Dedim: “Harda olsam özümü həmişə bu hərəkata borclu biləcəyəm”. Tam səmimiyyətlə deyirəm ki, mən bu hərəkətdə dəyərli təcrübələr əldə etmişəm.

Nəhayət, Təhsil Nazirliyinə uzun gediş-gəlişdən sonra, 1986-cı ilin yeni dərs ilinin ilk günü rəsmi müəllim kimi təsdiq olundum. Beləliklə, Təhsil Nazirliyinin işçisi olaraq, Təbrizin Şəhid Sərəndi qardaşları¹ adına orta məktəbində təlim-tərbiyə müəlliməsi kimi fəaliyyətə başladım. Maarif şöbəsində məktəblərin təlim-tərbiyə üzrə məsulu cənab Dəxani idi. Bu sahədə çalışmamı özüm ondan istədim.

Məktəbin direktoru Humayuni xanım idi. Məhnaz xanım Mərdanlu da təlim-tərbiyə üzrə digər müəllimə idi. Müəllimlərin bir-biri ilə çox gözəl münasibəti var idi. Məktəbdə səmimiyyət və vəhdət hökm sürürdü.

---

¹ Şəhid Mənsur Sərəndi 1958-ci ildə Təbrizdə dünyaya gəlmişdi. O 1981-ci ildə oktyabr ayının 20-də Pəncovin məntəqəsində şəhid olmuşdu. Şəhid Nasir Sərəndi 1959-cu ildə Təbrizdə anadan olmuş, 1979-cu il fevralın 11-də Tehrandə inqilab şəhidlərinə qovuşmuşdu.

Təlim-tərbiyə müəllimlərinin dərs saati həftədə 24 saat idi. Mənim şənbə, bazar günü, çərşənbə axşamı və çərşənbə günləri dərsim var idi. Bununla yanaşı, tərbiyəvi işlər o qədər çox olurdu ki, istirahət günlərini də məktəbə getməli olurdu. Şagirdlərin bu fənn üçün xüsusi bir dəftərləri var idi. Bir həftə öncədən gələn dərsin mövzunu uşaqlara elan edirdim. Bu iş onlar üçün iki cəhətdən yaxşı idi, həm özlərini dərsin mövzuna hazırlayırdılar, həm də dəftərlərini. İstedadlı uşaqlar öz dəftərlərində mövzuya uyğun planlar yazırdılar. Çoxları qəzətdən, plakatlardan və ya əvvəlki illərin kitablarından şəkil tapıb dəftərlərinə yapışdırırdılar.

Tədris ilinin əvvəlində şagirdlərə bir blank verdim ki, hər kəs öz təmayülünü - rəssamlıq, teatr, xor, hekayə yazmaq, Quranın əzbərlənməsi və oxunuşu məşğələləri üzrə müəyyən etsin. Xor və rəssamlıq dərsləri xanım Mərdanlunun öhdəsində idi və həqiqətən də rəssamlığına söz ola bilməzdi.

Təlim-tərbiyə fənninin mühüm işlərindən biri, səhər və günorta növbəsində şagirdlərin dərsdən qabaq məktəbin həyatında düzülükləri sıradakı proqramlarının təşkil edilməsi idi. Hər gün proqramın yerinə yetirilməsi bir sinfin öhdəsinə düşürdü. Ardıcılıq da məlum idi. Himn, Quran, həftənin mövzusunə uyğun olan hədislər və Fərəc duası. Proqram 10 dəqiqədən artıq çəkmirdi. Hər həftə şəhidlər və müqəddəs müdafiə¹ illərinə aid bir məqalə sıranın önündə oxunurdu. Adətən bu məqalələri şagirdlərin özü yazırdı. Direktor da seçilmiş ən gözəl məqalələrə hədiyyələr təqdim edirdi. Direktorumuz

---

¹ İran ictimai ədəbiyyatında İraq-İran müharibəsinə verilən ad.

şəhidlərə çox məhəbbət bəsləyirdi, şəhidlərə aid olan tədbirlərdə mütləq iştirak edirdi.

Yolum məktəbə uzaq olduğu üçün avtobusla gedib-gəlirdim. Səhərlər saat 7-nin yarısında yola düşürdüm ki, səhər proqramlarına çatım. Bu cəhətdən bir az əziyyət çəkirdim.

Xristian şəhidlərin ziyarəti

Payız günlərinin birində eşitdim ki, cümə günü namazdan sonra bir neçə şəhid dəfn olunacaq. Mən də iştirak etdim. Bu şəhidlərin arasında bir neçə xristian da var idi. Dəfn mərasimi Təbriz Müsəllasından başlayıb "17 Şəhrivər" küçəsinin əvvəlində davam edirdi. Ora çatanda isə, İmam Rza (ə) məscidinin qarşısında dayanıb, xristian şəhidlərin cənazələrini öz qəbristanlığına, digər şəhidləri isə Vadiye Rəhmət məzarlığına göndərdilər.

Bu mərasimdən bir-iki həftə sonra şagirdlərdən biri soruşdu: “Televizorda şəhidlərin dəfn mərasimini göstərirdilər. Deyirdilər şəhidlərin arasında xristian da var. Doğrudurmu?” Dedim: “Bəli, xristian həmvətənlərimiz də müharibədə iştirak edərək ölkələrini müdafiə edir və şəhid olurlar. Bizim üçün müsəlmanlarla onların arasında heç bir fərq yoxdur. Bütün şəhidlərin cənazəsi əzəmətlə dəfn olunmalıdır”. Həməən gün uşaqlara dedim: “Şəhidlərin məzarını ziyarət etmək barədə nə düşünürsüz? ” Uşaqlardan biri dedi: “Xanım, biz Gülzare Şühədaya çox getmişik. Olarmı, bizi xristian şəhidlərin məzarlarını ziyarət etməyə aparasız?”

- Əlbəttə! Çox gözəl təklifdir. Bəs onda hər kim istəsə səhər məktəbə valideyndən icazə kağızı gətirsin. Görüm mən də direktordan icazə ala biləcəyəmmi?

Direktor etiraz etmədi, başqa siniflərin şagirdlərinə də xəbər verdik. Bir avtobus tutub Təbrizin xristian şəhidlərinin məzarlarını ziyarət etməyə getdik. Şəhidlərin xatirəsini hörmətlə yad etmək əlaməti olaraq, hər bir şagirdə bir gül aldım ki, əllərində tutsunlar. Bir neçə şüşə gülab da aldım. Qızların hamısı çadra taxmışdılar. Bir məzarın başında dayanıb, onu gülabla yuduq. Hatifə xanım uşaqların şəklini çəkirdi. Bu anda iki qadın və bir kişi bizə tərəf gəldi. Xanımlardan biri bizdən soruşdu: “Nə əcəb bura gəlmisiz!”

Dedim: “Müqəddəs müdafiə həftəsində şagirdləri ziyarətə apara bilmədiyimiz üçün bu gün buraya gəlmişik ki, şəhidlərlə əhd-peyman bağlayaq. Bizim üçün müsəlman şəhidlə xristian şəhidin arasında fərq yoxdur. Çünki, bu müharibədə bütün şəhidlərin hədəfi bir idi. Peyğəmbərimizdən (s) hədis var ki, başqa dinlərə inananlara hörmət edin”.

Qadınlardan yanındakı kişi ağlamağa başlayaraq dedi: “İnana bilmirəm ki, müsəlmanlar bizim şəhidlərimizi ziyarət etməyə gəliblər”.

Dedim: “Niyə? Bu şəhidlər bizə görə, İran torpağını qorumaq üçün şəhid olublar. Biz bütün şəhidlərə borcluyuq. Müsəlmanla xristianın fərqi yoxdur”.

Uşaqlar birlikdə yadigar bir şəkil çəkdirmək istəyirdilər. Xristian xanımlar başlarına bir şal örtmüşdülər. Bizim çadramızı görəndə, şəkil çəkdirən zaman yaylıqlarını açıb yenidən islami qaydada bağladılar.

Tarixi məlumatlar haqda divar kağızı

Şagirdlərin tarixi hadisələr barədə məlumatı az idi. Hər gün dərstdən qabaq məktəbin həyatında düzülən sırada onlara keçmişdə baş vermiş hadisələrdən danışmağa

imkan olmurdu. Fikirləşib qərara gəldim ki, tarixi hadisələr haqda bir divar qəzeti hazırlayım. Hər həftə şagirdlər baş vermiş tarixi hadisələr barədə müxtəlif mənbələrdən məlumatlar toplayıb, gözəl xətlə kağıza yazaraq oraya yapışdırırdılar. Beləliklə, həm öz məlumatlarını artırır, həm də digərləri rahatlıqla onların yazdığı bu məlumatları oxuya bilirdilər. Hər həftə şənbə günü divar qəzetinin məlumatları yenilənirdi. Bütün yazıları toplayıb bir qovluqda saxlayırdım. İdarədən yoxlama gələndə, həmin arxivi şagirdlərin mədəni fəaliyyəti kimi onlara göstərirdim.

Narkotik maddələr əleyhinə tamaşa!

Məktəbdəki bütün fəaliyyətlərin arasında ən çox yeri görünən teatr tamaşaları idi. Həmişə fikirləşirdim ki, gərək tamaşalardan istifadə edərək müxtəlif məsələləri şagirdlərə çatdıram. Bu işdən ötrü ilk olaraq, uşaqların hekayə yazmaq qabiliyyətini gücləndirmək lazım idi. Bu məqsədlə təlim-tərbiyə dərslərində şagirdlərə tapşırıq olaraq müəyyən bir mövzu verirdik. Onlardan bu mövzu barədə kiçik bir hekayə yazmalarını istəyirdik. Bəzən hətta mövzu seçimini də onların öz ixtiyarına buraxaraq deyirdik ki, düşündüyünüz hər bir süjet haqda kiçik bir hekayə yazın. Bu sahədə ədəbiyyat müəllimlərindən də yardım alırdıq. Onlar hekayəni oxuyaraq redaktə edir, tamaşaya qoyulmağa uyğun olsaydı, təsdiq edirdilər.

İstəyirdik ki, teatr qrupunun birinci tamaşası narkotik maddələr və zərərli vərdişlər barəsində olsun. Narkotik maddələrlə mübarizə mühüm məsələ hesab olunurdu. Xüsusən də şəhər ətrafı bölgələrdə bu məsələ daha əhəmiyyətli idi. Tamaşanın ssenarisini özüm yazmaq qərarına gəldim. Ədəbiyyat müəlliməsi Sepehri xanımdan

onu oxuyub redaktə etməsini xahiş etdim. Sepehri xanım yoxladıqdan sonra, cənab Lütfixodayidən də onu oxumasını istədim. Onun tamaşa yazmaqda gözəl qabiliyyəti var idi. Cənab Lütfixodayi mətni oxuyub öz təkliflərini verdi və mən də onları düzəltdim. Mətdən bir hissənin nüsxəsini çıxarıb tamaşada oynamaq arzusu olan şagirdlərə verdik ki, evdə məşq etsinlər. Günlərin birində uşaqların istedad və bacarığını dəyərləndirməyə başladıq. Mən, Mərdanlu xanım, Humayuni xanım, Zunuzi xanım və direktorun müavini, birlikdə münisflər heyəti idik. Uşaqlar bir-bir öz rollarını ifa edirdilər. Biz isə qrupun üzvlərini seçdik. Seçimimizin əsas meyarı danışıq qabiliyyəti və rolun ifası üçün lazım olan aktyorluq qabiliyyəti idi.

Qrupun üzvləri seçilən kimi, məşqlərə başladıq. Adətən teatr və xor qruplarının məşqi və sair fəaliyyətlər elə bir saata salınırdı ki, uşaqların dərslərinə çox da mane olmasın. Belə bir şərait olmasaydı, uşaqlar məktəbdə məşq üçün bir saat artıq qalmağa məcbur olurdular. Bu tamaşanı inqilabın il dönümü üçün hazırlayırdıq.

Yenə də qonaqlıq!

O günlərdə Rəsul cəbhədə idi. Dekabrın 23-ü zəng etmişdi və sözlərindən başa düşdüm ki, tezliklə əməliyyat başlayacaq. Yenə də döyüş bölgəsinə gedə bilmədim. Rəsul təsəvvür etdiyimdən daha tez Təbrizə qayıtdı. Çox təəcüblənib soruşdum: “Məgər əməliyyat başlamalı deyildi? Bəs niyə qalmadın?”

- Əməliyyatı yerinə yetirə bilmədik və ikinci gün geri çəkildik.¹

Geri dönməsindən 2-3 gün keçirdi. Birlikdə çay süfrəsi ətrafında oturmuşduq ki, telefon zəng çaldı. Elə bil Rəsulun ürəyinə dammışdı ki, onunla işləri var. Telefona özü cavab verdi, qərərgahdan cənab Ələvi idi. Söhbətləri bir neçə dəqiqə çəkdi. Soruşdum: “Nə xəbər var, qonaqlıqdır?”

- Bəli, dedilər tez bir zamanda Əhvaza qayıt.

Ağacan gülərək dedi: “Cəbhə dili ilə yaxşı tanışsan ha!” Anam soruşdu: “İndi bu qonaqlıq nə deməkdir?” Dedim: “Yəni əməliyyat”

Rəsul mənə dedi: “Yaxşı, imkan varsa özünü qonaqlıq üçün hazırla. Sən ki, şəhid olan deyilsən, heç olmasa gəl yaralılara yardım et”.

Anam yenə də getməyimə razı deyildi. Səsi bütün otağı bürüdü: “Yox bala! Bu müəllimə olub, daha gedə bilməz!”

- Yox Aba, öz hesabıma icazə alacam.

Rəsul və Ağacanın ucadan gülüş səsləri Abanın deyilməsini dayandırdı. Məktəbin təlim-tərbiyə işləri çox ağır və məsuliyyətli olmasına baxmayaraq, ürəyim çox rahat idi. Çünki Mərdanlu xanım mənim yoxluğumu hiss etdirməyəcəkdi. Yanvar ayının 4-ü 30 günlük icazə aldım. Əlbəttə, şagirdlərin mənim cəbhəyə getməyim haqda məlumatları yox idi.

---

¹ Kərbəla 4 əməliyyatı 26 dekabr 1986-cı ildə Muhəmməd Rəsuləllah rəmzi ilə Əbu Xuseyb məntəqəsində başlamışdı. Bu əməliyyat, Amerikanın düşməyə yardım məqsədilə etdiyi müdaxilə və casusluğu nəticəsində məğlubiyyətə uğradı. İran bu əməliyyatda çoxlu döyüşçülərini və dalğıcılarını itirdi...

Kərbəla 5-in Kərbəlası¹

Yanvarın 5-i Rəsulla birlikdə qatarla cənuba doğru yola düşdük. Əməliyyatın başlamasından iki gün əvvəl Əhvazın səhiyyə idarəsində olmalıydım. Əhvaza çatan kimi doktor Əhmədiyanın müavini həkim İbrahiminin yanına getdim. Dedi: “Əhvaz xəstəxanasının həkim heyəti dolub”. Abadan şəhərinin Aryən xəstəxanasına yazdı və məni ora göndərdi. Əhvazda cəbhəyə yollanmaq üçün hazırlaşan döyüşçüləri gördüm. Onlardan biri çox soyuqqanlı görünürdü. Hələ çəkməsinin bağlarını belə bağlamamışdı. Soruşdum: “Qardaşım, məgər siz cəbhəyə yollanmırsız?” Cavab verdi: “Təbii ki, gedirəm”.

- Bəs durun, siz də başqaları kimi bir iş görün, yaxud dostlarınızla vidalaşın. Qəhqəhə çəkib dedi: “Bunların bir qrupunu xırdalayacağam, bəzilərini isə xərcləyəcəyəm”.

- Xərcləməyi başa düşdüm, bəs xırdalamaqda məqsədiniz nə idi?

- Yəni yaralanacaqlar.

- Bəs siz hansı qrupa aidsiz?

- Mənə heç bir şey olmayacaq. Amma bu uşaqlardan bəziləri şaquli gedib, üfqi qayıdacaqlar!

Onun bu sözlərindən məni gülmək tutdu. Onunla sağollaşıb Abadana doğru yola düşdüm. Abadana gedərkən yolum Xürrəmsəhr xəstəxanasına düşdü. Xəstəxananın bütün bölmələri dağılmışdı, həyət kərpic və torpaqla dolu idi. Gediş-gəliş üçün yalnız bir ensiz yol təmizləmişdilər. Çarpayılardan hamısı sınıq-salxaq hala

---

¹ Kərbəla 5 əməliyyatı Kərbəla 4 əməliyyatından çox az fasilə ilə 1987-ci il, yanvarın 9-da Şələmçə bölgəsində baş tutdu. Bu əməliyyatın uğuru Kərbəla 4-dəki məğlubiyyətin acısını azaltdı.

düşmüşdü. Sistem dirəyinin əvəzinə, divara mismar vurub, kisələri ondan asırdılar. Əməliyyat otaqlarının qapısı yox idi. Qapı yerinə yorğan vurmuşdular. Bu vəziyyətə baxmayaraq, yenə də xəstəxanadan istifadə olunurdu. Bütün pəncərələr yorğanla tutulmuş, xəstəxananın önündə səngərlər düzəldilmişdi. Yaralıların əksəriyyəti ayaqüstü bu səngərlərdə müalicə olunurdular. Ehtiyac yarandıqda isə onları helikopterlə Əhvaza yollayırdılar.

Xürrəmşəhrdə bir neçə saat dayandıqdan sonra, Abadana doğru yola düşdük. Qürub çağı xəstəxanaya çatdıq. Hamı hazır vəziyyətdə idi. Hərbi əməliyyatın başlamasına bir neçə saat qalmışdı. Çox nigaran idik. Əməliyyat başlandıqdan bir neçə saat sonra 5-10 nəfər yaralı gətirdilər. Getdikcə sayları daha da artırdı. Əksəriyyəti Şirazın Fəcr 19 qoşununun döyüşçüləri idi. Bir anlıq məni ağlamaq tutdu. Öz-özümə düşünürdüm ki, Allah eləməsin, Bədr əməliyyatı hadisələri yenidən təkrarlansın. Aşura dviziyasının iki dalğıcı briqadasının əməliyyatda iştirak etdiyini eşitdim. Dalğıcı briqadası döyüşçülərinin başlarına gələ biləcək pis hadisələri düşünmək belə mənə ağır gəlirdi. Yanvarın 10-u gecə saat 4-də təcili yardım maşınları ilə bir-bir gəldilər. Döyüşçülərin əksəriyyəti başdan və sinədən yaralanmışdılar. Yaralılar arasında yanlıq hallarına da çox rast gəlinirdi. Onlardan biri danışırdı: “Qarşındurmaların çoxu su bəndlərinin ətrafında gedir. Döyüşçülər bataqlıqda tələyə düşürdülər, düşmənlər isə pulemyotlarla uşaqların başını atəşə tuturdu”.

Xəstəxanaya bir şəhid gətirmişdilər. Deyilənə görə ona dağıdıcı güllələr dəymişdi. Sinəsinin bir hissəsi və kürəyi dağılmışdı. Cəsədini bərpa edib Şəhidlər evinə yollamalıydıq. Vəsiqəsini köynəyinin cibindən götürüb

baxdım. Qanlı idi, amma yazıları oxumaq olurdu. Xodadad Ləşkəri idi. Kələybərdən ezam olunmuşdu. Xəstəxananı səs-küy bürümüşdü. O qədər qarışıqlıq idi ki, bir neçə addım getmək üçün neçə nəfərə dəyirdik. Halım yaxşı deyildi, yaralılarından birini sarıyırdım. Elə bu an Rəsulun yanımda durduğunu gördüm. Kiprikləri islanmışdı.

- Nə olub, Rəsul?

- Siddiqə, uşaqlar hamısı bir-bir şəhid oldular. Bunu deyib ağlamağa başladı. Baxmayaraq ki, boğazımı qəhər tutmuşdu, amma özümü güclə saxladım. Rəsul uşaq kimi ağlaya-ağlaya xərək üstündə yatan şəhidə baxaraq dedi: "Görürsən bu yazıq şəhidin başına nə gəlib?!"

Bədəni gömgöy idi və aşsüzən kimi dəlmə-deşik olmuşdu. O, deyirdi: "Adı Böyük Bağbandır.¹ Cəbhə yaran qrupun komandiri idi. Tikanlı məftilləri doğrayarkən kəlbətin əlindən suya düşdü. Yolun açılmasına və tikanlı məftillərin bitməsinə az qalmışdı. Döyüşçüləri məcbur edirdi ki, mən tikanlı məftillərin üzərində uzanım, siz mənim üstümdən keçib irəliləyin. Uşaqlar razılaşırlar. Amma onun ısrarı uşaqları bu əmrə tabe olmağa vadar etdi. Qardaşlar bir-bir Böyüyün üstündən keçirdilər, o isə "Ya Hüseyin", - deyərək nalə çəkirdi. Axırda bir dəfə "Ya Mehdi" deyib canını tapşırırdı".

---

¹ Şəhid Böyük Bağban qardaşım Rəsulun səmimi dostlarından idi. Şəhadətindən iyirmi gün sonra oğlu dünyaya gəldi və atasının adını ona qoydular.

Əhəd Muqimi¹ də Kərbəla 5 əməliyyatının dalğic şəhidlərindən və Rəsulun yaxın dostlarından idi. Xəstəxanaya gətirilən zaman yolda keçinmişdi.

Bu əməliyyat zamanı Şələmçə yaxınlığında bir neçə yeraltı xəstəxana düzəltmişdilər. Əməliyyatın 5-ci günü həmən xəstəxanalardan biri bombardman edildi. Deyilənə görə bütün könüllü işçilər, həkimlər, tibb işçiləri və yaralılar torpaq altında qalaraq, elə oradaca dəfn olunmuşdular.

Bu hadisədən iki gün sonra bir bəsicı gətirdilər, qəlpə düz sinəsinin ortasına dəymişdi. Özü deyirdi ki, xürrəməbədlidir. Tibb bacısı Əhmədpur xanım ağlayaraq onun köynəyinin düymələrini açırdı. Dedim: “Köynəyini qayçı ilə kəs!”

- Qorxuram qayçı yarasına dəyə.

Göz yaşları onun sinəsinə tökülürdü, yazığın yaraları göynəyirdi.

- Yaxşı sən niyə ağlayırsan? Halın yaxşı deyil, çəkil, mən açaram.

- Uşaqlara görə narahatam, iki gün öncə bizim yanımızda idilər, amma indi yoxdular. Özümü ələ ala bilmirəm.

Bu kimi hadisələr hamımızın ruhiyəsinə mənfi təsir göstərirdi, amma səbirli olmalıydıq.

---

¹ Şəhid Əhəd Muqimi 1964-cü ildə Təbrizdə dünyaya gəlmişdi. Aşura dviziyasının bu döyüşçüsü və məddahı 1987-ci il yanvarın 15-də Kərbəla 5 əməliyyatında İslam yolunda canından keçdi.

Əldə şüşə qırıntısı

Əməliyyatın son günlərində xəstəxananın pəncərələri partlayış dalğası nəticəsində qırıldı. Şüşə parçası sol əlimi kəsdi. Özüm yaranı sarıdım, amma sən demə yaranın içində qırıntılar qalıbmış. Bir neçə gün keçdikdən sonra gördüm ki, əlim şişir və getdikcə ağrısı çoxalır. Xəstəxananın cərrahlarından birinə əlimi göstərdim, sarğısını açaraq yaranı təmizlədi. Yaranı biraz ülgüclə kəsib şüşə qırıntılarını götürüb yenidən sarıdı.

Ürək əməliyyatı edən ortoped!

Kərbəla 5 əməliyyatı zamanı çox qərribə bir hadisə baş verdi. Bir gün mənə, təcili yardım maşını ilə gedib Xürrəmşəhr xəstəxanasından bir yaralını Aryən xəstəxanasına gətirmək tapşırıldı. Ora çatanda gördüm ki, yaralının halı yaxşı deyil. Onu təcili yardım maşını ilə apara bilməzdim. O, ürəyindən əməliyyat olmuşdu və vəziyyəti çox pis idi. Helikopter göndərmələrini istədik. Helikopter gəldi və yaralını xəstəxanaya apardıq. Üç gün sonra xəstəxanada növbədə idim. Gecə saat 2 olardı. Tibb bacısı otağında oturmuşdum ki, kostyumlu bir şəxs içəri daxil oldu və o yaralının yatdığı palataya getdi. Bölmənin müdiri Heydəri xanımdan soruşdum: “O kim idi?” Dedi: “Həmən döyüşçünü əməliyyat edən həkim idi. Gəlib görsün ki, vəziyyəti necədir”. Bir neçə dəqiqə keçdikdən sonra birdən həmən palatadan səs-küy ucaldı. Düşündük ki, mütləq o xəstə şəhid olub. Qaçaraq yuxarı mərtəbəyə getdik, həkim də orada idi. Bizi görəni kimi tələsik uca səslə dedi: “Siz Allah gəlin bura, görün nə olub?!”

Otağa daxil olanda gördüm ki, həmin şəxs çarpayının üstündə oturub fərac duasını oxuyur. İnanı bilmirdik ki, bu ölüm ayağında olan həmin yaralı əsgər idi. Heydəri

xanım ağlayaraq dedi: “Bu Allahın möcüzəsidir, sanki bir nəfər ölüb yenidən dirilib”.

Həkim elə oradaca səcdə edib, Allaha şükür edərək ağlayırdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra ayağa qalxıb xəstənin çarpayısına yaxınlaşdı və onun alnından öpüb getdi.

Həkimin bu hərəkətindən çox təəccüblənmişdim, reaksiyası qeyri-adi idi. Hansısa yaralını müvəffəqiyyətlə əməliyyat etmək və onun halının yaxşı olması, bu qədər həyəcana səbəb olmamalı idi. Heydəri xanımdan bunun səbəbini soruşdum.

- O, ortopeddir. Xürrəmşəhr xəstəxanasında tibb bacılarının yaralılardan birinin başı üzərində toplaşması onun diqqətini cəlb edir. Həkimə deyirlər ki, qəlpə onun ürəyinə dəyib və halı çox pisdır, ürək cərrahı isə yoxumuzdur. Əgər belə qalsa, mütləq şəhid olacaq. Həkim əvvəlcə dönüb getmək istəyir, amma sonra yaralının yanına gəlib deyir ki, biz ümumi tibb təlimlərində ürəklə bağlı dərslər oxumuşuq. Tibb bacıları onun sözlərini zarafata salıb deyirlər ki, həkim, sümük deyil ha, ürəkdir... Amma o, tam ciddi şəkildə cavab verir: “Məgər demədik ki, əməliyyat olmasa, şəhid olacaq? Gərək risk edək, inşallah yaxşı nəticə alarıq”.

Nəhayət, həkim yaralının ürəyini əməliyyat edib, qəlpəni ordan çıxarır.

İndi isə gəlib görür ki, əməliyyatı uğurla nəticələnib, çox sevinir. O gündən sonra mən o həkimi daha görmədim. Eşitdim ki, o Ərteşdən istefa verib Sepaha daxil olub.

Yanıq skamyalar

Əməliyyat bitəndən sonra bir neçə gün də xəstəxanada qaldım. Fevralın 1-də Miyana şəhərində Zeynəbiyyə qızlar tam orta məktəbinin¹ bombardman edildiyini eşitdim. Bu hücumun necə baş verdiyi barədə dəqiq məlumatımız yox idi. Xəstəxananın vəziyyəti demək olar ki, normal hala qayıdırdı. Təbrizə qayıtmaq qərarına gəldim, daha Rəsulu gözləyə bilməzdim. Qatarla Tehrana doğru yola düşdüm, Tehrandan Təbrizə isə avtobusla getdim. Xoşbəxtlikdən sürücü Miyana şəhərində avtobusu nahar və namaz üçün saxladı. Maraqlı idi ki, Zeynəbiyyə tam orta məktəbi avtobusumuzun dayandığı yerdən cəmi bir küçə aralıda idi. Onlar nahar yeyənə qədər həməm məktəbi gedib görməyim üçün gözəl fürsət yaranmışdı. Tez namazımı qılıb sürücüdən xahiş etdim ki, məni bir neçə dəqiqə artıq gözləsinlər. Məktəbin küçənin hansı tərəfində olduğunu dəqiq bilmirdim, ondan-bundan soruşaraq tapdım. Bayırdan məktəbin ətrafına tikanlı məfillər çəkmişdilər və içəri daxil olmaq mümkün deyildi. Sarəllah ibtidai məktəbi Zeynəbiyyənin yanında yerləşirdi. Dedilər arxadan məktəblərin bir-birinə yolları var. Sarəllah ibtidai məktəbi də Zeynəbiyyənin bombardman edilməsi nəticəsində dağılmışdı. Arxa həyətdən məktəbə daxil oldum. Məktəb həqiqətən də dağılmışdı və hər şey

---

¹ Qalibiyətlə nəticələnən Kərbəla 5 əməliyyatından sonra İraq və İsrail radioları İraq qırıcı təyyarələrinin İran şəhərlərinə olan gözlənilməz və geniş hücumlarından xəbər verirdi. 1987-ci il fevralın 1-də səhər saat 10 radələrində Miyana şəhərindəki Zeynəbiyyə tam orta məktəbi və Sarəllah ibtidai məktəbi İraq qırıcılarının hücumuna məruz qaldı. Bu amansız hücum zamanı 38 miyanalı şagird məzlumcasına şəhid edildi.

yanmışdı. Məktəbin toxuculuq emalatxanasına daxil oldum. Bir neçə maşından başqa hər şey kül olmuşdu. Bir anlıq emalatxananın pəncərəsindən bayıra baxdım. Divarın üzərində İmam Xomeyninin buyurduğu bir cümlə yazılmışdı: “Şəhadət sözündə məğlubiyət məfhumu yoxdur”. Bütün divar qara rəngə boyandığından bu cümlə çətinliklə oxunurdu. Amma şəhadət ifadəsi asanlıqla gözə çarpırdı. Çox təəccübləndim, tüklərim biz-biz olmuşdu. Hansı tərəfə getsəydim, divarlarda günahsız şagirdlərin qan izlərini görürdüm.

Dağılmış siniflərdən birinin qapısının üstündə “11-ci sinif” yazılmışdı. İçəriyə daxil oldum. Təbaşirlə lövhə üzərində yazılmışdı: “Bizi bir daha görməsəniz, halal edin”. İnanılmaz idi. Göz yaşlarımın qarşısını ala bilmirdim. Fotoaparatomun yanımda olmadığı və bu gördüyüm səhnələrin şəkillərini çəkə bilmədiyim üçün çox təəssüflənirdim. Birdən yadıma düşdü ki, qayıdıb avtobusa çatmalıyam. Burdan uzaqlaşmaq istəməirdim. Sanki məktəbin bütün daş-divarlarının mənə deməyə sözü var idi.

Çərşənbə günü Təbrizə çatdım. Çox yorğun idim. Cümə axşamı və cüməni istirahət etdim. Anam mənə yaxşıca qulluq edirdi. Şənbə səhər tezdən məktəbə getdim. Humayuni xanım məni görən kimi sevincək halda dedi: “Salamat qayıtdığın üçün çox sevinirəm. Sənə bir yaxşı xəbərim var. İlin nümunəvi təlim-tərbiyə müəlliməsi seçilmisən. Fevralın 27-də təlim-tərbiyə müəssisəsinin yaradılmasının ildönümü münasibətilə seçilmiş müəllimlərə təşəkkürnamə verəcək və sən də ora dəvətlisən”.

Şagirdlərim məni çox istəyirdilər. Bir-bir gəlib mənim bu müddət ərzində haralarda olduğum barədə suallar

verirdilər. Cəbhəyə getdiyimi dedim, onlar üçün xatirələrimdən danışdım. Bu haqda söhbətləri eşitməyə çox həvəsli idilər. Heyif ki, hər şeyi danışmaq olmurdu. Deyirdilər ki, siz olmadığınız müddətdə biz də ailələrimizlə birgə bir neçə şəhidin dəfn mərasimində iştirak etdik. Əməliyyat haqqında xəbərləri də televizordan izləyirdik. Bu sözlər mənə çox dayaq olurdu.

İnqilab uşaqları ilə birgə

Mən cəbhədə olanda Mərdanlu xanım məktəb şagirdlərini inqilabın ildönümü üçün hazırlamışdı. Məktəbin birinci mərtəbəsində yerləşən böyük foyedə sərgi təşkil edilmişdi. Mərdanlu xanım deyirdi ki, foyenin divarı üzərində işləmək bir həftə vaxt apardı. Əvvəlcə divarları ağ rəngə boyadıq, sonra onun üzərində nəzərdə tutduğumuz rəsmi çəkdik.

Sərginin girişində yerləşən birinci rəsmdə yeniyetmə bir şagird diqqətlə İmam Xomeynini dinləyir, növbəti rəsmdə evdə atası ilə söhbət edir, digərində isə bəsiçi paltarında cəbhəyə yollanan halda təsvir olunmuşdu. Axırınıcı tabloda isə şagird səngərdə alınma, üzərində "Ya Zəhra" yazılmış lentlə təsvir edilmişdi.

Düzünü desəm, onun bu rəsmləri ilə peşəkar rəssam işi arasında heç bir fərq yox idi. Humayuni xanım onların bu işini dəstəkləyərək tapşırırmışdı ki, hər nə lazım olsa alın və hazırlayın. Valideynlər də bu işdə əllərindən gələni köməkləri etmişdilər. Xüsusilə, 11-ci sinif şagirdləri Hatif və Müvəhhid xanımların ailələri. Hatif xanımın qardaşı sərginin girişində yerə Amerika və İsrailin bayrağını çəkmişdi. Bir quru ağacı isə dibçəyə əkib kartondan ona yarpaqlar yapışdırmışdı. Yarpaqların bir üzünə İmam Xomeynidən qısa sitatlar, digər üzünə isə İnqilabın

ildönümünə aid olan ifadələr yazmışdı. Bu ağacın adını "İnqilab ağacı" qoymuşdular.

Sərgidə 12 çadır fəaliyyət göstərirdi. O cümlədən əl işləri, inqilab tarixlərini özündə əks etdirən təqvim, Cəbhəyə Yardım Fondu və s. Uşaqlar valideynlərinin hazırladıqları müxtəlif mürəbbə, turşu, paltar və digər yardımları Cəbhəyə Yardım Fonduna aid çadırdə düzmuşdülər. Əl işləri çadırında isə müxtəlif dekorativ güllər, əşyalar, toxunma şal, papaq satışa qoyulmuşdu. Bunların hamısı şagirdlərin və valideynlərinin əl işləri idi. Onların satışından əldə edilən pulları Cəbhəyə Yardım Fondunun qutusuna atırdılar. Qutunu ağ kartondan düzəltmişdilər və şagirdlər onun üzərində İmam Xomeyninin buyurduğı kəlamları yazmışdılar.

Camaatın bu sərgiyə münasibəti çox gözəl idi. Yaxınlıqdakı məktəbi də bu sərgiyə dəvət etmişdik. Sərginin bir günü şənlik üçün ayrılmışdı və həmin gün siqaretin zərərlərinə dair tamaşa icra olunacaqdı. Məktəbdə iki ədəd stolüstü tennis masası vardı. Onları bir-birinin yanına qoyub üzərinə xalça sərdik. Həmin masalar tamaşa üçün səhnə oldu. Şagirdlərdən birinin atasının pərdə mağazası var idi. Səhnənin arxasındakı divarı bütünlüklə örtmək üçün böyük bir pərdə tikmişdilər. Tamaşaçılar üçün oturmaqları səhnənin qarşısında sıra ilə düzmuşdük. Humayuni xanımın təklifi ilə laboratoriyadakı skeletlərdən də bu tamaşa üçün istifadə etdik. Tamaşanın son hissəsində siqaretin insan sağlamlığına göstərdiyi mənfi təsirləri daha yaxşı ifadə etməkdən ötrü, skeletləri səhnəyə qoyduq. Şagirdlər bu tamaşa üçün kişi paltarları geymişdilər.

Tamaşadan başqa xor qrupunun da üç çıxışı var idi - "Rəhbərim" mahnısı, İmama ithaf edilmiş mahnı və bir də "İnqilab uşaqları" adlı mahnı.

Baxmayaraq ki, o zaman eyni forma geyinmək dəbdə deyildi, amma xor qrupunun bütün uşaqları çadra örtərək, əllərinə ağ əlcək geymişdilər. Mərdanlı xanım xor qrupunu səhnənin aşağısından idarə edirdi.

O gün Təbrizin icra başçısı və mədəni işlər üzrə bəzi nümayəndələr də bu tədbirə dəvət olunmuşdular. Cənab Səfərzadə heyrətə gəlmişdi. Adi bir orta məktəbin, belə təntənəli sərgi təşkil etməsinə inana bilmirdi. Çıxışı zamanı öz yüksək təşəkkür və minnətdarlığını bildirdi. Bir neçə həftədən sonra Təhsil Nazirliyinin vilayət üzrə olan Maarif İdarəsi adından bizə təşəkkürnamə göndərdi. Bu, uşaqların növbəti dəfələr üçün fəaliyyətlərinə bir ruhiyyə və motivasiya oldu.

Zeynəbiyyənin yadigarları Təbrizdə

Həmən günlərdə eşitdim ki, Zeynəbiyyə məktəbinin bir neçə yaralı şagirdi Təbrizin İmam Xomeyni xəstəxanasında yatır. Onları görməyə getdim. Yaralılardan birinin adı Mövlayi idi. Ondan bombardman haqda soruşdum. Dedi: "Qırıcı təyyarələr o qədər aşağıdan uçurdular ki, hətta pilotların paltarını belə görə bilirdik!" O biri çarpayıda ki, yaralı dedi: "De ki, təyyarələr o qədər yaxın idilər ki, hətta pilotların birinin keçəl olmasını belə gördük". Mövlayi deyirdi: "Sınıf yoldaşlarımdan çoxu şəhid oldu, sağ qalanlarsa yaralıdırlar".

Rəsulun çəkmələri

Döyüş bölgəsindən qayıtdıqdan on gün sonra Rəsul da gəldi. Deyirdi: “Briqadanın uşaqları icazə alaraq evə gəliblər. Qısa bir istirahətdən sonra yenidən bölgəyə qayıdacağıq”. Yerişi qəribə idi. Hiss etdim ki, ayağı yaralanıb, amma bürüzə vermirdi. Yavaşca soruşdum: “Rəsul ayağın yaralanıb?”

- Bəli, amma Abaya heç nə demə. Çantamı həyətdəki güllərin yanına qoymuşam. Lütfən sən aç ki, Aba görməsin. İki gün sonra anam qonaqlığa dəvət olunmuşdu. Mənim də onunla getməmi istəyirdi. Amma imtina etməyə məcbur olub, evdə qalmaqdan ötrü bəhanə gətirdim. Anamın evdə olmadığından istifadə edərək, Rəsulun çantasını təmizləmək üçün həyətə gətirdim. Çəkmələri qurumuş qanla dolu idi. O soyuqda çəkmələrini buz kimi su ilə o qədər yuyub sürtdüm ki, təmizlənsin. Əllərim soyuqdan göyərmişdi.

Nümunəvi tərbiyə müəllimi

Fevralın 27-si idi; iş otağımızı səliqəyə salıb özümü tədbirə çatdırmaq istəyirdim. Otağımın qapısı döyüldü. Açanda gördüm ki, bir neçə valideyn qapının qarşısında durub. Mənə bir dəstə gül təqdim etdilər. Mənimlə bir-bir görüşüb dedilər: “Cəbhədən qayıtdıqdan sonra sizi görməyə gələ bilmədik. Bu gün təlim-tərbiyə işçiləri günü olduğu üçün fürsətdən istifadə etmək qərarına gəldik”. Valideynlər bu günə belə əhəmiyyət verdikləri üçün çox sevinib, Allaha şükür etdim. Bir neçə dəqiqə otaqda söhbət etdik. Onların bu diqqəti qarşılığında nə deyəcəyimi bilmirdim.

Onlar getdikdən sonra mən də tələsik özümü tədbirə çatdırdım. Mərasim Maarif İdarəsinin akt zalında təşkil

edilmişdi və bura bir neçə şəhid ailəsi də dəvət edilmişdi. Cənab Doxaninin çıxışından sonra təlim-tərbiyə müəllimlərinə təşəkkürnamə və hədiyyələrin təqdimatı başlandı. Savadlandırma Hərəkatında və Təhsil Nazirliyindəki aylarla fəaliyyətimdən sonra birinci dəfə idi ki, rəsmi bir tədbirdə mənə təşəkkür edilirdi. Buna görə çox xoşbəxt idim.

Döyüşçülər üçün sarışilə¹

Döyüşçülərə yardım məqsədi ilə bu məktəbdə iki-üç dəfə sarışilə bişirildi. Lazım olan ərzaqların pulunu ya direktor tərbiyəvi işlər fondundan verirdi, ya da valideynlər təmin edirdilər. İki gün qabaq valideynlər düyüləri təmizləmək üçün məktəbdə yığışırdılar. Bişirməzdən bir gün əvvəl düyüləri yuyurduq və zəfəranlı suda isladırıd. Növbəti gün səhər düyüləri böyük qazana tökərək, bişməkdən ötrü ocağın üstünə qoyurduq. Təqribən günorta 12-də bişmiş sarışiləni kasalara çəkib siniflər arasında bölürdük. Hər bir şagird sarışiləni yedikdən sonra gücü çatdığı qədər pulu döyüşçülərə yardım üçün nəzərdə tutulan qutuya atırdı. 1 rial, 3 rial, bəziləri də 5 tümən atırdılar. Bütün bu pulları sayıb Cəbhəyə Dəstək Təşkilatına yollayırdıq.

Humayuni xanım tərbiyəvi işlər üzrə fondan aş və sarışilə bişirmək üçün qazan, ləyən, aşıüzən və bir neçə başqa qab almışdı. Bu qablarda döyüşçülərə mürəbbə və turşu da hazırlayırdıq. Lazım olan ərzağı adətən valideynlər özləri pul yığaraq alırdılar. Hətta şagirdlər öz

---

¹ Düyü, şəkər, su və yağ ilə hazırlanan, zəfəran və güləblə tamlandırılan firniyə bənzər yeməkdir.

gündəlik cib xərcliklərini də bu işlər üçün sərf edirdilər. Bütün bu fəaliyyətlər valideynlərin öz təşəbbüsləri ilə həyata keçirilirdi.

Şəhid ailələri üçün gül dəstələri

Təlim-tərbiyə işləri yalnız məktəbdaxili proqramlarla yekunlaşmırdı. Cümə namazında, yürüslərdə, şəhidlərin dəfn mərasimlərində iştirak, şəhid ailələri ilə görüşlər təşkil etmək - məktəbdən xaric proqramlarımızdan idi. Bu barədə Humayuni xanım çox diqqətli və tələbkar idi. Zəif şagirdlərin dərstdən yayınmamalarından ötrü, onların bu növ tədbirlərdə iştirakına izn vermirdi. Xüsusilə də bu kimi işlər dərs saatlarına düşsəydi, yalnız əlaçı və zirək şagirdlərin bu tədbirlərdə iştirak etmə haqqı var idi.

Şagirdlər öz məhəllələrində və ya qohumları arasında olan şəhidlər barədə bizi məlumatlandırırtdılar. Həməən şəhidlərin ildönümü günlərində bir dəstə gül alıb o ailələrin görüşünə gedirdik. Adətən belə görüşlərə 11-ci sinif şagirdlərini aparırdıq. Çünki böyük idilər və bəzi məsələləri daha yaxşı dərk edirdilər. Hər dəfə də əvvəllər belə görüşlərdə iştirak etməmiş şagirdləri seçirdik. On nəfərdən artıq şagird aparmırdıq ki, ev sahibi əziyyət çəkməsin. Bu görüşlər yarım saatdan çox olmurdu. Uşaqlar öz suallarını səmimi şəkildə şəhidin anasından, bacısından və ya həyat yoldaşından soruşurdular. Direktor bu görüşlər barədə ən gözəl ürək sözlərini yazan şagirdə hədiyyə təqdim edirdi. Belə tədbirlərdən əvvəl, bəzi uşaqları şəhidlər üçün təşkil edilən anım mərasimlərinə də aparardıq.

Sığıncaqda sərgi

Bizim məktəbin böyük sığıncağı var idi. Humayuni xanımdan xahiş etdim ki, oranı təlim-tərbiyə işlərinin ixtiyarına versin. Əvvəlcə çox təəccüblənərək dedi: “Oran sizin nəyinizə lazımdır? Vəziyyəti çox da yaxşı deyil”. Dedim: “Siz razılıq verin, o yer üçün bəzi ideyalarım var”. Əlbəttə Mərdanlu xanım da narazılıq edib deyirdi: "Yəqin ki, ora siçan və təhlükəli həşəratlarla doludur". Nəhayət, direktor razılıq verdi və mən işə başladım. Şagirdlərin köməyi ilə oranı sulayıb süpürdük. Divarlarını da ucuz ağ parça ilə örtükdük. Uşaqlardan birinin qardaşı tavana bir neçə lampa bağlamaqla oranı işıqlandırdı. İndi rahatlıqla, çəkdiyim şəkilləri bu parçaların üzərinə sancaqla vura bilərdim. Beləcə bu sığıncaq bir şəkil sərgisinə çevrildi; İnkılab və Müqəddəs Müdafiə sərgisi. Sinifləri növbə ilə bu şəkilləri görmək üçün sığıncağa aparırıdık.

Təbliğat oturacaqları

Bir göz qırpımında may ayı sona yetdi və imtahan vaxtı gəlib çatdı. İstəyirdim uşaqlar imtahana başlamazdan əvvəl onlar üçün bir iş görəm. A4 vərəqlərini yarıdan bölərək İmamın hicab və müqəddəs müdafiə illəri haqda buyurduğu kiçik cümlələri oraya yazdım. Rəngli markerlərlə kağızların kənarını haşiyəyə aldım ki, daha gözəl və cazibəli görünsünlər. Bu kağızları oturacaqların arxasına yapışdırdım. Hər bir şagird önündəki oturacağın arxasındakı kağızı oxuya bilirdi. Zənnimcə çox maraqlı bir ideya olmaqla yanaşı, həm də imtahan günlərində mədəni fəaliyyət üçün bir fürsət idi.

Zəhər qabından Mirsadacan

1988-ci ilin iyul ayının 20-si idi. Məktəbdən evə qayıdanda, anamın otaqda tək-tənha oturub, mütəkkəyə söykənərək ağladığını gördüm. Soruşdum: “Aba, nəyə baş verib?” Hönkürərək dedi: “İmam imzaladı...”

- İmzaladı? Nəyi imzaladı, Aba?

- O şeyi ki, deyirdilər İmam imzalasa müharibə sona çatacaq. Nömrəsi də altı yüzdən iki dənə azdı. İmam onu imzaladı.¹

Anam radioya çox qulaq asardı. Sözlərinə inanmadım. Dedim ki, yəqin Təbriz radiosundan başqa bir şey eşidib. Bir neçə dəqiqə sonra günorta xəbərlərində Qətnamənin İmam Xomeyni tərəfindən qəbul edildiyini eşitdim. Qulaqlarıma inana bilmirdim. Axşamüstü saat 7 xəbərlərində İmamın bu Qətnaməni qəbul etməsi barədə verdiyi bəyanatın tam mətni oxundu. Eşidəndə ki, İmam bu Qətnaməni qəbul etməyi "zəhər içməyə" bənzədib, bu işdə mütləq bir hikmət olduğunu anladım. O gün ürəyim çox sıxılırdı, buna inanmaq çox çətin idi. O acı və çətin günlərin hamısına, İmamın bizə öyrətdiyi müqəddəs amallara çatmaq üçün dözmüşdük. İmamın eşqi ilə cəbhələri doldurmaqdan ötrü öz canımızdan keçirdik. İndi isə onun özü atəşkəs rejimi bağlamağı məsləhət görürdü.

Qətnamənin qəbulundan iki gün sonra Rəsul Təbrizə qayıtdı. Döyüşçülərin çoxu istirahətə buraxılmışdı. Amma

---

¹ İran İslam Respublikası 1988-ci il iyul ayının 18-də BMT Təhlükəsizlik Şurasının 598 nömrəli qətnaməsini qəbul etdi. Həzrət İmam Xomeyni 1988-ci il iyulun 20-də İslamın uca hədəflərini əxz edən və çox dərin mənalı bir mesajla bu qətnaməni qəbul etdiyini və 8 illik müharibənin atəşkəs imzalamaqla sona yetdiyini xalqa çatdırdı.

bir neçə gün sonra xəbər gəldi ki, düşmən qərb bölgəsindən gözlənilməz hücumla keçib. Ölkənin hərbi qüvvələri bu hücumun qarşısını almaq üçün, çox tez bir zamanda döyüş hazırlığı vəziyyətinə gətirilməli idi.¹ Münafıqlar ölkənin daxili vəziyyətindən sui-istifadə edərək atəşkəsin elan olunduğu bir vaxtda, Tehranı bir neçə günə almaq xülyası ilə namərdcəsinə İranın qərb bölgəsindəki şəhərlərə soxuldular.

Rəsul ezam üçün hazırlaşmışdı. Mən də Hafiz küçəsinə gedib, qüvvələrin ezam mərasiminə baxmaq fikrinə düşdüm. Qırmızı Aypara Cəmiyyəti binasının yaxınlığına çatanda gördüm ki, get-gəl çoxdur. Döyüşçülərdən bir-iki nəfəri tanıyırdım. Soruşdum: “Nə xəbər var?” Dedilər: “Cəbhəyə yollanmaq üçün bir qrup aeroporta, bir qrup isə avtovağzalda gedir”. Rəsul və döyüş yoldaşlarından çoxu avtobusla yollandılar.

Bir neçə gün sonra Mirsad əməliyyatında İslam döyüşçülərinin qələbəsi və münafıqların məğlubiyət

---

¹ İran 598 nömrəli qətnaməni qəbul etdikdən cəmi 6 gün sonra, İslam İnqilabının qələbəsindən sonra İrana xəyanət edərək İraqa sığınmış münafıqlardan ibarət “Xalq Mücahidləri Təşkilatı” Səddamın və onu himayə edən super güclərin əmri ilə 1988-ci ilin iyul ayının 25-də Sərpole Zəhab bölgəsindən İran ərazilərinə daxil oldular və İslamabade Qərb və Kirmanşah şəhərlərinə tərəf irəlilədilər. İranlı döyüşçülərin demək olar ki, çoxu cənubda yerləşdirilmişdi. Amma onlar çox az bir müddət ərzində özlərini münafıqlar və İraq ordusuna qarşı döyüşə hazırladılar. 1988-ci ilin iyul ayının 26-da bu təcavüzkar hücumla cavab olaraq "Ya Əli ibn Əbutalib" rəmzi ilə Mirsad əməliyyatı başlandı. İslam döyüşçülərinin münafıqları yerlə-yeksan edən cavabı, təcavüzkarların çoxunun və sözü gedən münafıqların artilleriya qurğuları, silah-sursatlarının məhv edilməsinə səbəb oldu. Mirsad əməliyyatının rəhbərlik və idarə edilməsində Şəhid Əli Səyyad Şirazinin çox mühüm rolu oldu.

xəbərləri gəldi. Rəsul Təbrizə qayıtdı. Bölgənin vəziyyətini ondan soruşdum.

Həmən günlərdə Rəsul Kirmanşaha şəhidlərin anım mərasiminə dəvət olunmuşdu. Məni də özü ilə ora aparacağına söz verdi. Bu bölgəni yaxından görmək istəyirdim. Biz Kirmanşaha çatanda mərasimin başlamasına çox qalırdı. Fərsətdən istifadə edib Vəliyyə-Əsr xəstəxanasına və Əbuzər qarnizonuna baş çəkdik. Tibb işçiləri deyirdilər ki, münafıqların hücumu zamanı yaralıların sayı çox idi. Əksəriyyəti ayaq üstə müayinə və müalicə edilib buraxılırdı. Mirsad əməliyyatının keçirildiyi məntəqəyə də baş çəkdik. Hələ bölgə tam təmizlənməmişdi. Həmən gecə anım mərasimindən sonra Təbrizə qayıtdıq.

İyun həyəcanı

1988-1989-cu dərslər ilində yenə də Şəhid Sərəndi qardaşları adına tam orta məktəbdə işləyirdim. Yenə təlim-tərbiyə üzrə fəaliyyətimi davam etdirirdim. 1989-cu ilin ağırlı iyun ayına çatdıq. İmam Xomeyni xəstəxanada yatırdı. Mən təqribən hər gün cənab Nurbəxşin xanımı ilə söhbət edib İmamın halını soruşurdum. Cənab Nurbəxşin bacanağı Camaran komitəsinin məsullarından idi. Onların ailəsi İmamın səhhəti ilə bağlı bütün məlumatları ondan alırdılar. Vəfatdan bir gün əvvəl kütləvi informasiya vasitələrində elan edildi ki, İmamın vəziyyəti ağırlaşmağa doğru gedir. Bunu eşidən kimi cənab Nurbəxşin evinə zəng etdim.

- Əzəm xanım, təzə nə xəbər?

- Bir neçə saatdan sonra Camaran hüseyniyyəsinə toplaşacağıq. Birlikdə Təvəssül duası oxumaq qərarına gəlmişik.

Ertəsi gün axşam saat 10-un yarısında telefonda Əzəm xanımdan eşitdim ki, məsullar təcili iclas təşkil ediblər. Bu xəbəri eşidən kimi, ayaqlarım taqətdən düşdü. İmamın başına bir iş gəldiyini təxmin etdim. Amma inanmaq istəmirdim. İyun ayının üçü saat 10:35 də Əzəm xanım özü bizə zəng etdi. O bir şey deməmiş, mən artıq qəhərlənmişdim. İmamın vəfat xəbərini eşidəndə otaq başıma fırlandı. Göz yaşlarımı durdura bilmirdim. Belə bir müsibətə düşər olduğumuza inana bilmirdim. Evimizi çox qəribə qəm-qüssə bürümüşdü. Heç kimin halı özündə deyildi. Hamımız təəccüb içində idik. Ailəmə, sabah Tehrana gedəcəyim barədə fikirlərimi bildirdim. Səhər tezdən gün çıxmamış özümü aeroporta çatdırdım. Xahiş və yalvarışla saat 8-in yarısına bilet aldım.

Əvvəldən cənab Nurbəxşin evinə zəng edib xəbər vermişdim ki, bir neçə saata Tehrana çatacağam. Məni qarşılamaq üçün aeroporta gələcəklərini bildirdilər. Təyyarə havaya qalxandan sonra halım pisləşdi. Deyəsən, qan təzyiqim düşmüşdü. Daha heç nə anlamadım. Gözlərimi açanda təyyarə artıq Mehrabad aeroportuna enmişdi. Özümü güclə aeroportun salonuna çatdırdım. Cənab Nurbəxşin qardaşı uşaqları İsmətlə Məsudu uzaqdan gördüm. Qaç-qaç mənə tərəf gəlirdilər. Halım o qədər pis idi ki, hətta nə dediyimi bilmirdim. Onlardan soruşdum ki, Təbrizə nə vaxt çatmısınız? Halımın pis olduğunu anlamışdılar. İsmət əlimdən çantamı alarkən cavab verdi: “Elə indi”. Bir taksi tutub onların evinə getdik. Bütün yolu yatmışdım. Bir az istirahət edib özümə gəldim. Həmə günün səhəri Hacı Haşim hamımızı özü ilə Müsəllaya apardı.

O zaman Müsəlla hələ tam tikilib başa çatmamışdı və hər yer toz-torpaq idi. O günə kimi bu qədər insanı bir

yerdə görməmişdim. İmamın cənazəsini bir konteyner üzərində şüşənin içinə qoymuşdular. Onu hər yandan görmək mümkün idi. Camaat ah-nalə edib ağlayırdı. Həmən gün, İmamın vəfatına dair oxşama və ağılar deyən çoxlu yaşlı qadınları gördüm.

Növbəti gün dəfn mərasimində iştirak etmək üçün Xorasan meydanından Həsənabad dördyolunacan piyada getdik. İrənin müxtəlif şəhərlərindən milyonlarla insan gəlmişdi. Elə bir sıxlıq və izdiham vardı ki, helikopter yerə enə bilmirdi. O gün sanki Beheşti Zəhra qəbristanlığı Yer kürəsinin mərkəzinə çevrilmişdi. Cənazə namazını Ayətullah Gülpayqani qıldı. Biz ön sıralarda idik.

O qədər piyada yol gedib ayaq üstə durmuşduq ki, evə qayıdanda ayaqqabılarımız cırılmışdı. Hacı Haşim günorta hamımızı Sepəhsalar meydanına aparıb bizə Tehranın ən yaxşı ayaqqabılarını aldı.

Hacı Haşimin, iki şəhid atası olan bir dostu vardı. O kişi bir neçə gün öncə xəstəxanada İmamın ziyarətinə getmiş və evə qayıtdıqdan sonra demişdi: “Allaha and olsun, İmamın başına bir iş gəlsə mən ölərəm”. İyunun 5-i İmamın şami-qəriban mərasimindən qayıdırdıq. Əfsəriyyə üçyolundan keçərkən o kişinin də vəfat etdiyini eşitdik. Hacı Haşim davamlı olaraq dilinin altında deyirdi: “Allahu əkbər! Bu qədər eşq və bağlılığa təəccüb edirəm”.

Bir neçə gün davamlı olaraq, Hacı Haşimin evinə qohum-əqrəbası və dost-tanışları gələndə, salamlaşmazdan əvvəl qucaqlaşaraq ağlamağa başlayırdılar. İmam Xomeyninin vəfatı ümumxalq dərəcə çevrilmişdi, bu itkinin acısı böyük-kiçik tanıdırdı. Şəhərin bütün məscid və hüseyniyələrində əza mərasimi qurulmuşdu.

İmamın yeddisi axşamı Beheşti Zəhra məzarlığına getdik. Qəbrin üstündə günbəz düzəldib üzərinə yaşıl

parça çəkmişdilər. Həmin gecə Təbrizə yola düşüb, səhər tezdən çatdım. Çantamı evə qoyub məktəbə getdim. Humayuni xanım dedi: "Bu gün günorta, Seyid Həmzə məscidində valideynlərin köməkliyi ilə İmam Xomeyni üçün anım mərasimi təşkil etməyi planlaşdırmışıq". Daha evə qayıda bilmədim, onlara kömək etməliydim. Mərasim kişi və qadınlar üçün eyni zamanda təşkil olunmuşdu, həddən artıq adam gəlmişdi.

Məclis qurtaran kimi evə qayıtdım. Anam çox nigaran və halsız görünürdü. Düşündüm ki, neçə günlük səfərdən qayıdıb evdə onunla qalmadığımı üçün xətrinə dəyib. Yanında oturub, ürəyini ələ almağa çalışdım. Sən demə, anam başqa bir şeyə görə narahatmış. Birdən ağlamağa başlayaraq dedi: "Əgər mənim və atanızın başına bir iş gəlsəydi, hər yeri qaraya bürüyərdiz. Amma ölkənin atası dünyasını dəyişib, bəs niyə bir iş görmürsünüz? Niyə qapının üstünə qara bayraq asmırsınız? Nə üçün İmamın şəklini daşa-divara yapışdırmırsınız? Məgər əzadar deyilik?" Dedim: "Gözlərim üstə, siz necə buyurursunuz, elə də edərik".

Ertəsi gün bir neçə metr qara parça, "Ya Hüseyn (ə)" yazılmış bayraq və İmamın şəklini qapımızın üstünə vurduq. Anam bir neçə qutu xurma almışdı, hamısını böyük siniyə töküüb qapının qabağında bir oturaçağın üzərinə qoydu. Yoldan keçən hər kəs xurma götürdükdə, anam o adamın üzərinə güləb səpərək deyirdi: "Fatihə oxumaq yadınızdən çıxmasın".

Günəşin təsviri

İmamın qırxına bir gün qalmış yenidən Tehrana getdim. Cənab Nurbəxşgilin evində qaldım. Hara getsək, birlikdə gedirdik. Behiştî Zəhrada “Günəşin təsviri” adlı bir kitab satırdılar. İmamın həyatı barəsində idi. 19 yaşından tutmuş, Türkiyəyə sürgün edildiyi zamana qədər olan müddəti əhatə edirdi. Fars, ərəb və ingilis dillərində nəşr edilmişdi. Kitabı dörd yüz tükənə aldım. Kitabda mənə ən qəribə gələn xatirələrdən biri, İmamın Türkiyədə olduğu zaman idi, palto geyinərək, boğazına şarf atmışdı. İmam repartyora deyir: “Harada olsaq, gərək o ölkənin qanunlarına tabe olaq. Biz bu ölkəyə ixtilaf yaratmaq üçün gəlməmişik”. Ertəsi gün Təbrizə qayıtdım.

Kasıb əhali ilə

1989-cu ilin sentyabr ayının 21-də Sərəndi qardaşları məktəbi Mənbə küçəsindəki yeni binaya köçürüldü. Yeni dərs ilində, işlərimdə dəyişiklik etmək qərarına gəldim. Humayuni xanımdan din maarif dərslərini keçmək üçün icazə verməsini xahiş etdim. Təbii ki, təlim-tərbiyə dərslərindən uzaqlaşmaq fikrində deyildim. Humayuni xanım çətinliklə müdiri və idarəni razı saldıqdan sonra qərara aldılar ki, oktyabr ayından məktəbin ilahiyyat müəlliməsi kimi fəaliyyətə başlayım.

Məktəbin yeni binası Təbrizin kasıb məhəllələrindən birində yerləşirdi. Burda məskunlaşmış ailələrin çoxu maddi çətinliklərə görə başqa şəhərlərdən Təbrizə köçmüşdülər və şəhərin ətrafında belə bir vəziyyətdə yaşayırdılar. Burdakı ailə başçıları gündəlik işləri yox idi. Əsasən ya fəhlə işləyir və ya xalça toxuyurdular. Bu səbəbdən ətrafımızda imkansız şagirdlərin sayı az deyildi. Məktəbimizin ən önəmli işlərindən biri də bu şagirdlərin qayğısına qalmaq idi.

Valideyn iclasında, müəyyən etdiyimiz imkansız uşaqlar barədə bir şey düşünmək məsələsini müzakirəyə qoyduq. Valideynlərdən ikisinin Təbriz bazarında xalça dükanı var idi. Şagirdlərin adını, ehtiyacları olan ləvazimat və paltarlarının ölçüsünü istədilər. Bir həftə keçməmişdi ki, bir nəfər Humayuni xanımla əlaqə saxlayıb dedi: “İmkansız şagirdləri bu ünvanə yollayın ki, gəlib öz məktəb ləvazimatlarını təhvil alsınlar”. Bu üsulun digər bir yaxşı cəhəti də o idi ki, başqa şagirdlərin bu məsələdən xəbəri olmurdu.

Bir neçə yetim uşaq da var idi. Onları İmdad Komitəsinə təqdim etdik. İşləməyə qabiliyyəti olan ailələrə, məsələn, xalça toxumağı bacaranlara şərait yaradılırdı. Xanımlar üçün tikiş və ya naxış vuran maşınlar alırdıq. Xülasə, əlimizdən gələn hər bir işi yerinə yetirirdik. O uşaqların maddi vəziyyətinə laqeyd yanaşmış, onların yalnız dərsləri ilə maraqlanmaq düzgün olmazdı.

Hicab təbliğati

Şagirdlərlə hicab məsələsində heç bir problemimiz yox idi. Onların hamısı bu işdə diqqətli idilər. Çoxları hicablarının daha kamil olması üçün yaylıqlarının altından bone bağlayırdılar. Hansısa bir şagirdə hicabına görə xəbərdarlıq etməyim yadımda deyil. Buna baxmayaraq, bəzi valideynlər xahiş edirdilər ki, təşkil etdiyimiz sərgilərdə hicabın əhəmiyyətinə dair də bir iş görək. Mərdanlı xanım kartondan hicablı qadın maketi düzəltdi. Mən də Ustad Şəhid Mütəhhərinin "Hicab məsələsi" kitabından və İmam Xomeyninin hicab mövzusunda buyurduğu fikirlərdən seçdim. Sərgiyə gələnlərə paylamaq üçün, hicab barədə hədis və Quran ayələrindən ibarət bir kitabça da hazırladıq.

İnqilabın mütəfəkkir beyni haqda kitab sərgisi

Müəllim həftəsində foyeyə bir masa qoyub üzərinə Şəhid Mütəhhərinin kitablarını düzdük. O zaman “Suruş” jurnalında Şəhid Mütəhhərinin ayaqüstə bir şəkli çap olunmuşdu. Şəklin yanında insan beyni və İslam inqilabı haqda bir kitab təsviri ox işarələri ilə bir-birinə birləşdirilmiş, yuxarısında “Ustad Mütəhhəri İnqilabın düşünən beynidir” cümləsi yazılmışdı. Mən də bu şəkli çərçivəyə salıb masanın üzərində kitabların yanına qoymuşdum. Bu şəklin məfhumunu dərk etmək bəzi şagirdlər üçün çətin idi və bu üzdən də onun haqqında suallar verirdilər. Onlara Ustad Mütəhhərinin yüksək elmi məqamından danışır və bu kitabın bəzi hissələrini onlar üçün oxuyurdum. Tədricən gördüm ki, uşaqlar məndən Ustad Mütəhhərinin əsərlərini satan kitab mağazalarının ünvanını soruşurlar.

Ailə həyatı

1990-cı il iyun ayının 2-də, Qurban bayramı günü əmim yoldaşının qardaşı ilə ailə qurduq. Bu tanışlığın və evliliyin səbəbkarı əmimin həyat yoldaşı idi. Atam uzun illərdi yoldaşımın ailəsini tanıdığına görə, elə ilk elçilikdə müsbət cavab verdi. Yoldaşım Əsgər Cəlili məndən səkkiz yaş böyük idi. O da səkkiz il cəbhədə vuruşub, müharibə və mübarizə ilə yaxından bələd olan bir şəxs idi. Elçilik və kəbin mərasimimiz çox sadə təşkil olunmuşdu. Qaynatam hərbiçi idi. Neçə illər qabaq ailəsi ilə birlikdə Marağa şəhərinə ezam olunub və orada yaşayırdı. O, ərteşdən təqaüdə çıxandan sonra Marağada bir restoran açmışdı. Əsgər də atası ilə elə orada işləyirdi. Dörd ay nişanlı

qaldıqdan sonra birgə həyatımıza Marağa şəhərində başladıq. Aba çox nişanlı qalmağı sevmirdi.

1992-ci il, fevralın 4-də Allah bizə bir övlad nəsib etdi. Əsgər ağa qızımıza Minu adını qoydu. Evliliyimizin ilk iki ilində təyinatımın Marağa məktəblərinə verilməsini istəmədim. Amma bilirdim ki, hər gün Marağadan Təbrizə get-gəl etmək mənə çətin olacaq. Cənab Nofərin təklifinə əsasən həftənin dörd gününə düşən 24 saatlıq dərslərimi həftənin şənbə və bazar günlərinə saldıq. Həftənin iki günü Təbrizdə qalır, qalan günləri Marağaya qayıdırdım.

Marağanın Peherabadında

1992-ci ilin sentyabr ayına qədər elə əvvəlki məktəbdə işləyirdim və qızım ilə birgə Təbrizə gedib-gəlirdim. Məktəbin uşaq bağçası da var idi və Minunu ora qoyurdum. Amma uşaq böyüdükcə Təbrizə gəlib-gətmək mənim üçün çətinləşirdi. Ona görə də təyinatımı Marağaya almaq məcburiyyətində qaldım. Parlaq iş keçmişim olduğuna görə məni Peherabad¹ orta məktəbinə təyin etdilər. Təyinatımın ora verilməsindən narazı idim. Bu barədə Marağanın təlim-tərbiyə işləri üzrə məsulu cənab Hüseynnejada şikayət etdim. O, yoldaşım ilə illərin dostu idilər. Şəraitimi ona danışdım ki, körpə uşaqla hər gün bu yolu gedib-gələ bilmərəm. Amma faydası olmadı. Məcburi şəkildə 1992-1993-cü təhsil ilini Peherabadda keçirməli oldum. Orda təlim-tərbiyə üzrə müəllimə idim. Yol uzaq olduğundan, qışın şaxtasında Minunu özümlə apara

---

¹¹ Marağa ətrafında bir məntəqədir ki, İmam Rza qarnizonu yaxınlığında yerləşir.

bilmirdim. Yavaş-yavaş onu bibisinin yanında qalmağa öyrəşdirdim.

Məktəbin direktoru, Əcəbşirdən olan Qazi xanım idi. Çox nəcib bir insan olan bu müdir təlim-tərbiyə işlərini tam dəstəkləyirdi. Peherabad Marağanın geridəqalmış və imkansız bölgələrindən idi. Təlim-tərbiyə üzrə proqramlarımızın inkişafından ötrü çox çalışırdım. Vəziyyətin ağırlığı işlərimə mane olurdu. Bu qədər imkansızlıqla yanaşı yenə də təlim-tərbiyə tədbirlərini yaxşı həyata keçirməyə çalışırdım. Bu dərslərdə şagirdlərimə müxtəlif mövzular barədə danışırıdım. Uşaqlar belə mövzuları daha çox sevirdilər. Məsələn, lövhədə bir cümlə yazırdım və uşaqlardan bu cümlə barəsində öz düşüncələrini söyləmələrini istəyirdim. Hamının düşüncəsini eşitdikdən sonra mövzu barədə yekun nəticə söylənilir və hər kəs öz dəftərində qeyd edirdi. Şagirdlərin çoxu mövzu ilə bağlı dəftərlərinə şəkil də çəkirdilər. Bu məktəbdə teatr və xor qrupları da yaratdım. O ilin sonu Peherabadda nümunəvi təlim-tərbiyə müəlliməsi seçildim.

Yay tətili başladıqdan sonra çalışdım ki, təyinatımı Marağa şəhərindəki məktəblərdən birinə alım. Həqiqətən də Peherabada gedib-gəlmək mənə çox çətin idi. Çoxlu xahiş və yalvarışlardan sonra sentyabr ayında mənə Rüşdiyyə ibtidai məktəbinə təyin etdilər. Bu məktəb Marağa bazarının yaxınlığında yerləşirdi. İbtidai sinif uşaqları ilə işləmək mənə çox çətin gəlirdi. Çünki uzun illər boyu orta məktəb şagirdləri ilə işləmişdim. Hiss edirdim ki, ibtidai sinif şagirdləri ilə rəftar qaydalarına yaxşı bələd deyiləm. Bir tərəfdən özüm əziyyət çəkirdim, digər tərəfdən də məsum körpələrin yanında gözükölgəli

qalmaq istəmirdim. İmtina etdim və burda əlimdən bir iş gəlməyəcəyini onlara bildirdim.

Bir gecə şam yeməyi zamanı süfrə başında kövrələrək yoldaşıma dedim: “Mən ibtidai məktəbdə bir iş görə bilmirəm. Bu dəfə Hüseynnəjadın qarşısında möhkəm dayanmaq istəyirəm. Lütfən məndən, aranızda olan dostluğu nəzərə almağımı istəmə!” Xoşbəxtlikdən yoldaşım çox məntiqli cavab verdi: “Hüseynnəjadla aramızdakı dostluğun idari işlərə aidiyyəti yoxdur. Sən öz haqqını tələb et, necə məsləhətdirsə elə də davran, amma çalış karyerana heç bir zərər dəyməsin. Lazım olsa özüm də onunla söhbət edərim”.

Yeni təhsil ilinin başlanmasından bir həftə keçməsinə baxmayaraq mən hələ də məktəbin üzünü görməmişdim. Bir gün idarəyə getdim. Səhər 8-in yarısından 2-yə 15 dəqiqə qalmışa qədər orda oturdum. Cənab Hüseynnəjad evə getmək istəyəndə dedi: “İşə getməsən sənə qaib yazacaqlar və sənin üçün problem yaşanacaq”. Sözlərinə əhəmiyyət verməyərək dedim: “Heç nə olmaz. Bura gəlməkdə məqsədim budur ki, məni layiq olduğum bir məktəbə təyin edin. Mən ibtidai sinif uşaqları ilə işləməyi bacarmıram”. Təbrizin ən yaxşı məktəblərinə təyin edilən müəllimələrin imtiyazları məndən çox-çox aşağıdır. Amma mən bu qədər istedad və üstünlüyümə rəğmən ibtidai məktəbə təyin edilirəm”.

O gün əsəbi halda idarəni tərk edib evə qayıtdım. İki gündən sonra özləri zəng edib dedilər ki, yeni bir məktəbə təyin olunmusuz.

Yeni məktəb və yeni işlər

Təlim-tərbiyə müəlliməsi kimi Ərəbbağı məktəbinə təyin edildim. Bu məktəb şəhərin mərkəzində, təqribən evimizin yaxınlığında yerləşirdi. Cənab Ərəbbağı, Marağada məktəb tikdirən xeyriyyəçilərdən biri idi. Deyilənə görə, bu məktəbi də o tikdirmişdi.

Məktəbin direktoru Kuhdəraq xanım çox qayğıkeş bir insan idi. Tərbiyə işləri, xüsusən də mədəni müsabiqələrə çox əhəmiyyət verirdi. Əvvəlki məktəblərdə təcrübədən keçirdiyim bütün fəaliyyətləri bu məktəbdə də icra etmək üçün mənə yaxından kömək etdi. Hər şeydən əvvəl şagirdlərlə səmimi bir münasibət qurmağa çalışdım ki, mənə yardım etsinlər. İnqilabın ildönümü münasibətilə Marağa şəhərində məktəblərarası xor və teatr olimpiadası təşkil edilməsi qərarına gəldik. İstedadlı şagirdlər seçmək lazım idi. Bu işdə maraqlı olan şagirdlər adlarını yazdırdıqdan sonra, onlardan sınaq imtahanı götürdük. Artıq, qrupların üzvləri məlum idi. Məktəbin namazxanası və idman zalı böyük idi. Demək olar, məşqlərimizin çoxunu orda yerinə yetirirdik. Cənab Mirzə Hüseyn Kəriminin¹ iki bacısı qızı da bizim şagirdlərimizdən idi. Ondan xahiş edirdik ki, bizim üçün müxtəlif mövzularda şeirlər yazsın. Ağa Kəriminin ən gözəl şeirlərindən biri də

---

¹ Mirzə Hüseyn Kərimi Marağayı 1927-ci ildə Marağada doğulub. Bu istedadlı və özünəməxsus üslubu olan şair mövcud şəraiti tənqid edən çoxlu satirik şeirlərin sahibidir. O, müxtəlif şeirlərində Pəhləvi rejiminin adət-ənənələrini tənqid edirdi. İnqilabdan sonra da satirik üslubda döyüşçüləri himayə və düşmənləri aşağılayan şeirlər qoşmuşdu. Kərimi həm də güclü mərsiyə ustasıdır.

Fələstin haqqında idi. Xor qrupu bu şeiri məşq edərək olimpiadada icra etdi və üçüncü yerə çıxdı.

Teatr üçün hazırladığımız tamaşa meşə heyvanlarının bir-birinə olan məhəbbəti və mehriban münasibətlərindən bəhs edirdi. Bu hekayə "Kəlilə və Dimnə" kitabından seçilmişdi. Qrupun təklifinə əsasən tamaşanın adını "Birlik" qoyduq. Hər bir şagirdə öz roluna müvafiq olan heyvan obrazını yaratmaq üçün paltar tikiydik. Bu paltarların büdcəsi isə şagirdin öz öhdəsinə idi. Paltarlar həqiqətən də həqiqi heyvanları xatırladırdı. Şagirdlərdən birinin atası böyük karton üzərində heyvanların şəklini çəkmişdi. Səhnədə həmin şəkillərdən istifadə etdik. Bu mənzərələri görərkən insan özünü sanki həqiqi meşədə hiss edirdi. Bu tamaşa ilə məktəbimiz ikinci yeri tutdu.

Ərəbbacı məktəbində ən yadda qalan işlərimizdən biri, İncilərin ildönümü ərəfəsində təşkil etdiyimiz şəkil sərgisi oldu. Burada İncilərin və müqəddəs müdafiə illərində çəkdiyim şəkillərdən sərgi düzəltdim. Bu işi işlədiyim bütün məktəblərdə həyata keçirmişdim. Amma həmişə il şagirdlər bu sərgini çox böyük şövqlə qarşıladılar. Şagirdlərin çoxu bu şəkilləri ilk dəfə idi görürdülər. Çox güman ki, bundan öncə həmişə hadisələrlə bağlı həqiqi şəkilləri görməmişdilər. Bir gün Marağanın təlim-tərbiyə işləri üzrə məsulu cənab Səfərzadə də sərgini görməyə gəldi. Savadlandırma Hərəkatında işlədiyim zamanlardan bir-birimizlə tanışlığımız var idi. Amma bilmirdi ki, bu şəkillərin müəllifi mənəm. Direktora sual verdi: "Bu şəkilləri haradan tapmışsınız?" Kuhdərəq xanımdan adımla eşitdikdən sonra otağıma gəlib təşəkkür etdi və bir neçə həftə sonra mənə Marağanın Maarif İdarəsindən təşəkkürnamə göndərdi.

Qırx hədis

1994-cü ilin sentyabr ayında Marağanın Əz-Zəhra orta məktəbinə təyin olundum. Məktəbin namazxanası yox idi. Amma bu, camaat namazı qılmamaq üçün bəhanə ola bilməzdi. Həqiqətən də biz, ən çox şagirdin iştirak etdiyi camaat namazını elə həməən məktəbdə təşkil etdik. Direktor Marağanın tanınmış ruhanilərindən birini imam camaat olmağa dəvət etdi. Günorta növbəsinin ilk zəngi namaza görə on dəqiqə əvvəl vurulurdu. Bir neçə dəqiqə qalmış sonuncu mərtəbədəki zala böyük bir xalça sərildi. Hər gün camaat namazında 50-60 şagird iştirak edirdi. İmam camaat gələ bilmədiyi günlərdə özüm birinci sırada dayanırdım ki, uşaqlar bir-birinə qarışmasın. Mənə iqtida etmirdilər, sadəcə fərdi niyyətlə hamımız namazımızı bir qılırdıq. Məktəbimizin camaat namazı məşhurlaşmışdı.

Təlim-tərbiyə və ya Quran dərslərində hər dəfə lövhəyə namaz barədə bir hədis yazır, altından da onun mənbə və tərcüməsini qeyd edirdik. Qərara aldığımız ki, təhsil ilinin sonunda məktəbdə "Qırx hədis" kitabındakı hədislərin əzbərlənməsi yarışı keçirilsin. Bu səbəbdən, şagirdlər ərəbcə yazdığım hədislərin tərcüməsini də əzbərləyirdilər. Həftənin hədisini yazmağı unutduğum günlərdə, şagirdlər özləri bu işi xatırladırdılar. Yazılan hər bir hədis bir həftə lövhənin sağ tərəfində qalmalı idi. Bir gün uşaqlardan biri dedi: "Xanım, yazdığımız bu hədislər riyaziyyat və xarici dil dərslərində silinir".

Bilirdim ki, uşaqlar bunu öz dəftərlərinə çox rahat şəkildə yaza bilirlər. Amma düşünürdüm ki, hədisin hər gün göz önündə olması çox faydalıdır. Hər sinif üçün kiçik bir tablo düzəltmək qərarına gəldim. Belə olan halda gərək bu işin büdcəsini də düşünəydik. Təlim-tərbiyə otağı penoplast və yağlı boyalarla dolu idi. Bunları düzəltməyin

zəhmətini uşaqlar özləri çəkdiilər. Çox səliqəli bir şəkildə penoplastları eyni ölçüdə kəsib rənglədiilər. Bu penoplastlar siniflər üçün bir hədis tablosuna çevrildi. Hər sinifdə ən gözəl xətti olan şagird hədisi bir kağız üzərində böyük xətlə yazaraq bu tabloya yapışdırırdı.

Əz-Zəhrada namaz şövqü

1996-cı ilin sentyabr ayında Marağadan Təbrizə köçdüük. İkinci övladımızın doğulmasına az vaxt qalmışdı. İdarə tərəfindən Təbrizin Əz-Zəhra tam orta məktəbinə təyin edildim. Əz Zəhra məktəbi "17 şəhrivər" küçəsində yerləşirdi və atamgilin evinə yaxın idi. Sentyabrın 10-dan bu məktəbdə işə başladım. İşə idarənin təyin etdiyi vaxtdan əvvəl getmişdim - həm müqəddəs müdafiə həftəsi üçün məktəbi düzəltməyə, həm də həmkarlarla tanışlıq və mətkəbi yeni dərş ilinin açılışı üçün hazırlamağa. Məktəbin zalları böyük idi. Dərş ilinin başlanması münasibətilə sərgi təşkil etmək istəyirdim. Məktəbin direktoru Ləşkəri xanımla bu haqda məsləhətləşdim. Razılaşaraq dedi ki, hər nə lazımdırsa yaz, biz özümüz onu hazırlayırıq. Düzü, təlim-tərbiyə işlərini daim dəstəkləyirdi. Çox rahat fəaliyyət göstərirdik, xüsusilə də büdcə baxımından heç bir problemimiz yox idi.

Zalın hər iki tərəfinə böyük idarə masaları qoyduq və onların üzərinə cəbhə və döyüşçülərin şəkillərini düzdük. Divara isə keçən illərdən qalan vəsaitləri yapışdırırdıq. Şagirdlərdən bir qrupu zalın girişinin tavanını rəngli kağızlarla bəzədi. Direktor təhsil ilinin başlanması münasibətilə çıxış üçün vilayət üzrə təlim-tərbiyə məsullarından olan cənab Humayunu dəvət etmişdi. Deyəsən, zalın ab-havası onun çox xoşuna gəlmişdi və çıxış zamanı bir neçə dəfə öz minnətdarlığını bildirdi.

Oktyabrın axırlarında məktəbin namazxanası açıldı. Bura inzibati bölmənin ən böyük məktəbdaxili namazxanası idi və burda eyni zamanda 200 nəfər namaz qıla bilərdi. Direktor açılış mərasimi üçün möhtəşəm tədbir hazırlamışdı. Təbrizin imam cüməsi Ayətullah Müctehid Şəbüstəri çıxış etmək, cənab Xadimazəriyan isə şeir oxumaq üçün dəvət edilmişdi. Namazxana açılan gündən camaat namazları mütəmadi olaraq Höccətül-islam Zeynalinin imamlığı ilə təşkil edilirdi. Mən həmin il dekabrın 5-i analıq məzuniyyətinə çıxdım və iki gündən sonra ayın 7-si ikinci qızım dünyaya gəldi. Onun adını Kövsər qoyduq. 1997-ci ilin iyun ayınacan məzuniyyətdə oldum. Bəzən evdə darıxanda uşaqları da götürüb həmkarlarımı görməyə gedirdim.

Bir neçə ay evdə oturduqdan sonra yenidən işə qayıtdım. Kövsəri öz məktəbimizin bağçasına qoyurdum. Minu nisbətən böyük olduğu üçün onu məktəbin yaxınlığındakı digər uşaq bağçasına aparırdım ki, yavaş-yavaş məktəbə getməyə öyrəşsin. Həmin il əlaçı və fəal şagirdlərin bir qrupunu namazxananın xadiməsi vəzifəsinə seçdik. Onların işi səccadələri sərmək, sıraları düzəltmək, namaz qılanlar arasında nizam yaratmaq və namazxananın təmizliyinə riayət etmək idi. Təmizlik işləri üçün böyük bir tozsoran almışdıq, şagirdlər həftədə bir dəfə idman və ya təlim-tərbiyə dərslərində oranı təmizləyirdilər. Direktor bu xadimələrə Məşhəd ziyarəti söz vermişdi. Qərara aldım ki, həmin il Novruz bayramı tətilində onları ziyarətə aparaq. Bir ay əvvəldən Məşhəddəki Şəhid Beheşti müəllimlər universitetinin yataqxanasında yer götürmüşdük. Təqribən 20 şagird bu səfərdə iştirak edirdi. Məktəbin digər təlim-tərbiyə müəlliməsi Talebi xanım da bizimlə idi. Direktor özü gələ bilmədiyi üçün xahiş etdi ki,

yoldaşım bu səfərdə bizimlə birgə olsun. Deyirdi ki, iki körpə uşaqla bu qədər işin öhdəsindən gələ bilməzsən. Bəlkə də qismətimiz bu idi - ailəlikcə İmam Rzanın (ə) ziyarətinə getmək. Düz deyirdi, işin çoxunu Əsgər ağa həll edirdi. Bayrama bir gün qalmış idarənin təşkil etdiyi avtobusla Məşhədə doğru yola düşdük. Ziyarətdə olduğumuz bir həftə ərzində bu şəhərin bir çox istirahət, ziyarət yerlərinə getdik - o cümlədən Beheşti Rza, Turqəbe və İmam Rza bazarına. Geri dönərkən şimal yolu ilə qayıtdıq. Həqiqətən də, bu mənim Məşhədə ən gözəl və heç vaxt unutmayaçağım səfərlərimdən biri idi.

Vəziyyət dəyişmişdi

İllər ötdükcə, 1980-1990-cı onilliklərin nəsilləri arasındakı fikir ayrılığını əvvəlkindən daha aydın sezirdim. 80-cı illərin uşaqları mənəvi-tərbiyəvi cəhətdən yalnız məktəb və ailələrinə bağlı idilər. Onların düşüncə və tərbiyəsinin əsasını bu iki məfhum təşkil edirdi. Ona görə də əxlaqi problemlərlə çox az üzləşirdilər. Amma yavaş-yavaş məktəbdən kənar xarici dil kurslarının açılması, videomaqnitafonların evlərə daxil olması ilə uşaqların tərbiyəsi daha çox zəhmət tələb edirdi. Evdə atananın məsuliyyəti, məktəbdə isə bizim işlərimiz çətinləşirdi.

Bir gün günorta piyada məktəbə gedirdim. Şagirdlərimdən üçünün Şəriəti küçəsinin başında məktəbliləri daşıyan avtobusdan düşdüklerini gördüm. Məni tanımasınlar deyə, üzümü çadrayla örtdüm. Onları izlədim, küçədə veyillənirdilər. Bir neçə mağazaya daxil oldular. Məktəbə çatana qədər onların arxasınca düşdüm. Məktəbə çatdıq, şagirdlər günorta növbəsi üçün öz proqramlarını icra edirdilər. Onların yenidən məktəbdən

bayıra çıxmadıqlarına əmin olmaqdan ötrü sıranın arxasında durdum. Bütün sıralar sinifə getdikdən sonra bu hadisəni Ləşkəri xanıma danışdım. Direktor da öz müavini İrfan xanımdan o şagirdləri birbaşa otağına gətirməsini istədi. Mən də onların özlərini necə müdafiə edəcəklərini görmək üçün otaqda oturdum. Ləşkəri xanım əvvəl çox mülayim, amma ciddi bir şəkildə uşaqlardan soruşdu: “Düzdür ki, siz bir neçə dayanacaq qalmış məktəbə avtobusdan düşmüşünüz?” Biri çox açıq cavab verib dedi: “Bəli, istəyirdik bir az pasajda gəzək”. O gün direktor çox əsəbi olmasına baxmayaraq, özünü ələ almağa çalışırdı. Onlarla bir az söhbət etdikdən sonra siniflərinə göndərdi. Bizdən xahiş etdi ki, gözümüz onların üstündə olsun. Onlarla səmimi münasibət qurmaq və bəzi düzgün olmayan işlərdən çəkəndirməyə çalışdım. Görünür gücümüz çatmırdı, direktor və müavini də onlara dəfələrlə hicabları ilə bağlı xəbərdarlıq etmişdi. Bir gün məktəbə çatanda gördüm ki, inzibati lövhənin üzərində iri hərflərlə onların adı və 3 günlük məktəbdən uzaqlaşdırılmalarına dair qərar dərc edilib. Ləşkəri xanım dedi: “Mənim işimdir. Onların ailələrinə də bu haqda xəbərdarlıq etmişəm”. Bu addım bəlkə şagirdlərdə bir qədər məsuliyyət yaradacaqdı. Amma həqiqət bu idi ki, məktəblərdə qeyri-əxlaqi davranışlar getdikcə artmaqda idi. Şagirdlər artıq təlim-tərbiyə dərslərinə ciddi yanaşmırdılar.

İlahiyyət müəlliməsi oldum

1998-ci ilin yayında, məktəbdəki fəaliyyət sahəmi dəyişmək qərarına gəldim. İlahiyyət müəlliməsi olacağım təqdirdə, şagirdlərə keçmişdəki kimi, daha çox təsir edəcək biləcəyimi düşünürdüm. Vilayət üzrə Maarif idarəsinin

müdiri cənab Tizkar bununla razılaşmadı. Deyirdi ki, sən təlim-tərbiyə müəlliməsisən, ilahiyyat dərsi deyə bilməzsən. Geri çəkilmədim. Təbrizdə bir nəticə əldə edə bilməyəcəyimi görüb, birbaşa ailəmlə birgə Tehrana təhsil naziri cənab Nəcəfinin yanına getdim. Nazirin qəbuluna düşməyin çox asan olduğunu düşünürdüm. Birinci gün nazirliyə gedəndə hər nə qədər xahiş etsəm də, qəbula düşmək icazəsi vermədilər. Nazirin katibi deyirdi ki, görüş yalnız öncədən vaxt almaqla mümkündür. Əli ətəyindən uzun halda hotelə qayıtdıq. Yoldaşım dedi ki, yaxşısı budur Təbrizə qayıdaq, səyimizin heç bir faydası yoxdur. Razılaşmayıb dedim ki, bu günü də qalaq, sabah yenidən nazirliyə gedərəm, əgər naziri görə bilməsəm Təbrizə qayıdırıq. Ertəsi gün katibə məni görən kimi dedi: “Dünən sizə dedim axı olmaz. İstəyirsizsə yaxın gələcəkdə sizə görüş üçün vaxt verim?”

- Görüş üçün vaxt? Mən bir də bu qədər yolu Təbrizə gedib yenidən Tehrana qayıdım? Yəni həqiqətənmi nazirin proqramı mənim 15 dəqiqəlik görüşümlə pozulacaq?!

Mübahisənin ortasında gördüm ki, nazir iki nəfərlə pilləkənlərlə yuxarı qalxır. Ona yaxınlaşıb cəsarətlə dedim: “Mən bu qədər yolu sizi görmək üçün gəlmişəm, amma qəbulunuza düşməyə icazə vermirlər”. Nazir çox narahat olduğumu duyub göstəriş verdi ki, ən tez zamanda görüş vaxtı verilsin. Ertəsi gün saat 11-ə görüş vaxtı verildi. Nazirlə görüşdən sonra sənədlərimin araşdırılması üçün kadrlar şöbəsinə getməli idim. Qovluğumu masanın üzərinə qoyanda gördüm ki, Təbrizdəki sənədlərimdən on qat artığı burda onların əlindədir. Şöbə müdiri xahişimin səbəbini soruşdu. Başladım izah etməyə:

- Hiss edirəm daha təlim-tərbiyə işlərində faydalı ola bilmirəm. Uşaqların bizim haqqımızda olan düşüncələri

dəyişilib. Daha əvvəlki kimi təlim-tərbiyə müəlliməsinin sözlərinə məhəl qoymurlar. Düşünürəm ki, Quran və ya İslam maarifi dərslərində sözlərimi uşaqlara daha rahat çatdırı bilərəm. Xahiş edirəm mənə bu imkanı yaradasız. Çünki mən şagirdlərimin tərbiyəsinə qarşı laqeyd qala bilmirəm. Hazırki işimdə şagirdlərə təsir edə bilmədiyim üçün, aldığı pul halal olmur.

Bunları eşidən kimi bir məktub yazdı və konvertə qoyub ağzını bağladı. Soruşdum: “Bu məktubda nə yazdınız?” Cavab vermədi, hətta başını yuxarı belə qaldırmadı. Başladım and verməyə.

- Siz Allah nə yazdınız? Sizi and verirəm Fatimeyi Zəhraya, İmamın ruhuna lütfən deyin, nə yazdınız?

Gülərək dedi: “Mən razıyam. Təbrizə qayıt və ilahiyyat dərsi de”.

Təbrizə qayıtdım və birbaşa Maarif İdarəsinə getdim. Cənab Qurbani soruşdu: “Yenə nə olub, Sarəmi xanım. Nə əcəb bu tərəflərə yolunuz düşüb?!”

- Getmişdim Tehrana, Təhsil Nazirliyinə. Məktubumun cavabını gətirmişəm. Gərək cənab Tizkarı görəim.

Cənab Tizkarın otağına daxil olanda qaşqabaqlı və ciddi şəkildə salam verdim və məktubu masasının üzərinə qoydum.

- Bu da məktubumun cavabı, cənab Tizkar.

Məktubu oxuduqdan sonra qeyri-ixtiyari yerindən qalxdı.

- Qəribədir, onları necə razı sala bildiz?

- Gördüz, cənab Tizkar, demişdim axı, lazım olsa nazirin belə yanına gedərəm və istədiyimi əməli şəkildə yerinə yetirərəm. Əgər siz burda qəbul etsəydiz, daha mən bu qədər zəhmətə düşməyəcəkdim.

Bir şey deməyib məktubu imzaladı. Beləcə, 1998-ci ilin sentyabr ayından Quran və dini təlimatlar müəlliməsi kimi fəaliyyətə başladım.

Nur yolçuları¹ ilə

1994-cü ilin mart ayında ilk dəfə bələdçi kimi Nur yolçuları səfərinə dəvət edildim. Bu dəvəti çox böyük məmuniyyətlə qəbul etdim. Savadlandırma Hərəkatı, Cihad Təşkilatı və təlim-tərbiyə işləri üzrə o qədər aktiv fəaliyyətdən sonra, fürsət axtarırdım ki, şəhidlərin və səkkiz illik müharibənin qarşısında öz borcumu yerinə yetirəm. Buna görə də Nur yolçuları səfərində şəhidlərin qəhrəmanlığı və məzlumluqları barədə xatirələri danışmağı ürəkdən qəbul etdim. Mədəni-ictimai fəaliyyətlər tərcümeyi-halında bunun yeri boş qalmışdı.

İlk xatirə danışmaq təcrübəmi, Təbriz universitetinin təşkil etdiyi ikinci "Nur yolçuları" səfərində qazandım. Təbriz universitetindən bir neçə avtobus oğlan və bir-iki avtobus da qızlar adlarını yazdırmışdılar. Həmin il mən tələbə qızlarla yol yoldaşı oldum. Kimya fakültəsinin uşaqları əvvəlcədən yol üçün bəzi proqramlar hazırlamışdılar. Uşaqların vaxtının çoxu maşında keçdiyinə görə söhbətlərin əsas hissəsi avtobusda baş tuturdu.

Səfər zamanı gecələrdən birini Sənəndəc yataqxanalarının birində qaldıq. Səhər tezdən Mirsad əməliyyatının baş tutduğu bölgəyə yollanacaqdıq. Mən də tələbələrlə birlikdə idim. Gecə yatmadan əvvəl tələbələrlə

---

¹ İraq-İran müharibəsindən sonra, müharibə bölgələrinə təşkil edilən ziyarət turlarına verilən ad.

dairəvi şəkildə oturub söhbət edirdik. Uşaqların çoxu yol yoldaşlarının iki nəfərindən şikayətçi idilər. Deyirdilər: “Oturub-durmaları, hərəkətləri və geyimləri elədir ki, sanki əyləncəli istirahətə gəliblər”.

Növbəti gün, günorta Mirsad əməliyyatının baş tutduğu bölgədən qayıdarkən avtobusda tələbələrə kökə ehsan etmək istədilər. Həmən qızlara dolayısı ilə bəzi sözləri çatdırmaq üçün gözəl fürsət yarandığını gördüm. Hər bir kəsə ayrılıqda diqqət yetirərək söhbət edirdim. Həmən iki nəfər söhbətlərimə qarşı çox laqeyd idilər. Axıncı sırada oturmşdular. Söhbətim bitən kimi avtobusun arxasına tərəf getdim.

- Qızım, icazə verirsiniz sizin yanınızda əyləşim?

İkrah hissi ilə “bəli” cavabını verdi. Bir neçə dəqiqə keçdikdən sonra soruşdum: “Siz hansı fakültədəsiniz?”

- Kimya.

Bir neçə dəqiqədən sonra yenidən sual verdim: “Bura nə üçün gəlmisiz?”

Onlardan biri cavab verdi: “Atam-anam xaricə gediblər, tək qaldığıma görə, dedim sizinlə birgə səfərə çıxım”.

Daha çox söhbət etdikcə məlum oldu ki, rəştlidir. Şəhid Bakiri qarnizonuna çatana qədər mən o qızla söhbət etdim. İki gün sonra Şəhid Bakiri qarnizonunda uşaqlara ağa Mehdi haqda olan xatirələrimi danışarkən biri gəlib qulağıma dedi ki, Sarəmi xanım, tələbələrdən biri sizi axtarır. Sizi görmək istəyir. Soruşdum: “Kimdir?” Dedi: “Adını bilmirəm, amma kimyaçı uşaqlardandır”. Gördüm ki, həmin rəştlı qızıdır. Amma bu dəfə yaylıq örtüb bütün saçlarını onun altında gizlətmışdi. Dedim: “İlhaməcan, mənimlə işin var?”

- Bəli, Sarəmi xanım. İstəyirəm Tələiyyəyə qədər sizinlə gedəm.

- Heç bir problem yoxdur. Mən Tələiyyəyə qədər sizin avtobusda olacam.

Tələbə bəsicilər təşkilatının məsulu Şəhidi xanım istəyirdi ki, başqa avtobuslarda da söhbət edəm. Amma dedim: “Yox, hələlik Tələiyyəyəcən bu avtobusda qalacağam”.

O zaman müharibə bölgəsində şəhidlərin xatirəsinə heç bir abidə ucaldılmamışdı. Tələiyyədə hələ heç bir tikinti işi aparılmamışdı. Hətta torpaq üzərində şəhidlərin çəkmələri belə görünürdü. Bölgənin elə bu görünüşünün cavanların mənəvi cəhətdən dəyişməsinə böyük təsiri var idi.

Tələiyyədən sonra Şələmçəyə getdik. Axşam namazını orada qıldıq. Qayıtmaq istəyəndə dedilər: “Kimya fakültəsinin uşaqlarından iki nəfər yoxdur”. Onları nə qədər axtarsaq da, tapa bilmədik. Uzaqdan gördük ki, iki çadralı xanım səngərdə səcdə ediblər. Vilayəti xanıma dedim: “Bəlkə həmin qızlardır!” Ucadan çağırdı: “Təbriz universitetinin uşaqları! Təbriz universitetinin uşaqları, bütün avtobuslar getdilər, yalnız biz qalmışıq”. Onlardan biri başını səcdədən qaldıranda gördüm ki, İlhamənin dostudur. Dedim: “Bütün maşınlar getdilər, gəlin biz də gedək”. Ayağa qalxıb yaxına gəldi. Bütün üzü yaş idi. Məni qucaqlayaraq dedi: “Sarəmi xanım, mən sanki bir heyvan idim, indi insan olmuşam!” Avtobusacən neçə yüz metr yolumuz var idi. Ora çatana qədər yalnız göz yaş töküdü. Halı o qədər pisləşdi ki, onu tibb məntəqəsinə apardıq və sistem qoşdular. Bir neçə gün əvvəl İlhamədən şikayət edən dostları, indi hamıdan çox ona diqqət yetirirdilər.

Gələn ilki səfərimizdə İlhamə bir tort alıb Şəhadət üçyolunda bələdçilərə demişdi ki, mən keçən il burada doğulmuşam. Bu il bir yaşımı burada qeyd edəcəyəm.

Tələiyyənin, Şələmçənin, Fav və Fəkkənin mənəvi təsirləri belə olur. Canla-başla buraya gələnlər əbədi olaraq aşıq olurlar. Bir neçə il sonra Rəştdən İlhamə tərəfindən mənə bir məktub gəldi. Yazmışdı ki, mən şəhidlərin yolunda xidmət edən bir insanla ailə qurdum. Aprelin 10-dan martın 10-a qədər Tələiyyədə qalacağıq. Gəlsəniz mütləq bizə xəbər verin. Artıq neçə ildir ki, mən İlhamə ilə dostam.

Vəfalı yarım Əsgər

2004-cü ildən sonra hər il yoldaşım ilə birgə "Nur yolçuları" səfərinə gedərdik. Əsgər səfər boyu zəvvarlar üçün əlindən gələn heç bir işi və ya köməyi əsirgəmirdi. Şəhidlərə qərribə şəkildə aşıq idi. Deyirdi ki, bu zəvvarlar şəhidlərin qonaqlarıdır, onların əziyyətdə düşməsinə icazə verməməliyik. Yol boyu öz pulu ilə tələbələrə sərini su və dondurma alırdı. Hər il mart ayı gələndə uşaq kimi "Nur yolçuları" səfəri üçün günləri sayırdı. Çox vaxt nahar üçün evə gəlmirdi, harada olduğunu soruşanda deyirdi: "Getmişdim dostlarımı yumağa". Nə dediyini anlayırdım - Vadiyə Rəhmətə şəhidlərin məzarını yuyub təmizləməyə gedirdi.

Yoldaşım ilə uzun illər şirin və sakit bir həyat sürdük. 2012-ci ildə taleh bütün bu xoşbəxtlikləri bizdən aldı. Əsgər ağa onurğasının zədələnməsi səbəbinə görə mənə əbədi olaraq yalqız qoydu. İndi mən təkrar olunmaz xatirələrimlə baş-baş qalmışam.

Yenə də müəllimlik peşəsi

2001-ci ildə ciyər xəstəliyi ucbatından təqaüdə çıxmağa məcbur oldum. Uzun müddətli fəaliyyətlər artıq mənə çətin gəlirdi. Təhsil Nazirliyindəki fəaliyyətim təqaüdə çıxmaq üçün az idi. Savadlandırma Hərəkətindəki xidmətlərimi də hesablayarkən, 20 illik iş fəaliyyətimlə təqaüdə çıxdım. Evdə oturmaq xasiyyətimə uyğun bir iş deyildi. Ona görə də bir illik istirahət və müalicədən sonra yenidən Misaq özəl tam orta məktəbində fəaliyyətə başladım.

İyirmi illik müəllimlik üslubumdan Misaq məktəbindəki dərslərimdə də istifadə edirəm. Bu fəaliyyətim yenə də davam edir.

Mündəricat

Ağacan və Abanın (ana) tərbiyəsi altında-----	3
Sevimli Ağababa (Baba)-----	3
Aba (ana)-----	5
Ağacan-----	7
Divara dırmaşan qız!-----	9
Həmişə abad olan ev-----	11
Bacılar bəxt evinə köçdülər-----	12
Ara məscidi-----	13
Əhməd ağa!-----	14
Müavini güdərəkən-----	18
Anbarda həbsə salınmaq-----	19
Başqa əmriniz yoxdur ki?-----	19
Bacarıqlı və zirək sinif nümayəndəsi-----	20
Qırx mərsiyə məclisi-----	21
Məktəbə belə getdim-----	23
“Ağ inqilab” tamaşası-----	29
Məktəbin yaxşı oxuyan uşağı-----	30
Hicab problemi-----	31
Ağacanın sürgün edilməsi-----	34
Abam məni güdüdü-----	37
Məhv elədik bu şahı-----	39
O kişi gələcək-----	39
“SS”-yəni Siddiqə Sarəmi!-----	40
Bura təhlükəsizlik təşkilatıdır, Xanım!-----	41
BBC-dən xəbər almaq-----	45
Təbrizdə qanlı bazar günü-----	46
İmam gəldi-----	50
Qonqa meydanından Universitetəcən-----	50
Silah və qərənfil gülü-----	51
Allahu Əkbər gecəsi-----	53
Fevralın 11-i günü-----	55
Sərçəsmədən ön cəbhəyədək-----	56
Beş muşqetyor-----	56
Bir çox məsələlər üçün nəzərdə tutulan referendum-----	58

Şəhid Mütəhhərinin xatirəsinə-----	61
Məscidin kitabxanası-----	62
Cümə namazı xadimi-----	63
Fələstin çəfyəsi-----	65
İlkin tibbi yardım təlimləri-----	66
İnqilab olub, Xanım!-----	68
Xasavanda təhsil-----	69
İranı məktəb edək-----	70
İcazə verirsiniz sizə kömək edəm-----	73
Qız nədir, bu işlər nədir!-----	75
Ön cəbhədəki qonşum-----	78
Yaralılara kömək-----	80
Həmyerlilərimin başı üstündə-----	80
Xəstəxananın bombardman edilməsi-----	80
Şapalaq və çağırış-----	81
Karun çayına düşmək-----	83
Eşitmək hara, görmək hara?!-----	84
Ağa Mehdinin hədiyyəsi-----	85
Bir qazinin həsrəti-----	87
61-dən 61-ə qədər-----	88
“Qan şəhəri” fəth edincə-----	89
Tanımadığım bir Seyid-----	91
Başsız qızciğaz-----	93
“Qan şəhəri” azad oldu-----	94
Gözün aydın, Hacı!-----	94
Ramazanlılar-----	96
Yerdə qalmış su qabları-----	98
Açıq-saçıq geyimli əsirlər-----	100
Şəhadət qaydaları-----	102
Hərəkət səngərində-----	102
Bizim xanımlarımızı yoldan çıxarmayın!-----	104
Hərəkət işlərinin çətinliyi-----	105
Bir məscid və bu qədər iş-----	106
Kirmanşahın bombardman edilməsi-----	109
Min raket şəhərində-----	110
Məktəbin dağıntılar altında qalmış sığınacağı-----	113
Qarşılıqsız borc-----	113

Camaran zəvvarı -----	114
Xeybər qəhrəmanlığı -----	115
Cəbhənin ehtiyacları hər şeydən önəmlidir -----	118
Təcəllayinin yaralı ayağı -----	119
Mürtəza və Həmidin meracı -----	120
Abadanda kimyəvi cinayət -----	121
Bir şey olmayıb, ana -----	123
Həsənin mavi gözləri -----	125
Cəbhə arxasındakı cəbhə -----	126
Məscidlər səngər idi -----	128
Şəhadət şəhərinin qonağı -----	129
Bədr ərəfəsində -----	130
...Ağa Mehdi əbədiyyətə qovuşdu -----	132
Bədr əməliyyatı şəhidlərinin Təbrizdə dəfn mərasimi -----	133
Hərəkət davam edir -----	134
Tövlədə dərs -----	136
Yollar və dərələr -----	137
Məktəb qarısının qıfıllanması -----	138
Sən nə imişsən! -----	139
Qara rezin çəkmələr -----	141
Çiçəklinin küləyi -----	143
Pusqudakı canavar! -----	144
Bakı televiziya kanallarının tamaşaçıları -----	145
Şəhidlik barədə hədis -----	145
Ailənin təhsili! -----	146
Xatirələrlə dolu Astamal -----	147
Savadlandırma Hərəkatının mədəni işlər cəbhəsi -----	147
Təhsil Nazirliyində -----	148
Xristian şəhidlərin ziyarəti -----	150
Tarixi məlumatlar haqda divar kağızı -----	151
Narkotik maddələr əleyhinə tamaşa! -----	152
Yenə də qonaqlıq! -----	153
Kərbəla 5-in Kərbəlası -----	155
Əldə şüşə qırıntısı -----	159
Ürək əməliyyatı edən ortoped! -----	159
Yanıq skamyalar -----	161
İnqilab uşaqları ilə birgə -----	163

Zeynəbiyyənin yadigarları Təbrizdə -----	165
Rəsulun çəkmələri -----	166
Nümunəvi tərbiyə müəllimi -----	166
Döyüşçülər üçün sarışilə -----	167
Şəhid ailələri üçün gül dəstələri -----	168
Sığınacaqda sərgi -----	169
Təbliğət oturacaqları -----	169
Zəhər qabından Mirsadacan -----	170
İyun həyəcanı -----	172
Günəşin təsviri -----	176
Kasıb əhali ilə -----	177
Hicab təbliğatı -----	178
İnqilabın mütəfəkkir beyni haqda kitab sərgisi -----	179
Ailə həyatı -----	179
Marağanın Peherabadında -----	180
Yeni məktəb və yeni işlər -----	183
Qırx hədis -----	185
Əz-Zəhrada namaz şövqü -----	186
Vəziyyət dəyişmişdi -----	188
İlahiyyət müəlliməsi oldum -----	189
Nur yolçuları ilə -----	192
Vəfalı yarım Əsgər -----	195
Yenə də müəllimlik peşəsi -----	196